

**T.C.
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

YUNUS EMRE'DE DİNÎ HAYATIN PSİKOLOJİSİ

İlyas PÜR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA-2008

**T.C.
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

YUNUS EMRE'DE DİNÎ HAYATIN PSİKOLOJİSİ

İlyas PÜR

Danışman: Doç. Dr. Hasan KAYIKLIK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA-2008

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Doç Dr. Hasan KAYIKLIK
(Danışman)

Üye : Doç.Dr.Asım YAPICI

Üye : Yrd. Doç. Dr. Nuran YILMAZ

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylıyorum.
...../...../2008

Prof. Dr. Nihat KÜÇÜKSAVAŞ
Enstitü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ÖZET

YUNUS EMRE'DE DİNÎ HAYATIN PSİKOLOJİSİ

İlyas PÜR

Yüksek Lisans Tezi: Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı

Danışman: Doç Dr. Hasan Kayıklık

Eylül 2008, 97 Sayfa

Bu araştırma, Türk tasavvufunun önemli şahsiyetlerinden Yunus Emre'nin dinî hayatını psikolojik yönden incelenmeyi amaç edinmektedir. Bu amaçla onun şiirlerinden yola çıkılarak onun dinî hayatına dair psikolojik bulgular elde edilmiştir. Daha sonra onun genelde din olgusu, özelde ise dinî inanç ve ilâhi aşk'a ilişkin şiirleri değerlendirilmiştir. Tasavvufî yaşayış bir çeşit dinî yaşayış şekli olduğundan bu çalışmada Yunus Emre'nin tasavvufî yaşayışına da yer verdik. Bu sebeple biz Yunus'un tasavvufî yaşayışını incelemekle onun dinî hayatına dair ipuçları elde etmeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Dinî Hayat, İlahî Aşk, Tanrı, Tasavvuf, Yunus Emre.

ABSTRACT**PSYCHOLOGY OF RELIGIOUS LIFE IN YUNUS EMRE****İlyas PÜR****Master Thesis, The Department of Philosophic and Religious Sciences****Supervisor: Doç. Dr. Hasan KAYIKLIK****September 2008, 97 Pages**

This Research aims at observing Yunus Emre's religious Life, in point of psychology one of the important personality in Turkish islamic mysticism. With this, psychologal findings have been acquired relating to his religious Life by the help of his poems. Then, his religious fact in general and his poems all religious belief and love in personal have been evaulated. Mystical living is a point of religious life about that we research Yunus Emre's mystical life there fore by observing Yunus's mystical living we tried to acquried hints relating to his religious life.

Key Words: Religious Life, Heavenly Love (İlahî Aşk), God, Islamic Mysticism, Yunus Emre.

ÖNSÖZ

Din Psikolojisi, psikolojinin bir alt dalı olarak ortaya çıkmış ve günümüze kadar bu alanda birçok çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışma ise büyük mutasavvıflardan biri olan Yunus Emre'nin dinî hayatını psikolojik yönden incelemektedir. Çünkü Yunus, birçok şiirinde dinî hayatın psikolojik yönlerini ele almış ve eserinde bu hususları şairâne bir üslup içerisinde yansıtmayı başarabilmiştir. Biz onun eserinden hareketle dine dair düşüncelerini ortaya koymaya çalıştık. Bu bağlamda Yunus'un inanç, iman ve Tanrı konusundaki düşüncelerine yaklaşılmaya çalıştık. Yunus'un bu konular hakkındaki düşünceleri onun dinî hayatının psikolojisini anlamamıza yardımcı olduğu gibi aşka dair düşünceleri de aynı şekilde onun dinî hayatının psikolojisini anlamamıza büyük ölçüde yardımcı olmuştur. Çünkü Yunus, bir bakıma karşımıza "aşk ahlakçısı" olarak çıkar.

Bütün bir Yüksek Lisans eğitimimiz sürecinde bize büyük bir hoşgörü ve müsamaha gösteren fakülte hocalarımdan Doç. Dr. Hasan KAYIKLIK, Doç. Dr. Asım YAPICI ve Yrd. Doç. Dr. Nuran YILMAZ'a teşekkür ederim. Bilimsel Araştırma Projeleri Birimine (İF 2006 YL 10) desteklerinden dolayı teşekkür ederim.

İlyas PÜR

Adana-2008

KISALTMALAR

ark.	: Arkadařları
ev.	: Çeviren
hızl.	: Hazırlayan
Hız.	: Hazreti
s.a.v.	:Sallallahu Aleyhi ve Sellem
s.	: Sayfa
vb.	: ve benzerleri

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
KISALTMALAR	iv

I. BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Araştırma.....	1
1.1.1. Konun Belirlenmesi ve Sınırlandırılması.....	1
1.1.2. Araştırmanın Amacı.....	1
1.1.3. Araştırmanın Metodu.....	2
1.2. Yunus Emre'nin Hayatı Ve Eserleri.....	3
1.2.1. Hayatı.....	3
1.2.2. Ailesi ve Soyu.....	4
1.2.3. Eserleri	4
1.3. Yunus Emre'nin Yaşadığı Dönemin Belirgin Özellikleri.....	6
1.3.1. Dönemin Kültürel ve Sosyal Yapısı.....	6
1.3.2. Dönemin Siyasî Yapısı.....	7

II.BÖLÜM

YUNUS EMRE'NİN DİN VE İNANÇ İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

2.1. Dinin Önemi.....	9
2.2. İnançın Tanımı.....	11
2.3. İmanın Tanımı.....	12
2.3.1. Allah'a İman.....	16
2.3.2. Meleklerle İman.....	19
2.3.3. Kitaplara İman.....	21
2.3.4. Peygamberlere İman.....	22
2.3.5. Ahiret İle İlgili Mefhumlar	25
2.4. Müşrik ve Münafıklara Bakışı.....	28
2.4.1.Müşrik.....	28

2.4.2. Münafık	29
2.5. Kilise ve Mezheplere Bakışı.....	31
2.5.1. Kilise.....	31
2.5.2. Mezhep.....	32
2.6. Yunus Emre'nin İslamiyet İle İlgili Görüşleri	33
2.6.1. İslam'a ve Müslümanlara Bakışı.....	33
2.6.1.1. İslam.....	33
2.6.1.2. Müslüman.....	35
2.6.1.3. Mü'min.....	37
2.6.1.4. Ümmet.....	38
2.6.2. Kur'an ve Sünnet Anlayışı.....	40
2.6.2.1. Kur'an Anlayışı.....	40
2.6.2.2. Sünnet Anlayışı.....	42
2.6.3. İbadet İle İlgili Kavramlar.....	43
2.6.3.1. İbadetin Anlamı.....	43
2.6.3.2. Kelime-i Şehadet.....	45
2.6.3.3. Namaz İle İlgili Mefhumlar.....	46
2.6.3.4. Oruç İle İlgili Mefhumlar.....	49
2.6.3.5. Hac İle İlgili Mefhumlar.....	50
2.6.3.6. Zekat İle İlgili Mefhumlar.....	53

III.BÖLÜM

YUNUS EMRE'DE TASAVVUFÎ YAŞAM

3.1. Tasavvufun Menşei ve Tanımı.....	55
3.2. Tasavvufun Gayesi.....	56
3.3. Tasavvufun Dereceleri.....	57
3.4. Yunus ve Dervişlik.....	62
3.5. Önemli Tasavvufî Kavramlar.....	65
3.5.1. Sabır.....	65
3.5.2. Tevbe.....	67
3.5.3. Hikmet.....	68
3.5.4. Himmet.....	70

3.6. Aşk	71
3.7. Sevgi.....	75
3.7.1. Allah Sevgisi.....	75
3.7.2. Peygamber Sevgisi.....	77
3.7.3. İnsan Sevgisi.....	79
3.8. Ölüm-Ölümsüzlük.....	80
3.9. Vahdet-i Vücut.....	83
3.10. Fenafillâh-Bekabillah.....	85
SONUÇ.....	88
KAYNAKLAR.....	92
ÖZGEÇMİŞ.....	97

I. BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Araştırma

1.1.1. Konunun Belirlenmesi ve Sınırlandırılması

İnsanın tanınması ve anlaşılması isteniyorsa, onun dinî hayatının mutlaka dikkate alınması gerekir. Bu nedenle bu çalışmada Yunus Emre'nin dinî hayatı psikolojik açıdan ele alınmıştır. Dinî hayat ise genellikle üç şekilde tezahür etmektedir. Holm'a (2004, 24) dayanarak söyleyecek olursak bunlar: "Dinî düşünce ve kanaatler (dogmalar), dinî tutum ve davranışlar ve de dinî tecrübeler". Allport (2004, 154), dini inancın kademeli olduğunu belirtir. Ona göre "Dini inanç dereceleri yüksekte aşağıya doğru sıralanır. Belki de en yüksek inanç derecesi, sûfinin sarsılmaz kesinlikteki inancıdır"

Din, ferden ruhsal alanıyla yakından ilgilidir. Bundan dolayı din, bilimsel anlamda Din Psikolojisi'ne ihtiyaç duymaktadır. Holm'un (2004, 11), ifadesiyle: "Din Psikolojisi, dini ifade şekillerini psikolojik gelişme ve süreçler bağlamında ele alan bir bilim dalıdır" Bu anlamda Din Psikolojisi din hakkında doğru-yanlış, iyi-kötü gibi değer yargılarından kaçınır. Din Psikolojisi, olması gerekenle ilgilenmez. Bu onun konusunun dışındadır. Din Psikolojisi sadece olanı inceler.

Araştırmamızda ayrıca Yunus Emre'nin din ve inançla ilgili görüşlerine de yer vererek, iman ve inanç gibi dini tecrübelerin Yunus'ta oluşturduğu değişimleri inceleyeceğiz. Çalışmamızda onun hayatında çok önemli bir yere sahip olan tasavvuf konusuna da değineceğiz. Çünkü tasavvufî yaşayış bir çeşit dini yaşayış şeklidir ve Din Psikolojisi bununla da ilgilenmektedir.

"Yunus Emre'de Dini Hayat'ın Psikolojisi" adlı çalışmamızın sınırları, onun eserlerinde yer alan hem şiirlerinin hem de şiirlerinden ortaya çıkan düşüncelerinin din psikolojisini doğrudan veya dolaylı olarak ilgilendirdiği konulardır.

1.1.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, öncelikle Yunus Emre'nin eserlerinden hareketle onun dinî hayatını psikolojik açıdan incelemektir. Bu amaçla onun eserlerinden yola çıkarak

eserlerinde yer alan din, inanç ve tasavvuf konularını psikolojik değerlendirmeye tâbi tuttuk. Böyle olunca biz öncelikle onun dini hayatına psikolojik bir açıdan bakmaya çalıştık. Bunun yanısıra onunla direkt olarak ilgili olan duygu, düşünce ve hayat görüşlerini de bu bağlamda ele almayı uygun bulduk.

Yunus Emre hakkında yapılan çalışmalarda daha çok onun dinî yönü incelenmeye çalışılmış, fakat onun din psikolojisi ile ilgili yönüne dair çok az eser ortaya konmuştur. Bu ise bilim adına bir eksikliktir. İşte bizim amaçlarımızdan birisi de çok zengin bir ruh dünyasına sahip bu şahsiyeti din psikolojisine kazandırmaktır.

1.1.3. Araştırmanın Metodu

Araştırmamızda öncelikle kaynak taraması yapılmış ve ulaşılan kaynaklar, okuma, not alma ve değerlendirme işlemlerinden geçirilmiştir. Bilindiği üzere dinî psikolojik metodların ana hedefi dinî yaşayışların sistemli bir şekilde toplanması ve yorumlanmasından ibarettir. (Yavuz 1986, 153). Bu sebeple çalışmamızda bilgi toplama ve bunların yorumlanması olmak üzere birbirini tamamlayan iki temel araştırma sürecinin devreye girdiğini söylemek durumundayız.

Yavuz (1979, 18), bilimsel bir araştırmanın sorunlarını iki grupta ele alır: 1) Geçerlilik ve güvenilirlik değeri olan bilimsel materyalin ortaya çıkarılması, 2) Toplanan bu materyalin aynı değer ve ölçü göz önünde tutularak işlenmesi. Bu sorunların hangi yöntemle gerçekleştirileceği hususu, bütün araştırmacıların çözmek istediği bir sorundur. Bu sebeple biz de mümkün olduğunca bu verilerin bilimsel geçerlik ve güvenilirlik kaidelerine uygun olmasına dikkat etmeye çalıştık. Ayrıca değerlendirme işlemi yapılırken tarafsız olmaya özen gösterdik. Çünkü bilimsel araştırmalarda tarafsızlık temel bir ilke olarak kabul edilmiştir.

Araştırmamız için Yunus Emre'nin şiirlerinin yer aldığı bir temel eser seçtik. Bu temel eser Mustafa Tatçı'nın (1997, 7) hazırlamış olduğu dört ciltlik "Yunus Emre Divanı"dır. Bu eser 417 şiir ve 3449 beyitten oluşmaktadır. Dolayısıyla, araştırmamızı da daha çok bu temel esere dayandırdık. Bir de Din Psikolojisi alanında emeği geçmiş hem ülkemizde hem de yabancı ülkelerdeki bilim adamlarının eserlerinden faydalanmaya çalıştık.

1.2. Yunus Emre'nin Hayatı Ve Eserleri

1.2.1. Hayatı

Türk milletinin yetiştirdiği en büyük tasavvuf erlerinden ve Türk tarihinin en büyük şairlerinden biri olan Yunus Emre'nin hayatı ve kimliğine dair hemen hemen hiçbir şey bilinmemektedir. Yunus'un bazı mısralarından hareketle onun Mevlanâ Celaladdin-i Rumî ile karşılaştığı sonucuna varırız. Yunus Emre, Anadolu Selçuklu Devleti'nin dağılmaya başladığı ve Anadolu beyliklerinin kurulduğu XIII. yy. ortaları ile, Osmanlı Beyliği'nin filizlenmeye başladığı XIV. yy.'ın ilk çeyreğinde (M.1240-1320) doğup yaşamıştır.

Yunus'un Bektaşî vilayetnâmesindeki menkibevî hayat hikâyesi şöyledir: "Yunus, reçberlikle geçinirdi ve çok fakirdi. Onun fakirliği büsbütün arttı. Birçok keramet ve inayetlerini duyduğu Hacı Bektaş-i Veli'ye gelip yardım isteme fikrine düştü. Sığırının üstüne bir miktar alıç koyup dergâha geldi. Pir'in ayağına yüz sürerek hediyesini verdi ve kendisine bir miktar buğday istedi. Hacı Bektaş-i Veli ona lütuf ile muamele ederek birkaç gün dergâhta misafir etti. Yunus geri dönmek için acele ediyordu. Dervişler Hacı Bektaş'a Yunus'un acelesini anlattılar. O da "Buğday mı ister yoksa erenler himmetini mi?" diye haber gönderdi. "İsterse o alıcın her tanesine nefes edeyim" dedi. Yunus buğdayda ısrar etti. Hacı Bektaş üçüncü defa yine haber gönderdi. "İsterse her çekirdek sayısınca himmet edeyim" dedi. Yunus tekrar buğdayda ısrar edince, artık emretti buğdayı verdiler, Yunus'ta dergâhtan çekilip gitti, lakin biraz yürüdükten sonra pişman oldu. Geri dönerek kusurunu itiraf etti. O vakit Hacı Bektaş onun kilidini Tapduk Emre'ye verdiğini, isterse ona gitmesini söyledi. Yunus bu cevap üzerine derhal Tapduk Emre'ye gitti" (Köprülü 1991, 260).

Yunus, Tapduk Emre'ye geldi, Hacı Bektaş'ın selamını söyledi, durumu anlattı. Tapduk Emre: "Safa geldin halin bize mâlum olmuştur. Hizmet et, emek getir, nasibini al" dedi. Yunus: "Ne hizmet var ise yaparım" dedi. Tapduk'un tekkesinin ardında dağ var idi. Tapduk, Yunus'u dağdan odun getirme hizmetine koştı. Yunus hergün dağdan odun getirir oldu. Amma yaşını ve eğrisini hiç getirmezdi. "Erenler meydanına eğri yakışmaz" derdi. Tam kırk yıl bu hizmeti gördü. Günlerden birgün Anadolu Erenleri Tapduk Emre'nin tekkesine geldiler. Büyük cemaat oldu, meclis kuruldu. O mecliste Yunus-ı Gûyende derler bir kimse vardı. Yunus da orada idi. Tapduk Emre, cezbelenip hallenince Gûyende'ye; "Yunus söyle!" dedi. Gûyende işitmedi. Tekrar "Yunus şevkimiz var, sohbet eyle işitelim" dedi. Yunus-ı Gûyende yine işitmedi. Üçüncüde de

Gûyende'den haber çıkmayınca, bu sefer ikinci Yunus'a (Bizim Yunus'a) dönüp; "Yunus vakit oldu, o hazinenin kilidini açtık, nasibini alıverdın sen söyle! Bu mecliste sohbet eyle, Hünkâr varlığının nefesi yerine geldi" dedi. Yunus'un gönlü açıldı, gözlerinden perde kalktı, şevk denizine düştü... Ağzını açıp inci ve cevahir saçtı. İlâhî hakikatların sırlarından öyle sohbet eyledi ki işitenler hayran kaldılar. Sonra o ne söylediye kaleme aldılar. Ulu bir divan oldu" (Tatçı 1997, 32-33).

Sonuç olarak Yunus Tapduk Emre'ye kırk yıl hizmet etmiştir. Böylece Yunus'un hayatının büyük bir bölümü Tapduk'un tekkesinde geçmiştir. Bu kırk yıl Yunus için bir olgunlaşma devresidir. Yunus hayatın gerçek anlamını burada öğrenmiştir. Menkibeden de anlaşılacağı gibi Yunus "Divan" adlı eserini bu hizmetin vermiş olduğu ilham ile oluşturmuştur.

1.2.2. Ailesi ve Soyu

"Yunus Emre'nin ne zaman nerede doğduğu, nasıl yaşadığı ve nerede öldüğü kesin olarak bilinmemektedir. Ancak tefekkürünün derinliği, söyleyişinin sadeliği ve zenginliği göz önünde bulundurularak, onun da Moğol istilası sebebiyle Horosan'dan Anadolu'ya gelip yerleşen "Horasan Erenleri" nden bir aileye mensup olduğu; bu ailenin Orta Anadolu'da Sivrihisar yakınlarındaki Sarıköy'e yerleştiği ve Yunus'un da XIII. yüzyılın ikinci yarısında burada dünyaya geldiği tahmin edilmektedir" (Yaşar 1991, 10). Gülcan (1992, 5), Yunus'un İsmail Hacı kabilesine mensup olduğunu ve bu kabilenin de Karaman dolaylarına gelip Akçaşehir, Sudurağı ve Yeşildere kasabasının uç sınır bölgelerine yerleştiğini savunur. Yunus Emre'nin soyu halk arasında çok tanınmış bir cemaat olan İsmail Hacı cemaatine kadar dayanmaktadır. Zaten Yunus'un soyunun da İsmail Hacı'ya kadar olan kısmı bilinmektedir. Yunus'un soyu, İsmail Hacı'ya kadar şu şekilde sıralanır: "1.Yunus Emre 2.İsmal Emre 3.Güvey Çelebi 4.Musa Paşa 5.İsmail Hacı" (Gülcan 1992, 19).

Yunus'un zenginliği ve fakirliği meselesi çok çelişkili ifadelerle anlatılır. Bektaşî menkibeleri Yunus'u fakir bir köylü olarak tanıtırken diğer birçok kaynak ise Yunus'un zengin bir aileden geldiği konusunda hemfikirdir.

1.2.3. Eserleri

Yunus Emre'nin "Risâletü'n-Nushiyye" ve "Divan"ı olmak üzere iki eseri mevcuttur.

1. Risâletü'n-Nushiyye

Bu eser H.707/M.1307-1308 yılında kaleme alınmıştır. Risâle mesnevi şeklinde yazılmış tasavvufî bir nasihatnâmedir. Metin, başlangıçla beraber 600 beyitten oluşmaktadır. Didaktik bir tahkiye olan Risâletü'n-Nushiyye insanoğlunun halini ortaya koyar (Tatçı 1997, 79-80). Risâle, ruh ve nefis hallerinden, buhl ve kanaat, sabr ve sehavet gibi ahlâkî konulardan bahseder. Ayrıca bu mesnevîyât, tasavvufî ahlâk kâidelerinden mülhemdir ki, bunlarda "Attar, Sena'i ve Mevlânâ" te'sirleri birden bire göze çarpar. Yunus bu eserinde akıl ve imanın tasniflerinden, Anâsır-ı Erba'nın öneminden, gönül cihanında hüküm süren Rahmanî ve Şeytânî kuvvetlerden, nefsin igvâlarından, kanâat ve sabrın öneminden bahseder (Köprülü 1991, 293-294).

Tatçı'ya (2005, 43), göre Risâletü'n-Nushiyye aruz vezninin Türkçeye yeni yeni adapte edildiği bir devirde yazılmıştır. Ona göre, Risâletü'n-Nushiyye, insanın insan-ı kamil olma yolunda yaşadığı sülûk denilen manevi yolculuğu anlatmış, devrin soysal ve kültürel değerleriyle mücadele, aşk, muhabbet, kanâat ve ızdırıp gibi ledünnî¹ hallerin evrensel kavramlarını kaynaştırıp kısmen sembolik bir mesnevi şeklini almıştır.

Buradan hareketle biz, Risâletü'n-Nushiyye'nin şiirden çok nasihat türünde yazılmış manzum bir eser olduğunu öğrenmekteyiz. Diğer bir ifadeyle Yunus, bu eserinde konuları işlerken insanlara bir şeyler öğretmek, onları ahlâkî yönden eğitmek amacını gütmüştür. Çünkü onun çağındaki insanlar, manevi âlemden habersiz yaşamakta, yarın için bir hazırlık yapmamaktadırlar. Yunus, konularını işlerken Kur'an ve hadislerden ilham almış ve onları san'atlı ve sembolik bir biçimde sunmuştur.

2. Divân

"Yunus'un asıl büyük ve güzel eseri, onun ölmez şiirlerinin bulunduğu Divanı'dır" (Yılmaz 1992, 86). Yunus, bu eserini hayatta iken tanzim etmiştir. Bu eser muhtemelen 1307 tarihinde tamamlanmıştır. Divan'da kesin olmamakla birlikte 417 şiir bulunmaktadır (Tatçı 2005, 55-56).

Sonuç olarak, Yunus'un gerek "Divân"ı gerekse Risâlesi, kâinatı tasavvufa göre kavrama, dünyayı Tanrı'nın istediği şekilde yaşama yollarını anlatan değerli eserlerdir. Her ne kadar Yunus, eserlerinde kendi sıkıntılarını dile getiriyor gibi görünse de o bir anlamda, insanlığın içinde bulunduğu bunalımları anlatmakta ve onları bu durumdan kurtarmaya çalışmaktadır.

¹ Ledünnî: Allah bilgisi ve sırlarıyla ilgili (Develioğlu 1998, 546).

1.3. Yunus Emre'nin Yaşadığı Dönemin Belirgin Özellikleri

1.3.1. Dönemin Sosyal ve Kültürel Yapısı

Yunus Emre'nin yaşadığı çağda Anadolu'daki sosyal ve kültürel hayat büyük bir gerilim ve aynı zamanda gelişim içerisindeydi. Konya'daki Karatay ve Kayseri'deki Sahibiye medresesi bu dönemin faaliyetlerindedir (Tatçı 1997, 25). 13. yy'da diğer imar faaliyetleri hanlar, kervansaraylar, çeşmeler, hamamlar ve köprülerdir. Bu yapılar sosyal alandaki bütünleşmeyi huzuru ve güvenliği sağlamıştır. Ayrıca kültürel alandaki müşterekliği sağlamada etkili olan vakıflar 13. yy'da kurumsallaşmıştır (Günay 1991, 38).

Yine bu dönemde doğudan batıya göçler vardır. Bu göçlerle birlikte birçok âlim, sanatkâr ve mutasavvıf Anadolu'ya gelmiştir. Yunus'un devrinde şehirlerde yaşayan halk, esnaflar, sanatkârlar ve tüccarlardan oluşuyordu. Köylüler ise has, zeamet ve tımar denilen toprak düzeni ile meşgul oluyorlardı (Ünal 2001, 15). Ayrıca şehirlerde ahi² esnafları iktisadî ve ahlakî bir teşkilat olarak zanaat hayatında fevkalade rol oynuyorlardı (Tatçı 1997, 26). "Yunus Emre'nin yaşadığı çağda Türk kültürü hem bunalım çağında hem de yeni bir oluşum dönemindedir" (Günay 1994, 10). Moğolların Anadolu'ya yaptığı yağmalar sosyal hayatta bazı olumsuzluklara neden olmuştur. Halk karışıklıklara dayanamaz hale gelmiştir. Halkın mal ve can güvenliği kalmamış, maddi ve manevi bir çöküşün içerisinde girmiştir (Öztelli 2006, 15). Güngör (1990, 36), bu durumu Din Sosyolojisi açısından şöyle yorumlar: "Büyük sarsıntı zamanlarında, eğer henüz bir çözülme olmamışsa, insanların züht ve takva hayatına fazla önem verdikleri, daha önceki fenalıkların kendi sapıklıklarına karşı bir ilâhî ceza mahiyetinde olduğunu düşündükleri görülmektedir."

Buradan hareketle, Yunus'un yaşadığı dönemde Anadolu hem içten hem de dıştan birçok saldırılara maruz kalmıştır. Buna rağmen Anadolu bu olumsuzlukları başarı ile atlattığı ve Anadolu'da hem ilmi hem de mimari açıdan birçok gelişme görülmüştür. Yunus Emre'de bu sosyal hayatın yansımaları mecazi bir tarzda ele alınmıştır. Bu nedenle "Yunus Emre Divânı" sosyal hayat, insan anlayışı ve tabiat anlayışları çerçevesinde değerlendirildiğinde 13. yy. hakkında bilgi alınabilecek ipuçlarına rastlanılacaktır (Tatçı 1997, 28).

² Ahilik teşkilatı Anadolu'da merkezi otoritenin zayıfladığı dönemlerde sosyal ve kültürel hayatı ayakta tutan bir kurum olmuştur (Yılmaz 1992, 38).

1.3.2. Dönemin Siyasi Yapısı

Yunus'un yaşadığı devir olan 13. ve 14. yy'da Anadolu bunalımlı bir dönem yaşamaktadır. Moğollar 1243 yılında Anadolu'yu yağmalamışlar ve Anadolu'daki bazı önemli yerleşim merkezlerini istila etmişlerdir. Bu, Anadolu için kötü bir dönemdir. Ayrıca Selçuklu hükümdarlarının güçlerini yitirmeleri ve taht kavgalarına düşmeleri, Anadolu Türklüğünü zedelemiştir. Türk âlemi "zülme" uğramıştır. Yunus, eserinde "Yağmacı Tatarlar"dan, "Zalim Beğler"den bahsederken hayıflanır (Tatçı 1997, 23-24). Selçuklular 1243 yılında Köseadağ Savaşı'nda Moğollara yenildikten sonra Anadolu'da karışıklıklar çıkmış, valiler ve beyler ayaklanıp bağımsızlık sevdasına düşmüşlerdir. "Moğol ordusu yeniden Anadolu'ya girmiş (1256), Selçuklu ordusunu birkez daha yenmiştir. Selçuklular, artık Moğolların her dediğini yapan bir devlet olmaktan kurtulamamıştır (Öztelli 2006, 15).

Moğollar Sivas'a yürümüşler, şehri üç gün yağma etmişler, erkekleri kılıçtan geçirip, kadın ve çocukları götürmüşlerdir. Moğollar her tarafa dehşet saçmışlardır (Gölpınarlı 2006, 9). "Yunus'un yaşadığı çağda Haçlı Seferleri, Bâbâi ve Cimri isyanları, saltanat kavgaları gibi çeşitli siyasi huzursuzluklar hâkimdi" (Demirci 1997, 6). "Siyasi ve sosyal hayatın düzensizliği, beraberinde ekonomik ve fikri düzensizliği de getirmiştir. Halk ekonomik sıkıntı içerisinde hayat mücadelesi verirken, diğer yandan da adeta çeşitli fikir cereyanlarının istilasına uğramıştır" (Dalkılıç 2007, 123).

13. yy'da Anadolu'da meydana gelen siyasi kargaşadan dolayı bunalıma giren halk, Yunus'un şiirleriyle bir nebze olsun rahatlamıştır (Aydın 1991, 69).

Genel olarak tarihi kaynaklara baktığımızda, buna benzer bunalım dönemlerinde tarih felsefesinin ön plana çıktığını görürüz. Böyle dönemlerde insanların zihinlerinde kişinin kendisinin, ailesinin, milletinin nereden geldiği, nereye gittiği gibi problemler ortaya çıkar. Bu sorular genel olarak ilâhî kaynaklı yorumlara dayandırılır (Günay 1991, 36). Yunus bu durumu şiirlerine şöyle yansıtır:

"Bu dünyanın meseli bir ulu şara³ benzer

Veli bizim ömrümüz bir tiz bazara benzer" (Emre 1997, II: 125).

"Her kim bu şara geldi bir lahza karar kıldı

Girü dönüp gitmeği gelmez sefere benzer" (Emre 1997, II: 125).

Yunus bu beyitlerde dünyayı bir şehre benzetirken insan ömrünü de bir pazara benzetmektedir. Ona göre bu dünya şehrine gelen herkes bir an durup düşünür ve karar

³ Burada şehir anlamında kullanılmıştır (Develioğlu 1998, 978).

kılar. Geri dönenler ise bir daha dünya şehrine gelmemek üzere sefere çıkarlar. "Yunus Emre bu dünyanın faniliğini, aldatıcılığını bilmekle beraber, bu dünyadan nefret etmez ve korkmaz. Bu dünyanın, Tanrı'nın varlığını bilmek için bir imtihan yeri olduğunu daima hatırlayarak bu âlemi tasvir eder" (Günay 1994, 133).

II. BÖLÜM

YUNUS EMRE'NİN DİN VE İNANÇ İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

2.1. Dinin Önemi

Yunus'un din ile ilgili görüşlerine geçmeden önce konuyu daha iyi temellendirmek için dinin kavramsal ve psiko-sosyal açıdan değerlendirilmesi gerekir.

Dinin başlangıcı ilk insanın dünyaya gelmesiyle olmuştur. Daha sonra insanlar çoğaldıkça, farklı şekillerde dinler de ortaya çıkmıştır. Her bir kavim kendini tatmin edecek bir din aramaya koyulmuştur. Bu açıdan bakıldığında, dinin millet hayatında önemli bir etkisi vardır. Fromm (1982, 41), dine sosyal bir anlam yükleyerek onu şöyle ifade eder: "Din, bir grup tarafından paylaşılan, o grup bireylerine kendilerini adayabilecekleri bir hedef sunan ve onlara ortak bir davranış biçimi veren bir sistemdir." Din, fert olarak da insanın yaşamında önemli bir yer işgal etmektedir. Holm'un (2004: 13), ifadesiyle, "Din, insanın ruhsal derinliklerindeki en özel alanı ilgilendirir". Din, aynı zamanda fertleri aynı çatı altında toplayarak millet olmayı sağlayan önemli unsurlardan birisidir.

Güngör (1989, 209), din ile ilgili olarak şunları söyler: "İnsanların din açısından bir mana vermeleri ve hayatlarını dine göre düzenlemeleri, mantık gereği, dini olmayan bir mana sisteminden memnun kalmadıklarını gösterir", "Dinler insana kendisi ve kâinat hakkında bir görüş getirir. İnsan onlarda kendi mahiyeti ve kâinattaki yeri hakkında bir bilgi şeması bulur. Kendi başlangıcını ve sonunu görür. Böylece bir din, insanın temel problemlerini izah eden bir sistemdir"(Güngör 1990,113).

Buradan anlaşıldığı gibi dinin hem toplum hem de fert hayatı üzerinde önemli bir etkisi vardır. Dinin toplum üzerinde birleştirici ve bütünleştirici bir fonksiyonu vardır. Din, fert hayatında ise ruhsal bir ihtiyacı giderir.

Yunus, dinde mezhep ayrımcılığına karşıdır. Onun mezhebi aşk mezhebidir. Onun din anlayışının temelinde ilahî aşk vardır. Nitekim Yunus, bu hususta;

"İy âşıkân iy âşıkân ışk mezhebi dindür bana

Gördi gözüm dost yüzünü yas kamu düğündür bana" (Emre 1997, II: 50).

Yunus, ikinci mısradaki ilahî aşkın ruhunda oluşturduğu etkiye işaret ederek gönül gözüyle ilahî sevgiliyi gördüğünü bu yüzden de duygusal anlamda sevincini dile getirmektedir. Bu itibarla ilahî aşka kendisini kaptıran Yunus'un dini, bir "aşk" dinidir.

Onun dini hiçbir din ve diyanette bulunmaz. O, bütün dinleri aşarak kendi dininin yetmişiki milletin dininden farklı olduğunu düşünür. Yunus bu düşüncüyü şu beytiyle ifade eder:

"Gayridur bu milletten bu bizum milletümüz

Hiç dinde bulunmadı dîn ü diyânetümüz" (Emre 1997, II : 170).

Yunus'un dini, sevgi ve aşk üzerine kurulmuş bir dindir. Onun din anlayışının temelinde Allah'ı sevmek vardır. Yunus'un misyonu, felsefedeki manasıyla varlık şanı sevgi ve barışı sürekli olarak yaymaktan ibarettir. Buna karşılık Yunus, "dini" bazı beyitlerinde İslâmi sınırlar içerisinde değerlendirir;

"Dinin terk idenün küfürdür işi

Bu ne küfürdür imândan içerü " (Emre 1997, II : 374).

Yunus'a göre din ve iman iç içedir. Tek başına dinsiz bir imandan söz edilemeyeceği gibi imansız bir dinden de söz edilemez.

Yunus bir beytinde, Hz. Muhammed'in Allah'tan aldığı emir ve esasları insanlara bildirmekle görevli bir elçi olduğunu söyler;

"Uş yine nazar oldı bu bizüm cânumuza

Muhammed, bünyâd⁴ urdı din ü imanumuza" (Emre 1997, II : 402).

Yunus'un din anlayışında ezan ve namaz dinin temel esaslarındandır. Yunus, ezan okunduğu zaman namaza gitmenin sevabının büyük olduğundan bahsederek, sabah namazının önemine vurgu yapar. Nitekim o bu konuda şöyle der:

"Ezân okur müezzin çağırur Allah adın

Yıkma dinün bünyâdın tur irte namâzına" (Emre 1997, II : 406).

Sabah namazı, günün ilk namazı olması hasebiyle önemi büyüktür. Dinini ve diyanetini bilen sabah Allah'ı zikretmekle meşgul olur. Yunus'un sabah namazı üzerine ısrarla durması, seher vaktinde yapılan ibadetlerin daha üstün kabul edilmesinden dolayıdır (Tatçı 1997, 210).

Yunus, dinin amacının ferdi Allah'a yaklaştırmak O'na teslim olmasını sağlamak olduğunu söyler. Diğer taraftan Yunus, dini bir gösteriş ve sömürü aracı yapanlara da kızgınlığını hiç saklamaz (Bilginer 1991, 173; Demirci 1997: 64-65).

Sonuç olarak Yunus, dine geniş bir çerçeveden bakar. Onun dini insanlığa, insan yüreğine, doğruluğa ve fakir fukaranın yüreğine yöneliktir. Onun dini bu değerler üzerinde kurulmasına rağmen o, dini kuralları da çiğnemez. Zira Yunus, İslâm dinine bağlı bir şairdir. Bunu "Divânı"ndaki şiirlerinden anlamaktayız.

⁴Bu ifade beyitte asıl, temel anlamında kullanılmıştır (Develioğlu 1998, 117).

2.2. İnançın Tanımı

"İnanma, düşünme ve duygulanma gibi insanın temel ruhi faaliyetlerinden birisidir. İnanç daha çok iman kavramıyla birlikte değerlendirildiğinde, inanç kavramının anlam sahası daha da geniştir" (Hökelekli 1998: 156). Peker'e (2000: 61-63), göre "İnanç, bir insanın herhangi bir hükmü kısmen ya da tamamıyla kabulü ya da reddi veya ondan şüphe duyması durumudur." Bu konuda en son varılan nokta inanç olarak ortaya çıkmışsa, bunun sonucunda bir davranış görülür. Örneğin, tıbbı inanmak doktora danışmayı gerektirir. "İnanç, %50'den aşağı düştükçe inanmama durumu başlar ve sıfır noktasında kesin inançsızlık görülür". Allport (2004: 139), inancın gelişimini üç aşamada ele alır. Ona göre inancın birinci aşaması, işlenmemiş kabul şeklindeki aşamadır. Onun ikinci aşaması, bizim düşünebileceğimiz her çeşit şüphenin birisinin hayatını istila etmesidir. Üçüncü ve son aşama ise, zorlu bir şekilde üretici düşünceyi karakterize eden şüphe ve kabullerin dışında büyüyen olgunlaşmış inançtır. Bireyde görülen bu inanç gelişiminin oluşmasında bazı iç ve dış etkenler önemli rol oynar. Bu etkenlerden bazıları şunlardır:

1-İnançın oluşmasında ailenin etkisi çok önemlidir. Hoşgörülü bir dinsel anlayışla gelişen bireyin inancı daha çabuk gelişir.

2-Çevredeki örnek kişilerin göstermiş olduğu olumlu davranışlar da bireyin inanç gelişimine katkı sağlar.

3-Bireyin içinde yaşadığı toplumsal kurumlar da bireyin inanç gelişimini etkiler (Kayıklık 2005, 140).

Yavuz'a (1979, 138), göre dini inanç bir ihtiyacın ifadesidir. İnanma ihtiyacı doğuştan var olan bir ihtiyaçtır. Çünkü kişinin Allah'a sığınması, güvenmesi ve kendini korumasını istemesi gerekir. Yavuz, bunun nedenini şu şekilde sıralar: 1) Her şeyden önce bireyin var olması Tanrı'ya bağlıdır. 2) Onun yaşamını sürdürmesi Tanrı'nın elindedir. 3) O, yaşamın sürdürülmesi için hiçbir yardımı esirgemez. 4) Bireyi bütün tehlikelerden ve kötülüklerden Tanrı korur. 5)Tanrı her türlü güven ve sığınmağın kaynağıdır. "Araştırmalar göstermiştir ki, çocuklar, hayatlarının devam etmesinde, isteklerinin karşılanmasında, kendilerinin tehlikelere karşı korunmasında, ümitsiz ve çaresiz kaldıklarında, tek çare ve ümit kaynağı olarak, Allah'ı aramakta ve O'na yönelmektedirler" (Yavuz 1986, 134).

Her ne kadar dini inanç doğuştan gelen bir ihtiyaç olsa da onun bir anda gelişip olgunlaşması mümkün değildir. İnanç ilk olarak çocuklukta başlar, şüphe ile

sorgulanarak gelişir ve yaratıcı düşünceyle olgunlaşır (Kayıklık 2005, 145). Kayıklık (2003, 69), inançta inanan ve inanılan olmak üzere iki temel ilişkinin bulunduğunu belirtir. Ona göre aradaki ilişki inanan birey yönünden ele alındığında, güven ve bağlılığın öne çıktığı görülür.

Yunus Emre'nin inanç sistemine göre her şey hakkın dilemesi ve tecellisi iledir, gerçek fail Allah'tır. Ona göre her olayı sabır ile karşılamak gerekir (Demirci 1997, 104).

Yunus, inanmayanları eleştirdiği bir şiirinde onlara atıflar yaparak şöyle seslenir:

"Gümânun yogımışa inanaydun

Bu gaflet uykusundan uyanaydun" (Emre 1997, III : 72).

Yunus, bu beyitte inançsız insanların bir çeşit uykuda olduklarını belirterek onları uyarmaktadır. Yunus, inançsız olarak yaşamayı birçok şeyden habersiz yaşamak olarak değerlendirir. Yunus, yine inançsız insanları eleştirdiği bir beytinde;

"Sagır işitmez sözi gice sanur gündüzi

Kördür münkirün gözi âlem münevver ise" (Emre 1997, II : 386) diyerek onları kulakları işitmeyen, gözleri görmeyen insanlara benzetir. Yunus'a göre inançsızlar dünyadaki birçok güzellikten mahrum kalmışlardır.

Sonuç olarak inanç, insanın önemli psikolojik faaliyetlerinden birisidir. İnanç, ilk olarak şüphe ile başlamakta ve sorgulanarak gelişmektedir. Dinî inanç ise doğal olarak insan ruhunda bulunan ve bireyin gelişimi sürecinde ortaya çıkan bir durumdur. Yunus, inancı yaşamın bir temeli kabul ederek inançsızların hayatın birçok faydalarından mahrum kaldıklarını savunur.

2.3. İmanın Tanımı

"Arap dilinde korkunun ve ihanetin zıddı olan güven ve emniyet anlamındaki e-m-n kökünden gelen "İman" kelimesi, lügat bakımından tasdik etmek, onaylamak, kabul etmek manalarına gelir. İslâm dininde "İman" kelimesi "güven", "doğruluk", "din", "islâm", "ihsan", "sevgi", "korku", "takva" gibi bir dizi kavramla birlikte düşünülür ve imanla birlikte dile getirilen en temel mefhum "amel-i salih/yararlı eylem"dir. İslâm terminolojisinde "İman" insanın en ayrıcalıklı özelliği olan akledebilme, kendini ve âlemi fark edebilme yetisinin merkezi olan kalbin bir eylemidir" (Özafşar 2006, 128). Buna göre imanın hakikatı ve özü kalbin tasdikidir. Kalbin tasdiki imanın asli unsurudur.

İmanın manası Allah'a ve Hz. Muhammed'in Allah tarafından haber verdiği şeylerin doğru olduğuna inanmaktır. Bunlara hem kalben inanmak hem de bunları dil ile söylemek şarttır (Akseki 1980, 17).

İmanın insan psikolojisi üzerinde derin bir etkisi bulunmaktadır. İmanda, insanı sükûn ve huzura kavuşturan, kesin ve içten gelen bir doğrulama vardır. Böylece iman, içten ve arzulu bir kabul ile gerçekleşir. Böyle bir kabul insana güven verir (Kayıklık 2005, 134). "İman, güven ve bağlılığımızı bir ya da birçok değer merkezine, güç, imge ve gerçekliklerine odaklamak suretiyle yorumlama ve bağlanmanın dinamik sürecidir. İmanda biz, mevcut bilinçli egemen anlatılara bağlanarak hayatlarımızı tutarlı hale getiririz. İman, paylaşılan güven ve bağlılıklar içinde bizi ötekine, paylaşılan değerlere, anlam ve gücün aşkın çatısına bağlayan ve başkalarıyla ilişkilerimiz içerisinde şekillenen varoluşsal bir yönelimdir" (Fowler 2000, 92).

İmanın bir kalp işi, kalbin tasdiki olduğunu gösteren âyette yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Ey Peygamber! Kalpten inanmadıkları halde, ağızlarıyla "inandık" diyenler ile Yahudilerden küfürde yarışanlar seni üzmesin" (Maide 5/4).

Görüldüğü gibi iman kesin olarak bir şeye güvenmek anlamına gelmektedir. İslâmî manada imanın özü Kur'an ve sünnette belirtilen hususları, kalbin tasdik etmesidir. Nitekim, bir kişinin mü'min sayılabilmesi için dil ile ikrar kalb ile tasdik etmesi gerekir.

İman kavramı Yunus Emre'nin hemen hemen bütün şiirlerinde küfür kavramı ile birlikte anılır. Çünkü "Her şey zıddı ile bilinir" anlayışıyla, imanın olduğu yerde küfür, küfrün olduğu yerde de iman bulunacaktır. Küfrü yaşamak imanın olgunluğu için şarttır. Yunus, imanı üç kısma ayırır; "Bunlardan birincisi, "akılda yirlü"dür. Buna "ilmel yakîn" denilir. Bu, insanın bir şeye akli ile inanması demektir. İkincisi, "aynel yakîn"dir. Bu ikinci iman "gönülde yirlü"dür. Duygular (sevgiler, nefretler) bize bazı hakikatleri bildirir. Biz aklın yanı sıra duygularımıza da inanırız. Yunus'a göre üçüncü iman "canda yirlü" olan "hakk-el yakîn"dir. İnsan kendi manevi varlığını ve ruhunu tanımak suretiyle böyle bir imana ulaşır. "canla olan iman canla bile gider" (Kaplan 1991, 206).

Yunus'un imanı "aşk imanı"dır. O, din formalitelerine körü körüne bağlanan sofuların ham imanına karşı çıkar. O, imanın ancak temiz gönüllerde olabileceğini söyler (Ergün 1997, 76; Öztelli 2006, 61). Yunus, kişi neyi severse onun imanı, sevdiği şeydir demektir. O, iman ve dine ruh verecek olanın sevgi olduğunu söyler. Yunus'a göre insan sevdiğine inanır. Sevdiğinin hükmü altına girer. O, imanın tadına ancak

Allah ve resülünü sevmekle varılabileceğini ifade ederek sevgi ile imanı birbirine birleştirir (Demirci 1997, 63).

Yunus, aşk konusunu işlediği bir şiirinde aşkı, "halis iman" anlamında kullanır. Ona göre içinde iman bulunan gönül, aşk ateşinde yanıp muma dönüşür (Yılmaz 1992: 105). Yunus bir beytinde imanı bir nura benzetir. Ona göre o nur mum gibi yanarak Hakk'ın cemalinin görülmesine ışık tutar;

"Çırak didüğüm imân nûr-ı mutlak
İmânluya didârın gösterir Hak" (Emre 1997, III: 157).

İman kişide birlik düşüncesinin oluşmasının sebebidir. Yunus, bu durumu şu beytiyle dile getirir:

"Düşmüş idük ol kaldırdı birliğin bize bildürdi
İçimize ışık toldırdı dürüst oldu imânumuz" (Emre 1997, II: 173).

Yunus, bu beyitte Allah'a şükranını belirtmektedir. Çünkü Allah, ona iman nurunu bahşetmiştir. Yunus'un kalbine aşkı dolduran Allah'tır. Kalbi aşk ile dolan insanın imanı da dürüst olmaktadır. Dürüst iman ise tahkiki iman anlamına gelmektedir (Tatçı 1997, 279).

Yunus'a göre imanı kendine rehber edinen kişi yolda kalmaz. Çünkü iman kişiyi kötülöklere karşı koruyan bir siperdir;

"Hurîlere sırdaş olan Muhammed ile eş olan
Ol imânı yoldaş olan bunda yol yanılmayandır" (Emre 1997, II: 175).

Yunus bir başka beytinde imanın müslümanın yoldaşı olduğunu belirtir;

"Evvel bize vâcip budur hoş hulkıla amel gerek
İslâm adı okınacak yoldaşımız imân gerek" (Emre 1997, II: 199).

Bu beyte göre; İslâm dininde yaradana karşı ibadet etmek, kadın-erkek her müslümana farzdır. Fakat ibadetlerin en geçerlisi de güzel davranışlarda bulunularak yapılan ibadetlerdir. Yunus, ikinci dizede imanın gereğinden söz eder. Ona göre İslâm'ın yaşayabilmesi için, gönüllere imanın yerleşmesi lazımdır.

Yunus, imanı bir nur olarak görür. Ona göre günahın çok olması bu nuru karartır. Kararmış olan iman nurunu parlatmak için, inâyeti elden bırakmamalıyız. Çiçeğin bir ağaçta açması gibi imanın da çiçek açması kalbe bağlıdır. Kalbi kötü duygulardan arındırmanın yolu ise insanın nefsiyle mücadele etmesine bağlıdır. Ona göre iman, insanın nefsiyle mücadele etmesinde onun yegâne yardımcısıdır. Ayrıca iman ve nefis insanın içinde bulunan iki zıt kutuptur. Bu iki vasıf sürekli biribiriyle çatışma halindedir (Tatçı 1997, 280). Zira o bu konuda;

"Ol dördün birisi cân biri din biri iman

Biri nefsumdür düşmân anda savaşıp geldüm" (Emre 1997, II: 248).

Bu beyitte Yunus, nefsinin kendisi için düşman görmektedir. Yunus'a göre nefis, kötü şeyler yapması için insanı sürekli dürter. Bu durumda kişi, Allah'tan uzaklaşır. O da bu durumun farkında olduğu için nefsi ile sürekli mücadele etmektedir. Yunus'a göre dünyanın meşakketlerine kendilerini kaptıranlar Allah'ı unutmuştur;

"Dünya için gussalanan mescid göricek tutunan

Anda imansuz bulunan Allah'ı bir bilmeyendür" (Emre 1997, II: 154).

Bu beyitteki dünya için "gussalanmak" deyimini, dünyanın dert ve sıkıntılarıyla oyalanmak anlamında kullanılmıştır. İnsanlar bu oyalanma neticesinde Allah'ın birliğini unutup imansız olmuşlardır.

Yunus, bir başka beytinde namaz kılan bir müslümanın namazını iman ile kılması gerektiğini belirtir;

"Namaz kıl imanıla yatmagıl gümânıla

Gidesin imanıla tur irte namazına" (Emre 1997, II: 406).

Hız. Muhammed bir hadisinde: "En hayırlı ameliniz namazdır" buyurmaktadır(Canan 1993, VII:340). Bunun için namaz kılan bir müslüman namazını "huşû" içinde kılmalıdır. Nitekim Yüce Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır:"Onlar ki namazlarında huşû içindedirler"(Mü'minün 23/2).

Yunus'a göre müslüman, her türlü şüpheden sakınmalıdır. İnsan, öbür âleme imanını sağlam olarak gitmelidir. Ona göre bunun yolu namaz ve ibadette sürekliliği sağlamaktan geçer.

Sonuç olarak iman, kalbin tasdik etmesi dilin de bunu doğrulamasıdır. Yunus'a göre iman bir nurdur ve bu nur gönüllerde biter. Yunus'un din anlayışında iman, merkezi bir konumdadır. Aynı zamanda o, hayat anlayışını da imana göre oluşturur. Çünkü iman onun için bir rehberdir. İman, her mü'minde bulunması gereken bir unsurdur. Ona göre iman sayesinde kararmış gönüller aydınlığa çıkar. Ona göre imanının sağlamlaşmasının yolu da ibadetleri çok yapmaktan geçer. Yunus'un beyitlerinden anlaşılacağı gibi iman, insan nefsinin olgunlaştırarak, insanın kemale ulaşmasını ve ruhun sükuna ve huzura kavuşmasını sağlamaktadır.

2.3.1. Allah'a İman

Allah kelimesi İslâmî metinlerde, gerçek mâbudun (ibadet edilen) ve tek yaratıcının özel ismi olarak kullanılmıştır. Allah'a iman, iman esaslarının birincisi ve temelidir. Bütün ilâhî dinlerde Allah'ın varlığı ve birliği en önemli inanç esası olmuştur. Bütün inanç esasları Allah'a imana ve onun birliği esasına dayanmaktadır. Allah'a iman, Allah'ın var ve bir olduğuna, bütün üstünlük sıfatlarıyla nitelenmiş ve noksan sıfatlardan uzak ve yüce bulunduğu inanmaktır (Algül ve ark. 2006, I: 82). Demek ki, imanın ilk şartını Allah'a iman oluşturmaktadır. Diğer inanç esaslarının temeli de Allah'a imana dayanmaktadır. Ayrıca Allah'a iman mükellef her ferdin inanmakla sorumlu tutulduğu en temel inanç esasıdır.

Bu konuda yapılan araştırmalar kendini güçsüz ve yardıma çok muhtaç hisseden çocukta, kendi varlığını her zaman koruyacak, yardım edecek ve her dileğini yerine getirecek sınırsız ve asla sarsılmayan bir kuvvet arayışı olduğunu, bitmek ve tükenmek bilmeyen bir merak ve öğrenme arzusu ile henüz adını koyamadığı, fakat zamanla "kutsal ve mutlak varlık" dendiğini öğreneceği ilâhî kudreti durmadan aradığını, sonsuzluğa karşı duyduğu bu merak ve özleminden dolayı dinî inanca kolayca kaydığını ve ona yöneldiğini, esasen çocuğun başlangıçta büyük bir dinî hazırlık içinde olduğunu, Allah'a inanmaya fevkalade hazır ve meyyal olduğunu ve bunun için yeterli istidat ve kabiliyetinin bulunduğu ortaya çıkmıştır (Yavuz 1979, 46).

"O halde Allah'a iman, varlık ve oluşun arkasında bir yaratıcı şuurun varlığını kabulden ibarettir. İşin özü budur. Allah kavramıyla ilgili üretilen diğer bütün fikirler işin teferruatıdır" (Öztürk 1997, 285). Yunus, gerçek imanın Allah'ın bir olduğunu bilmekle başladığını söyler;

"Dünya için gussalanan meşic göricek tutunan

Anda imânsuz bulunan Allah'ı bir bilmeyendür" (Emre 1997, II: 154).

"Yunus Emre, Kur'an ve sünnetten bahsedilenden yola çıkarak, Allah hususunda ledünni görüşler ileri sürer. Zaman zaman ruhî tecellilerin verdiği aşk mağlubiyetiyle Hallâc-vârî müşahedelerini şatahât kabilinden sözlere döküp taşkın bir edaya da bürünür. Ona göre Allah, tek kudret ve hüküm sahibidir. O, doğmamış ve doğrulmamıştır. O'nun eşi, benzeri ve ortağı yoktur. O, yedi iklimi tutan tek padişah'tır. Yeri ve göğü yaratan O'dur. Heybet ve azamet sahibidir" (Tatçı 1997, 120).

"Senündür pâdişahlık kudretün var

Yaratdun yiri göği heybetün var" (Emre 1997, II: 99).

Allah, zaten Kur'an-ı Kerim'de sık sık hâkim ve mutlak güç sahibi olduğunu, bütün âlemleri yaratanın kendisi olduğunu, mahlûkatı hem dirilttiğini hem de öldürdüğünü beyan etmektedir. Yüce Allah, bir şeye "ol" dediği zaman o şey de hemen oluverir. Yüce Allah, bir âyette şöyle buyurur: "Bir şeyi dilediği zaman, O'nun o şeye ancak "ol" demektir. O da hemen oluverir" (Yâsin 36/82). Yunus, bu durumu şöyle dile getirir:

"Kün'i bir kezin söyledin her nesneyi var eyledün

"Yine âhir bir sözile anı kılmak harâb nedür" (Emre 1997, II: 146).

Yunus, bu beytiyle Allah'ın her şeyi oldurma ve her şeyi yok etme gücüne sahip olduğunu belirtir. Ona göre Allah her şeyi yok edeceğini de âyetiyle belirtmiştir. Allah'ın her şeyi yok etmesi O'nun bir sözüne bağlıdır. Yunus, son dizede hayretini dile getirir.

Yunus, bir beytinde kâinatta belli bir düzenin olduğundan bahseder. Ona göre bu Allah'ın kudretini gösterir. Felekler,⁵ Allah'ın emri ile dönerler;

"Senün emrin ile döner felekler

"Hem ayun güneşün devrânı sensin" (Emre 1997, II: 366).

Yunus, bu beytiyle ayın ve güneşin belli bir yörüngede döndüğünü, bunun ise Allah'ın bir eseri olduğunu anlatmak istemiştir.

Yunus, Allah'a imanın ilk şartı olarak, tabiat kanunları ve yaratılış içindeki Allah'ın tecellilerini bilmek, Allah'ın azametini tanımak olduğunu düşünür. "Yunus âleme ve âlemdeki varlıklara dikkatli bir nazarla bakılınca Allah'ın varlığının idrak edilmemesinin imkansızlığını dile getirerek, oradaki her şeyin O'nun varlığının açık bir delili olduğundan söz etmektedir" (Ergün 1997, 24; Dalkılıç 2004, 69). O, şiirlerinin çoğunda "vahdet"⁶ kelimesi etrafında Allah'ın yüce varlığını ve birliğini ifadeye yönelmiş sürekli onunla bir oluşunu dile getirmiştir. Yunus, Allah'ın birliğine gerçekten inanmıştır ve o, hiçbir varlığı, hiçbir olayı, hiçbir inancı, hiçbir insanı Allah'ın birliği dışında tutmamıştır (Göçgün 1995, 30; Ergün 1997, 14).

O, Allah'a ezelden beri inanmıştır. O, bunu Yüce Allah'ın buyurmuş olduğu şu âyete dayandırır: "Hani Rabbin (ezelde) Ademoğullarının zürriyetlerini almış, onları kendilerine karşı şahit tutarak, "Ben sizin rabbiniz değil miyim?" demişti. Onlar da,

⁵Felekler:burada semadaki cisimler anlamındadır (Parlatır ve ark. 1998, 768).

⁶Birlik anlamına gelen vahdet, tasavvufta her şeyi bir olarak ve bir içinde, nesnelere Allah ile görmek demektir (Karaman ve ark. 2006, 676-677).

"Evet, şahit olduk (ki Rabbimizsin) demişlerdi" (A'raf 7/172). Bu âyete göre mü'minler ezelde Allah'a iman etmişlerdir;

"Ezelden bileyüdüm "Elest" de "belâ" dedüm

Ol kadimi denizden sel olup girüp geldüm" (Emre 1997, II: 299).

Yunus, bu dünyaya gelmeden önce Allah ile birlikte olduğunu söyler. Ona göre, insanlar ezel denizinden dünyaya sel gibi akarak gelmişlerdir. O, Allah-insan ilişkisini farklı bir boyuttan değerlendirir. O, Allah'ı insanda, insanı da Allah'ta bulur. Ondaki bu Allah-insan münasebeti nihayetinde insana, inanç ve sevgi olarak yansır. Yunus, Allah'a imanın ancak Allah sevgisi ile kâmil bir iman olacağını dile getirir. Ona göre, Allah'a inanmayan insanlar için evrendeki her şey birer perde, birer engeldir. Yunus, bu engellerden kurtulmanın yolunu Allah'a inanmakta bulur (Yaşar 1991, 71; Ergün 1997, 20).

Onun bunalımlı dönemlerinde söylediği şiirleri her ne kadar olumsuzluk anlamı taşısa da onun Allah'a inanmamak gibi bir durumunun olmadığını söylemek gerekir. Bilakis o, Allah'a inanmakla kalmamış O'nun varlığının delilleri üzerinde de durmuştur. Zira O, Allah'a inanan ve İslâmiyet'in yobazlar elinde yozlaşan yorumlarını reddedip öz değerlerini benimseyen gerçek bir mü'mindir (Halman 1991, 165; Dalkılıç 2007, 124-126). "Yunus'un Allah'a imanı, Kur'an'ın belirlediği peygamberin haber verdiği ölçüler içindedir" (Yılmaz 1992, 106).

Yunus, bir beytinde Allah'ı padişaha benzeterek kendisini o padişaha teslim ettiğini söyler;

"İy padişah iy padişah uş ben beni virdüm sana

"Genc ü hazinem kamusı sensün benüm öndin sana" (Emre 1997, II: 52).

Yunus, burada Allah'a olan aşkını dile getirirken onu bir hazine gibi değerlendiriyor. Ona göre Allah öncesiz ve sonrasızdır. Yunus, Tanrısını önceden bildiği gibi sonra da bilmeye hep devam edecektir.

Allah, kullarına kendilerinden daha yakındır. Fakat Allah'ı tam olarak tanımayanlar bunun farkında değildirler. Tassavvuf ehli âşıklar ise, kendilerine "şah damarından daha yakın olan" Allah'ın varlığının şuurundadırlar (Tatçı 1997, 124).

"Sen kim didün yâ Rab bana ben yakınam senden sana

Çün yakınsın benden bana görklü yüzün göster bana" (Emre 1997, II: 58).

Yunus, bu beytiyle Allah'ın, kendisine kendinden daha fazla yakın olduğunu söylemektedir. O, bunun sonucu olarak, Allah'ın cemalini görmeyi istemektedir. Fakat Yunus, Allah'ın cemalini bu dünyada göremeyeceğini de iyi bilmektedir.

Buradan bir sonuca gidersek, Allah'a iman konusu inanç esaslarının özünü oluşturur. Bu nedenle Allah'a iman Yunus'un şiirlerinde önemli bir yere sahiptir. O, Allah'a imanı "birlik" anlayışı içerisinde ele alır. Ona göre âlemdeki herşey bu birlikten zuhur etmiştir. Yunus, ayrıca Allah'ın büyüklüğünü ve kudretini vurgulayan beyitlere de yer vermiştir. O, ezelden beri Allah'a inanan bir şair olarak ilâhîleri ile de insanların gönlüne Allah inancını yerleştirmeye çalışmıştır. Yunus, Allah'a iman eden herkesi kardeş olarak görür. Ona göre Allah'a inananların içinde sevgi vardır. Demek ki Allah'a iman, Yunus'ta sosyo-psikolojik bir güç kaynağıdır.

2.3.2. Meleklerle İman

Melek kelimesinin kökü, "götüren" manasına gelen "elük" ve "haber götüren" manasına gelen "elüke"dir. "elk" kelimesi "elçilik" demektir. Meleklerin varlığı kitap ve sünnetle sabittir. Sözlükte "haberci, elçi, güç ve kuvvet" anlamlarına gelen melekler, Allah'ın emriyle çeşitli görevleri yerine getiren, gözle görülmeyen varlıklardır (Yıldız 1990, 50; Algül ve ark. 2006, I: 92). "Melekler, Rabbin emrinden çıkmayan, hayır ya da şer olarak her görevi mutlaka yapan hiyerarşik görevin üyeleridir (Aberg, 1990, 166).

Kur'an-ı Kerim'de meleklerle imanın farz olduğunu bildiren birçok âyet vardır. Yüce Allah, bu konuda şöyle buyurmaktadır: "O peygamber de Rabbinden kendisine indirilene iman etti, mü'minler de her biri Allah'a, O'nun meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandı" (Bakara 2/285). Allah sayısız melek yaratmıştır. Melekler her yerde hazır ve nazır bulunan varlıklardır. Yunus, bir beytinde meleklerin gökte cümbüş halinde olduğunu söyler;

"Gördüm gögin meleklerin her biri bir cünbişdedür

Hak çalab'un zikrin ider İncil ü hem Kur'an benem" (Emre 1997, II: 241).

Yunus, bu beyitte meleklerin sürekli hareket halinde olduğunu ve Allah'ın emirlerini derhal yerine getirdiklerini ifade eder. Beyte göre meleklerin bir görevi de sürekli Allah'ı zikretmektir. Yunus, bir başka beyitte meleklerin insanlara yardım ettiğini ifade eder;

"Feriştayi anmaktan bilesin murâd nedür

Gice gündüz biledür senün ile her işde" (Emre 1997, II: 390).

Yunus, bu beyitte meleklerle iman edip, onları zikretmenin önemine değinir. Ona göre, insanlar her şeye güç yetiremezler. Bazı durumlarda Allah'tan yardım beklerler. İşte Allah da melekleri vasıtasıyla insanların zor anlarında onlara yardımcı olur. Ayrıca,

İslâm kaynaklarına göre insanların sağında ve solunda melekler vardır. Sağdaki melek iyilikleri, soldaki melek kötülükleri yazar. Bundan dolayı melekler, sorgusuz sualsiz Allah'ın emirlerini yerine getirirler.

Yunus, bir şiirinde Hz. Âdem'in yaratılmasında dört büyük meleğin görevinden bahseder;

"Azrail gökten indi bir avuç toprak aldı

Dört ferişde yogurdı bir peygamber eyledi" (Emre 1997, II: 450).

Yunus, bu beyitte Hz. Âdem'in yaratılış hâdisesini anlatır. Bu hâdisede dört büyük melek Hz. Âdem'in vücudunu oluşturmuşlardır. Yunus, bu beyitte "dört ferişte" terkinini kullanır. O, bununla dört büyük melek olan Azrail, Cebrail, Mikail ve İsrail'i kasetmiştir.

Onun bir şiirine göre melekler, mirac hâdisesinde Hz. Peygamber'i karşılamışlar ve onu "Burak" denilen binekten indirmişlerdir;

"Feriştelere geldiler Burak'tan indürdiler

Na'lini döndürdiler ol hem yürüdi yayak" (Emre 1997, II: 193).

Yunus, meleklerin sema ehli varlıklar olduğunu, buldukları makama da melekler mülkü dendiğini söyler (Tatçı 1997, 135) ;

"Âdemilikten çıkam uçam melekler mülkine

Levn olam bî- levn olam geh kevn olam bî-kân olam" (Emre 1997, II: 281).

Yunus, bu şiirinde bir anlığına da olsa insan olmaktan çıkıp melekleşmeyi istemektedir. Çünkü insan, bedeniyle insandır. O, uçma özelliğine sahip değildir. Yunus ise bedenden, maddeden ve renkten kendini soyutlayarak meleklerin yaşadığı yer olan melekût âlemine varmayı amaçlamaktadır.

Yunus, bir şiirinde meleklerin nuranî varlıklar olduklarından bahseder. Ona göre melekler Allah'ın emri dışına çıkmazlar. Yunus, şiirinde meleklerin hazır ve nazır olarak her an Allah'tan emir beklediklerini ifade eder. O, bundan dolayı dervişin seyr-i afâkiye girip feleklerde bulunan meleklerden dileklerde bulunabileceğini belirtir (Tatçı 1997, 136) ;

"Geh feleklerde meleklerden dilekler eyleyem

Gâhi arş u şemsile gerdün olam gerdân olam" (Emre 1997, II: 277).

Yunus, bu beyitte âşık olan dervişin aşk ateşiyle döne döne semaya yükseleceğini ve orada meleklerle karşılaşacağını ifade eder. Ona göre melekler, Allah'ın birer vasıtası oldukları için derviş, sülûkü esnasında meleklerle dileklerini iletebilir.

Görüldüğü gibi melekler, Allah ile insan arasında birer vasıtadırlar. Meleklerle iman ise iman esaslarından birini oluşturmaktadır. Yunus, şiirlerinde zaman zaman meleklerle karşı duyduğu hayranlığı dile getirmiştir. O, hatta insanlıktan çıkıp melekleşmeyi bile istemektedir. Fakat Yunus'un melekler hakkındaki düşünceleri Kur'an ve hadis merkezlidir. Bu itibarla o Kur'an'a dayanarak meleklerin semada bulduklarını ve Allah'ın emirleri doğrultusunda hareket ettiklerini savunur. Yunus ayrıca meleklerin semada belirli bir makamda olduklarını da belirtir.

2.3.3. Kitaplara İman

Kitap, terim olarak "Allah'ın kullarına yol göstermek ve onları aydınlatmak üzere peygamberine vahyettiği sözlere ve bunun yazıya geçirilmiş şekline denir". Kitaplara iman, Allah tarafından bazı peygamberlere kitaplar indirildiğine ve bu kitaplarının içeriğinin tümüyle doğru ve gerçek olduğuna inanmak demektir (Algül ve ark. 2006, I: 99). Yüce Allah, bu konuda bir âyette mü'minlere şöyle buyurur: "Ey Muhammed! Biz sana Kur'ân'ı hak olarak indirdik ki, insanlar arasında Allah'ın sana öğrettikleri ile hüküm veresin. Sakın hainlerin savunucusu olma" (Nisa 4/105).

Yunus'a göre Kur'an gökten inmiştir. Kur'an'daki sözler Allah'ın sözleridir. Allah, Kur'an vasıtasıyla insanlarla sözlü iletişim kurar;

"Çün Kur'ân gökten indi anı Allah buyurdu

Andan haber virsene hâ kitâptan ötersin" (Emre 1997, II: 329).

Yunus Emre'de kalıplaşmış ve derin anlamlar yüklenmiş bir "dört kitap" terkihi mevcuttur. Dört kitap ile muhakkak Hz. Davud'a indirilen "Zebûr", Hz. Musa'ya indirilen "Tevrat", Hz. İsa'ya indirilen "İncil" ve Hz. Peygamber'e indirilen "Kur'ân" söz konusudur. Fakat bu kitaplardan maksat ledünni ve manevidir. Yunus, beytinde dört kitabın kendi varlığında bulunduğunu ifade eder (Tatçı 1997, 195).

"Tevrât'ıla İncil'i Zebûr'ıla Furkan'ı

Bunlardagı beyânı cümle vücudda bulduk" (Emre 1997, II: 192).

Yunus, bu beyitte Allah'ın dört büyük ilâhi kitabı dört büyük peygambere indirdiğini ve bu kitapların hak kitaplar olduğunu belirtir. Ona göre bu kitaplara iman etmek şarttır. Yunus düşüncesinin ürünlerine baktığımızda, İsa gibi ilahi vahyin çizgisinde olduğunu, dolayısıyla, Kur'an ölçüsünde olduğunu görürüz (Hatemi 1994, 183).

Yunus dört ilâhî kitabın hepsini kendi içinde hissettiğini belirtir. Ona göre ilâhî kitaplar, özü itibariyle insana "insan-ı kâmil" olmanın yollarını öğretirler. Yunus da zaten kendisini insan-ı kâmil olarak görür. O, bu ilâhî kitaplardaki yazıların da kendisini anlattığını söyler (Tatçı 1997, 144).

"Halk içinde dirlik düzen dört kitabı tođru yazan

Ag üstine kara dizen ol yazılan Kur'an benim"(Emre 1997, II: 145).

Beyte göre, Yunus, aradığı her şeyi Kur'ân'da bulmuştur. O, aynı zamanda Kur'ân'da kendini bulmuştur. Diğer taraftan Yunus, ilâhî kitapları "vahdet" anlayışı içinde değerlendirir;

"Tevrat ile İncil'i Furkan ile Zebur'u

Kur'ân'daki âyeti, nuru cümle vücudda bulduk" (Emre 1997, II: 192).

Yunus, bu beyitte ilâhî kitapların hepsine aynı gözle bakar. Çünkü onların hepsi peygamberler aracılığı ile insanlara Allah tarafından gönderilmiştir. Yunus, aynı zamanda Kur'ân âyetlerini de bir nur olarak görmektedir.

Yunus'a göre dört kitabın manası Hakk'ın bizzat zatı demektir;

"Dört kitâbun ma'nasi bellüdü bir elifde

Sen elif dirsın hoca ma'nisi ne dimekdür" (Emre 1997, II: 148).

Beyte göre Kur'ân zatı temsil eder, Tevrat sıfatlar tecellisi, Zebur fiiller, İncil ise isimler tecellisidir. Yunus'a göre tasavvuf yolcusu, bu kitaplarla gelen peygamberler sırrını anlamak zorundadır. Ona göre dört kitabı okuyup anlamını bilmemek geleceğın içine girmemek demektir. Yunus, ayrıca dört kitabın esas anlamının "aşk" olduğunu ifade eder (Ergün 1997, 174).

Sonuç olarak biz ilâhî kitapların hepsine "Allah'ın emirlerinin yazılı olarak yer aldığı bildirilerdir" deriz. Bunun böyle olduğuna inanmak iman esaslarından birisini oluşturur. İman esaslarından her biri diğeri ile bağlantılıdır. Yunus'un şiirlerine baktığımızda bu bağlantıyı daha net görürüz. Görüldüğü gibi o, ilâhî kitapları gönülden tasdik eden bir mutasavvıfımızdır. Hatta o ilâhî kitapları "vahdet" (birlik) anlayışı içinde ele alır. Bu bağlamda ilahi kitapların hepsi insanın insan-ı kâmil, yani onun manevi olgunluğa erişmesini sağlamaktadırlar.

2.3.4. Peygamberlere İman

Bilindiğı gibi peygamberler, Allah'ın en seçkin kullarıdır. Çünkü Allah, onlar vasıtasıyla emir ve hükümlerini insanlara ulaştırır. Kuldun beklenen ise bu hükümleri

insanlara açıklayan peygamberlerin sözlerine inanmak ve onları kalbi ile tasdik etmektir. "Peygamber, Farsçada "haber taşıyan ve elçi" anlamlarına gelir. Dini terim olarak peygamber, Allah'ın kulları arasından seçtiği ve onları vahiy ile şereflendirerek emir ve yasaklarını insanlara ulaştırmak üzere görevlendirdiği elçiye denir" Peygamberlere iman, imanın altı esasından biridir. Peygamberlere iman demek insanlara doğru yolu göstermek için Allah tarafından seçkin kimselerin gönderildiğine ve bu kimselerin Allah'tan aldığı bütün bilgilerin gerçek ve doğru olduğuna inanmak demektir (Algül ve ark. 2006, I: 106).

Yunus'un şiirlerinde peygamberler konusu geniş yer tutar. Ona göre peygamberler yaratılmadan önce ve Hz. Adem henüz yokken Hz. Muhammed'in nuru vardı (Tatçı 1997, 149-150).

"Ol yıldız ki varıdı kandaydı Âdem cânı

Ya bunca peygamberler anılmadan agızdan" (Emre 1997, II: 316).

Yunus, bu şiirinde Hz. Muhammed'in insanların en şerefliisi olarak yaratıldığını ve hiçbir insanın ve hiçbir peygamberin henüz yokluğunda bile Hz. Muhammed'in yıldızının olduğunu belirtir. Ona göre Hz. Muhammed, Allah'ın en seçkin kuludur. Yunus, yine bir beytinde Hz. Muhammed için "dinin direği" ve "peygamberlerin serveri" tabirini kullanır;

"Peygamberler serveri din direği Muhammed

Gör ne gevherler kodı bu bizüm kânumuza" (Emre 1997, II: 402).

Yunus bu beyitte Hz. Muhammed'in peygamberlerin serveri olduğunu ve bütün peygamberlerin de onun nurundan yaratıldığını ileri sürer. Ona göre Allah âlemi yaratmadan önce peygamberler "cân"lardı;

"Yalınız sübhân'ıdı peygamberler cânıdı

Yunus hod pinhânıdı süret değşürüp geldüm" (Emre 1997, II: 265).

Yunus, bu beyitte âlem yaratılmadan önce kendisinin gizli olarak bulunduğunu ve âlem yaratıldıktan sonra da şekil değiştirerek bu dünyaya geldiğini belirtmektedir. Ona göre âlem yaratılmadan önce peygamberler "cânlar" şeklinde mevcuttur Allah'ın emri ile âlemler yaratıldı ve peygamberler de şekil değiştirerek bu dünyaya geldiler. Yunus, bu dünyada önce Âdem peygamberin yaratıldığını onun hem ilk insan hem de ilk peygamber olduğunu ifade eder (Tatçı 1997, 150);

"Evvel Âdem yaratdı sonra peygamberleri

Âhir Muhammed nûrı balkıdı içümüzden" (Emre 1997, II: 315).

Yunus, vahdet ehli bir şairdir. O, Allah'ın bir olduğuna ve Hz. Muhammed'in de Allah'ın kulu ve elçisi olduğuna iman eden bir şairdir;

"Bir Tanrı'nun peygamberi ben andan aldum haberi

Bir Tanrı vü peygambere ikrâr iden gelsün beri" (Emre 1997, II: 370).

Bu beyte göre Hz. Muhammed, Allah ile insanlar arasında bir elçidir. Allah, kullarına elçileri vasıtası ile emirlerini bildirir. Yunus'a göre biz doğru ve gerçek haberi ancak peygamberlerden alırız. O, bu beyitte peygamberlere imanın önemine vurgu yapar. Yunus, kim Allah'a ve peygambere iman ederse benim yanıma gelsin demektedir. O, Hz. Muhammed'e ümmet olan insanların cennette Hz. Muhammed ile birlikte olacaklarını söyleyerek Hz. Muhammed'in herşeyi kuşatan bir derya olduğunu ve onun varlık denizinde yetmiş bin peygamberin olduğunu ifade eder. Ona göre Hz. Muhammed, şefaathane sahibidir. O, mahşer gününde bütün ümmetine şefaathane olacaktır;

"Yunus günahun çokdur sen agharusan hakdur

Yarın sana gerekdür Muhammed şefâ'ati" (Emre 1997, II: 488).

Yunus, burada kendisinin günahkâr bir kul olduğunu düşünmekte ve bu yüzden de ağlamasının yerinde bir davranış olduğunu ifade etmektedir.

Yunus, yine bir şiirinde İslâm'da farz ve sünnet ibadetlerini Hz. Muhammed'in getirdiğini ve bunları gerektiği gibi yerine getirenlerin kabirde sorgu ve sualden muaf tutulacağını ifade eder;

"Her kim anun sünneti ile farzını kâim tutar

Ne diyem ki âkibet sorı-hisâbdan beridür" (Emre 1997, II: 138).

Yunus, şiirlerinde kendi iç âleminin derinliklerine inerek orada İsa Peygamber'in mucizesiyle karşılaşır.

"Bir dem gelür İsa gibi ölmüşleri diri kılur

Bir dem gelür güm-râhleyin yolında ser-gerdan olur" (Emre 1997, II: 103).

Yunus, bu beyitte kendi ruhsal durumunun iniş-çıkışlarından bahseder. Yunus, bir an gelir, Allah'ın yüce makamına çıkarak İsa Peygamber gibi ölüleri diriltir. Yine o, bir an gelir, yolunu kaybedip şaşkın bir derviş olur. O, şiirlerinde şu terkipleri kullanarak peygamberlere atıflarda bulunur. Hz. Âdem hakkında "Miskin Âdem yanıldı Cennet'te buğday yedi", Hz. Nuh hakkında "Nuh ile tufandayım", Hz. Yusuf hakkında "Yusuf ile ben kuyuda yattım cefâ çektim"demektedir (Taneri 1997, 98-106).

Yunus, bütün peygamberlere sevgi ve hürmetini şiirlerinde çeşitli şekillerde dile getirmiştir. O, peygamberlerin yaşayış ve davranışlarından ibretler alınması gerektiğini

sürekli vurgulamıştır. Âkif, peygamberlere iman konusunda Yunus'u şu şiiri ile destekler:

"Ahmet ki nebiyy-i bî-gümandır⁷,
Kur'ân ile feyz-yâb-ı⁸ şandır.
Fe'tü...diyerek Resûl-i Ekrem,
Eylerdi muannidini mülzem⁹" (Âkif 1987, 497).

Âkif, bu şiirinde Hz. Muhammed'in bir isminin de Ahmet olduğunu ve onun peygamberliğinden şüphe duyulmadığını ifade eder. Âkif'e göre Hz. Muhammed'in dünyaya yayılan ünü onun Kur'ân'dan aldığı ilhamdan kaynaklanır. Bunlardan başka Âkif, peygamberlerde ikna kabiliyetinin bulunduğu dikkat çekerek, Hz. Muhammed'in dinde inatçıları zor durumda bıraktığını ifade eder.

Sonuç olarak bütün peygamberlere iman İslâmi inancın bir parçasıdır. Bu inanca göre ilk peygamber Hz. Âdem, son peygamber Hz. Muhammed'dir. Bu ikisinin arasında pek çok peygamberler gelip geçmiştir. İslâmi kaynaklarda Kur'an'da ismi geçen yirmi beş peygamber vardır. Üzeyir, Lokman ve Zülkarneyn peygamberler ise ihtilaflıdır (Algül ve ark. 2006, I: 110). Bunlar da sayılırsa Kur'an'da adı geçen peygamber sayısı yirmi sekize çıkar. Yunus, şiirlerinde peygamberlerden övgü ile söz eder. O, kimi zaman kendini peygamberlerin yerinde görür ve zaman zaman onlara atıflar yapar. Şurası da bir gerçektir ki Yunus, şiirlerinde peygamberlerden bahsederken ilhamını Kur'an ve hadislerden alır. Çünkü o, şiirlerinde zaman zaman ayetlerin yorumunu yapmıştır.

2.3.5. Ahiret İle İlgili Mefhumlar

Ahiret, sözlükte "son, sonra olan ve son gün" anlamlarına gelir. Terim olarak "ahiret" İsrail adlı meleğin Allah'ın emriyle kıyametin kopması için Sur'a ilk defa üflemesiyle başlayacak olan ebedi hayata denir". Ahirete iman, iman esaslarından olup genellikle Kur'an'da "el-yevmü'l ahir" (son gün) şeklinde Allah'a imanla yan yana zikredilmiştir. Bu da ahiret inancının iman esasları arasında çok önemli olduğunu gösterir (Algül ve ark. 2006, I: 117-118). Nitekim Yüce Allah, ahirete inanmayanlara şöyle seslenir: "Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve ahiret gününü inkâr ederse, derin bir sapıklığa düşmüş olur" (Nisa 4/136).

⁷Bi-güman: Şüphe edilmeyen anlamındadır (Develioğlu 1998: 101).

⁸Burada Kur'ân ile feyiz bulan anlamındadır (Develioğlu 1998: 264).

⁹Bu dörtlükte inatçıları zor durumda bırakma anlamında kullanılmıştır (Develioğlu 1998: 721).

Yunus, beyitlerinde ahiret mefhumunu "dünya ve ahiret" veya "iki dünya" şeklinde işlediği gibi "baki evi, ev, yarın" kelime ve terkipleriyle de işlemektedir (Tatçı 1997, 182). Yunus, dünyadaki malların gelip-geçici olduğunu kalıcı olanın ise ahiret yurdu olduğunu belirtir;

"Ne (durur) dünya çoklığı eşkere(durur) yokluğu

Varlık sarayın hakikat ahreti bilmek gerek" (Emre 1997, II: 198).

Yunus, bu beyitte dünyanın birgün yok olacağını, bundan dolayı da kendimizi bu dünyaya fazla kaptırmamamız gerektiğini ifade eder. Ona göre ahiret hayatı ebedi ve sonsuzdur. Yunus, ayrıca bu beyitte ahireti varlık sarayına benzeterek orada kişinin istediği her şeyi bulacağını belirtir. O, bir başka beytinde kişinin bu dünyada iken ahireti için hazırlık yapması gerektiğini bunun da ancak çokça ibadet yapmakla mümkün olacağını söyler;

"Yunus gözün görürken yaragun eyleyi gör

Gelmedi anda varan girü gelesi degül" (Emre 1997, II: 220).

Yunus'a göre insan ne yaparsa sağlığı yerinde iken yapar. Sağlığı yerinde olan kişi ibadetinde kusur etmemelidir. Yunus, ayrıca bu beyitte, ölenin tekrar geri gelmeyeceğini ifade ederek insanları uyarmaktadır. Ahiret kavramını tasavvuftaki terk fikri zaviyesinden değerlendiren Yunus, "dünya-ahiret elden komak, dünya-ahiret terk etmek, iki dünyadan geçmek" gibi deyimlerle de bu fikrini pekiştirmektedir (Tatçı 1997, 183). Yunus'a göre hakiki âşık ahiret terkini vurmuş kişidir;

"Dost ışka ulařaldan dünya-ahiret bir oldu

Ezel ebed sorarısın dün ile bugündür bana" (Emre 1997, II: 51).

"Gırçek âşık olan kişi anmaya dünya vü ahiret

Âşık degüldür ol kişi yürüye izzeti kova" (Emre 1997, II: 43) diyerek, bu iki beyitte şunları ifade eder: Allah'a âşık olan kişi dünya ve ahireti düşünmez. O, dünya ve ahiret nimetlerinden el etek çekmiştir. Yunus'a göre en büyük nimet Allah ile beraber olmaktır. Kişi âşık olduğunu söyleyip dünya ve ahirete meyletmişse o gerçek âşık değildir. Yunus, gerçek âşıkın ahireti bu dünyada yaşadığını, sebebinin de âşıkın gerçek dostuna bu dünyada iken kavuştuğunu ifade eder.

Yunus, hayatının ilk zamanlarında öleceğinden ve hesap veremeyeceğinden korkar. Ama daha sonra o, imana ulaşıp Allah'ın sevgisine ve rahmetine sığındıktan sonra kendisinden emin olur. Öleceğinden korkmadığı gibi ahirete de bir arslan gibi gireceği inancını taşır (Ergün 1997, 54). O, bu dünyada da ahirette de tek sevilmesi gereken şeyin Allah'ın güzelliği olduğunu savunur. Bu sebeple Yunus, dünya-ahiret,

zaman-mekân mefhumunun üstüne çıkar. Onun Cennet'e ulaşmak gibi bir sevinci ve Cehennem'den kaçmak için bir korkusu yoktur. Yaşar'ın (1991, 41), ifadesiyle "Yunus, ahiretin sonsuz güzelliğini gönlündeki aşk alevlerinin içinde bir gül bahçesi letafetiyle hissedince, dünyanın maddi değerleri hiçe inmiştir". Yunus, Allah'ı Cennet ümidi ile sevenler için küçümseyici bir tabir olan "eblehler" kelimesini kullanır. Ona göre Cennet eblehlerin canını tutmak için bir tuzaktır (Kaplan 1991, 244).

Yunus'a göre bütün insanlar ahirette Allah'ı bulmayı ümid ederler. Fakat onun gibi dervişler Allah'ı bu dünyada bulurlar;

"Kamu âlem ümid tutar ahirette görem diye

Yunus eydûr derviş olan bunda Hakk'ı buldı gider" (Emre 1997, II: 144).

Yunus'un bu beytine göre bazı mü'minler, ahiret hayatındaki güzellikleri düşünerekten Allah'ın cemalini seyretmeyi hayal ederler. Bazı mü'minler ise bu dünya ile ilişkisini kesmediğinden Allah'ı bu dünyada bulması mümkün değildir. Yunus gibi dervişler ise Hak'tan başka hiçbir şey düşünmezler. Onlar hem dünyadan hem de ahiretten vazgeçmişlerdir. Yunus, bu şiirinde dervişlerin, gerçek dostlarını bu dünyada bulduklarını belirtir. O, yine bir şiirinde;

"Dünya ahiret ol Hak yir-gök toludur mutlak

Hiç gözlere görünmez kim bilür ne nişanda" (Emre 1997, II: 421) diyerek Allah'ın gözle görülmeyeceğini ancak O'nun varlığının hissedilebileceğini belirtir. Yunus, Allah'ın bu dünyaya tecelli ettiği gibi ahirette de tecelli edeceğini ve O'nun mutlak güç sahibi olduğundan mekânının belli olmadığını ifade eder.

Yunus'a göre "insanın varlığı nasıl madde-ruh, ihtiraslar iyi-kötü diye ikiye ayrılmışsa, ahiret de Cennet ve Cehennem diye ikiye ayrılmıştır" (Kaplan 1991, 207). O, ölüm ve ahireti hiç aklına getirmeden bu dünyaya sınıksız bağlanan kimseler için "baykuş gibi yabanda" terkipli kullanır (Göçgün 1995, 21).

Yasa (2001, 79), Yunus'un ahiret ile ilgili şiirlerinden hareketle şöyle bir sonuca ulaşır:

- a) Öte dünya, içinde sonsuzluk arzusu bulunan insan için bu dünyada kazanılır.
- b) Bu dünya ile öte dünya, aralarında mümkün birtakım ilişkiler bulunan, biri diğerine delalet eden iki ayrı hayat türüdür.

Sonuç olarak Yunus, şiirlerinde ahiret kavramıyla ilgili olarak insanları zaman zaman bu dünyanın gelip-geçici olduğu konusunda uyarmaktır. Ona göre önemli olan ahiret yurdu. Çünkü ahiret yurdu sonsuzdur. Bu dünyaya fazla aldanmamak gerekir. Ancak Yunus daha da ileri giderek kendisinin Allah'ı bulduğunu, bu yüzden de dünya

ve ahiretin kendisi için bir olduğunu ifade eder. Ona göre gerçek âşık Cennet ümidi ve Cehennem korkusu olmayan ve Allah'ı bu dünyada bulan kişidir.

2.4. Müşrik ve Münafıklara Bakışı

2.4.1. Müşrik

Bir şeye ortak koşmak anlamındaki şirk kökünden türeyen müşrik, sözlükte bir şeyi ortak koşan demektir. İstılahta ise; Allah'a ilah, rab, ma'bud oluşunda, sıfat ve fiillerinde eşi ve ortağı bulunduğunu kabul eden kimseye denir. Her müşrik kâfirdir, ancak her kâfir, müşrik değildir. Allah'a ortak koşmak en büyük günahlardandır. Hatta şirkin Allah tarafından bağışlanmayacağı ve onun en büyük zulüm ve haksızlık olduğu bildirilmiştir (Karaman ve ark. 2005,506). Zira Yüce Allah, Kur'an'da "Allah'a ortak koşma! Çünkü ortak koşmak elbette büyük bir zulümdür" buyurmaktadır (Lokman 31/13). Yunus, bir beytinde, müşrik olan kimselerin Allah'ın birliğini kabul etmeyen kimseler olduğunu ve eşyaları Allah'a ortak koştuğunu ifade eder. Yunus, Allah'ın bütün her şeyi kuşattığına ve her şeyin "birlik"ten ortaya çıktığına inanır. Ona göre ikiliği kabul eden müşriktir. Müşrik Allah'ın vahdaniyet sıfatına karşı gelir;

"Senlik-benlik olıcak iş ikilikde kalur

İkilik dutan kişi nice birike birle" (Emre 1997, II: 431).

Yunus, bir şiirinde doğru yolu bulmanın yolunun Tanrı'nın birliğini kabul etmekle mümkün olacağını beyan eder;

"İy Yunus Hakk'ı bilen söylemez hergiz yalan

İkilik ile gelen togru yol bulmuş degül" (Emre 1997, II: 229) diye ifade ederek tevhid inancına vurgu yapar. Ona göre tevhid inancına sahip kişiler doğru yoldadır. Fakat şirk içinde olanlar ise birlik inancını kabul etmediklerinden yanlış yola sapmışlardır.

Yunus, Allah'tan başka ilah arayanı, fiilleri mutlak olarak kula nispet edeni, kulun ve halkın vücutlarını kendilerine nispet edeni müşrik olarak nitelendirir. Bu konular tasavvufî anlamda isimler, fiiller, sıfatlar ve zat tevhidlerinin inkârıdır. Yunus'un beyitlerinde genellikle ikilik kelimesi geçer. Bu kelime zati şirk için kullanılan bir kelimedir. Yunus, tevhid davetçisidir. Ona göre cemal ve celal, hayır ve şer, güzellik ve çirkinlik Allah'tandır (Tatçı 1997, 257). O, yine birlik inancından bahsettiği şiirlerinde;

"Bize birlik sarayın togru beşaret"¹⁰ ayın

¹⁰Burada müjde anlamındadır (Develioğlu 1998, 91).

Geç ikilik fikrinden kogıl benligi ya kul" (Emre 1997, II: 213).

"İkilik eylemeye hiç yalan söylemeye

Âlem bulanurısa bulunmadan turıla" (Emre 1997, II: 394) diyerek doğruluğun kişiyi daima yücelttiğini, onun Allah katında değerinin arttığından söz eder. Ona göre doğru olabilmenin ilk şartı yalan söylememektir. Yunus, Allah'a şirk koşmayanın ve doğruluktan ayrılmayanın hem dünyada, hem ahirette kurtulacağını söyler.

Yunus, şiirinde ikiliği, yaz ve kış mevsimlerini sembolize ederek açıklar;

"Geçdüm bitmez sağınçdan usandum yaz u kışdan

Bostanlar başın buldum bostanum yagma olsun" (Emre 1997, II: 356) diyen Yunus, insanların isteklerinin hiç bitmediğinden bahseder. Ona göre insan, yaz gelir ürün ister, kış gelir ürününe yağmur, su ister. Yunus, bu durumu "şirk" kelimesiyle açıklar. Fakat birliği bulan insan hiçbir şeyi düşünmez. Çünkü o en büyük nimete kavuşmuştur.

Yunus, Allah'ın yüzünü bu dünyada görmüş ve bu yüzden de şirkten uzaklaşmıştır.

"Dost yüzün göricek şirk yağmalandı

Anun için kapuda kaldı şeriat" (Emre 1997, II: 65).

Yunus, bu beyitte şeriat makamından söz ediyor. Ona göre şeriat bir kapı, hakikat ise bir özdür. Hakikate ulaşabilmek için öncelikle şeriat kapısından geçmek gerekir. Yunus'a göre Allah'ın birliğini kabul eden ve O'nun cemalini müşahede eden kişi hakikate ulaşmıştır. O kişinin müşrikliğinden söz edilemez. Artık o kişi için şeriat dışarda kalmıştır.

Sonuçta, Yunus, müşrikliği Allah'ın birliğini kabul etmeyen insanlar için kullanmakta ve bunların doğru kişiler olmadığını belirtmektedir. Yunus gibi âşıklar ise Hakk'ın cemalini gönül gözüyle görmüşler ve ikilikten geçip vahdete ulaşmışlardır. Onlar için şirklik söz konusu değildir.

2.4.2. Münafık

"Kaybolmak, eksilmek, geçmek ve tükenmek anlamındaki "n-f-k" kökünden türeyen münafık kelimesi, din ıstılahında kalbi ile inanmadığı halde inkârını saklayıp, dili ile inandığını söyleyerek mü'min görünen kimseye denir. Münafığın bu davranışına nifak denir. Hz. Peygamber de münafıkların konuştuklarında yalan söylediklerini,

verdikleri sözde durmadıklarını, emanete hıyanet ettiklerini, düşmanlıkta aşırı gittiklerini bildirmiştir" (Karagöz 2006, 495-496).

Yunus, münafığın gözünün kör olduğundan bahsettiği bir şiirinde;

"Kördür münafıkun gözi yarın kara koyar yüzi

Halkun bana acı sözi gerek şekeristan ola" (Emre 1997, II: 9) diyerek münafığın bazı gerçekleri göremediğinden ahirette hesap vermekten aciz kalacağını belirtir. Yunus, münafığın dürüst bir kişi olmadığından ve kendisinin acı ama gerçekleri söylediğinden bahseder. O, ayrıca bu beyitte münafığa uyduğu takdirde kendisinin halk içinde mahçup duruma düşeceğini belirtir.

Yunus, münafıklara uyanların âşıkları kınadıklarını ve doğru yola gelmediklerini söyler;

"Ta'n¹¹ idersin âşıklara gönül gözi açıklara

Uymışsın münafıklara sızka gelme yesin bigi" (Emre 1997, II: 519).

Yunus, bu beyitte âşıkların kalp gözünün açık olduğunu ve onların Allah yolunda olan doğru kimseler olduklarını savunur. Ona göre münafıklığın yolunda gidenler Allah yolunda olan kimseleri söz ve davranışlarıyla yererler. Çünkü münafıkların en büyük özellikleri yalancı olmalarıdır. Onlar, âşıkları yalanlayan kimselerdir. Yunus, yine bir beytinde;

"Münkir-münafıklar beni öldürelüm dirlerimiş

Beni yaradan öldürür yoktan var iden gelsün beri" (Emre 1997, II: 371) diyerek münkir ve münafıkların kendisini öldürmek istediklerinden bahseder. Yunus, onların bu hareketine karşı tepkisini dile getirerek yaşatanın da yok edenin de Allah olduğunu ve Allah'tan başka hiçbir gücün kendi canını almaya güç yetirmeyeceğini belirtir.

Münafıklar Yunus'un söylemiş olduğu bir sözü gizleyerek onu başka şekilde aktarmak istemişlerdir.

"Yunus bir söz söylemiş hiçbir söze benzemez

Münafıklar elinden örter ma'ni yüzini" (Emre 1997, II: 512).

Yunus, bilindiği gibi toplum içinde sevilen ve sayılan bir kişidir. Onun söylediği sözlerin toplum içinde bir değeri vardır. Münafıklar ise onun söylediği sözleri değiştirerek Yunus'u halkın gözünden düşürmeye çalışmaktadırlar.

Nihayetinde Yunus, münafıkları yalancı kimseler olarak görür. Zaten o, münafıklarla ilgili şiirlerinde onların bu huylarını sık sık vurgular. Yunus, münafıklardan söz ederken, onların âşıkları çekemediklerinden ve âşıklara söz ve

¹¹Bu kelime, şiirde ayıplama, yerme anlamlarında kullanılmıştır (Develioğlu 1998, 1031).

davranışlarla sataştıklarından bahseder. Yunus, bir de münafıkların söz oyunlarına başvurduklarını ve kendisini halkın gözünden düşürmeye çalıştıklarını belirtir. Fakat o, şiirlerinde münafıkların kendisine yapmış oldukları bu davranışlara meydan okumaktadır.

2.5. Kilise ve Mezheplere Bakışı

2.5.1. Kilise

"Birlik, topluluk, cemaat vb. anlamlara gelen "eklisya" kelimesinde türeyen kilise, bir terim olarak, Hz. İsa'nın getirdiği inanç sistemini benimseyenlerin yaptığı dini törenler veya tapındıkları mabed anlamlarına gelmektedir" (Ural 2006, 380). Günümüzde kilise artık insan varlığının nihai ve sorgulanamaz sığınağı olma özelliğini kaybetmiştir (Barrett 2003, 30). Yunus, şiirlerinde zaman zaman telvinler (halden hale geçmek) yaparak ruhunun iniş ve çıkışları ile mescitte secdeye kapanan bir âbid olur (Kabaklı 1983, 30).

Yunus, ruh halinin iniş-çıkışlarını şiirlerine şöyle yansıtır:

"Bir dem varur mescidilere yüzün sürer anda yire

Bir dem varur deyre¹² girer İncil okur ruhban olur" (Emre 1997, II: 103).

Yunus, bu beyitte şunu anlatmak istemiştir: Tasavvuf ehli sürekli Allah'a ibadet etmekle meşguldür. O, bu esnada öyle bir hale gelir ki Allah için kendinden geçerek mescidlerden çıkmaz. Bazen de tasavvuf ehlinin ruhsal durumu değişerek, kiliseye girip İncil okur. Yunus, insanoğlunun ruh halinin her zaman bir olmadığını, onun bazen hatalara düşebileceğini ifade eder. Tasavvuf ehli âşıklara göre her yerde ve her zaman Allah'ın mutlak zatı tecelli eder.

"Kiliseye dersen girem nakûs¹³ dahı dersen çalam

Âşıklara yokdur kalem senden yüzüm döndürmezem" (Emre 1997, II: 301).

Yunus, birinci dizede kiliseden bahsetmekle Allah'ın oralarda bile tecelli ettiğini belirtmek istemiştir. O, bu beyitte tevhid düşüncesine vurgu yaparak kilisede çalınan çanda Hakk'ın birliğine şahit olduğunu ifade eder.

¹²Burada manastır, kilise anlamındadır (Develioğlu 1998, 183).

¹³Hristiyanlarda ibadet vaktini bildirmek için çalınan çan demektir (Develioğlu 1998, 803).

2.5.2. Mezhep

"Sözlükte "gidilecek yol, gidilecek yer, görüş, doktrin, akım, gitmek ve takip etmek" gibi anlamlara gelen mezhep, dini bir kavram olarak, kendi içinde tutarlı bir metot ve düşünce sistemine sahip itikadi ve ameli doktrin manasına gelir. İslâm literatüründe mezhepler, itikadi ve ameli olmak üzere ikiye ayrılır. İtikadi mezheplerin oluşmasının arkasında siyasi sebepler yatmaktadır. Ameli mezheplerin çıkışı ise dini sebeplere dayanır" (Paçacı 2006, 441-442). Hz. Peygamber'in emir ve sünnetinden ayrılmayan dört hak mezhep vardır. Tasavvuf ehli olan âşık, bu dört mezhebi kabul etmekle birlikte o, mezheplerin daha üstünde bulunan "aşk mezhebini" kabul etmiştir. Hak mezhep de denilen bu aşk mezhebi tasavvuf ehli âşıkların dinidir (Tatçı 1997, 285). Yunus, kendisinin aşk mezhebinden olduğunu dile getirdiği bir şiirinde;

"İy aşıkam iy aşıkam ışk mezhebi dindür bana

Gördi gözüm dost yüzini yas kamu düğündür bana" (Emre 1997, II: 50) diyerek âşıklara seslenir. Yunus'un buradaki aşktan maksadı Allah'a duyduğu derin bir sevgi ve muhabbetir. O, bir Allah dostudur. O, dostunun yüzünü görmüş ve bundan dolayı mutlu olmuştur. Ölüm olayında halkın yas tutup üzüntüye boğulması Yunus'a göre bir düğün ve bir şenliktir. O, dost cemalini seyretmenin vermiş olduğu neşe ve sevinçle tüm üzüntülerini unutmuştur. Âşıkların mezhebi, ırkı ve milleti yoktur. Nitekim Yunus, bir beytinde;

"Âşıklara sorarsan bi-mezheb-û bi-millet

Yolda kalupdur sakın gice ve gündüz sayan" (Emre 1997, II: 318) diyerek âşıkların milletsiz ve mezhepsiz olduğunu ifade eder. Yunus, burada tasavvuf ehli âşıkların her türlü ayrımcılığa karşı olduklarını ve onların bütün yaratılmışları sevdiklerini ifade eder. Yunus, beyitlerinde dört mezhebin âşıkı olduğunu, yedi mezhepten geçtiğini söyler;

"Dört mezhebün âşıkıyam yidi mezhep geçti canum

Kogıl beni söyletmegil bu yollarda uyanayın" (Emre 1997, II: 352).

Yunus, bu beyitle canının yedi mezhepten geçmesinden kastettiği, nefsinin yedi mertebesidir. Nefsin olgunluğa erişebilmesi için her bir basamaktan başarı ile geçmesi gerekir. Yunus, sünni müslümanlar hakkında ise şöyle demektedir:

"Kimde ki şefkat vardur rahmet dahi andadur

Şimdi bir gönli açuk sünni müslüman kanı" (Emre 1997, II: 497).

Yunus, burada mezhepleri eleştirir. Ona göre önemli olan kişinin şefkatli ve merhametli olmasıdır. Sünni müslüman diye geçinip de şefkatsiz ve merhametsiz olan çok sayıda insan vardır. "Yunus, felsefesini kurarken gösteriş noktasından değil, gerçeği ve varlığın aslını araştırma noktasından hareket etmiştir" (Çubukçu 1992, 23). O, insandaki din ve mezhep ayrımcılığının sona ermesini insanın Hakk'ı yani Tanrı'sını bilmesine bağlar (Öztelli 2006, 52).

Yunus, hiçbir mezhep, din, sınıf ve ırk farkı gözetmeksizin bütün insanları sevmiştir. Çünkü ona göre bütün varlıklar Allah'ın tecelli ettiği "mazhar"lardır (Kabaklı 1983, 90).

Sonuç olarak Yunus, bir halkçı şair olduğu için mezhep ve din ayrımcılığına karşıdır. O, ilâhî aşk yolunu benimseyen mutasavvıf bir şairdir. Bu yüzden onun mezhebi ve dini ilâhî aşk yoludur. Yunus Emre, yetmişiki millete ayrımcılık yapmadan aynı gözle bakmıştır. O, hiçbir mezhep ve tarikata mensup olmamıştır. Zaten mutasavvıf şairlerin bir özelliği de mezheplere ve tarikatlara hoşgörü ile bakmalarıdır. Ayrıca bu mutasavvıf şairler mezheplerin birbirlerine de kin ve nefretle bakmamalarını isterler.

2.6. Yunus Emre'nin İslâmiyet İle İlgili Görüşleri

2.6.1. İslâm'a ve Müslümanlara Bakış

2.6.1.1. İslâm

"İslâm, "silm" ve "selam" kökünden türeyen bir kelimedir. Silm; barış, güven ve huzur, selam da; mutluluk, esenlik ve güvenlik demektir" İslâm ise; Allah'a teslim olmak, boyun eğmek ve itaat etmek manasındadır. Kur'an'a göre İslâm, kulun kendisini sadece Allah'a teslim etmesi ve yalnız ona ibadet etmesidir. İslâm, insanlık için vazgeçilmez değerler olan inanç, ibadet, muamelat ve ahlak gibi temel prensipleri sosyal hayatın gereği olarak kabul eden ekmel ve evrensel bir dindir" (Karaman ve ark. 2006, 322-323). Nitekim Kur'an'da Yüce Allah; "Size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı seçtim" buyurmaktadır (Maide 5/3).

Bolay'a (2000, 9-10), göre İslâm, Allah'ın birliğini kabul etmek, O'na kayıtsız-şartsız itaat ve teslimiyet ile kalbi ondan başka şeylerden arındırmak, Allah'ın bildirdiği diğer esaslara inanmak demektir. Gellner (1994, 20-22), İslâm hakkında şu görüşü ileri sürer: İslâm'ın merkezi öğretileri güçlü ve katı dile getirilmiş bir tektanrıcılığa dayanır. Peygambere gönderilen âyet sonuncu âyettir. Hem inancın hem de ahlakın kurallarını

içerir. İslâm'da ruhban okulu yoktur. Bu anlamda müslüman ilahiyatı eşitlikçidir. Tüm inananların Tanrı katında yeri aynıdır. İslâm, bütün insanlığa gönderilmiş bir dindir. İslâm taassuba da meydan vermez. İslâm, Hıristiyanlığın karanlık dünyasını bile aydınlatmıştır (Ergün 1997, 211). İslâm dini, akli rehber edinir. İslâm, akli taklit zincirinden kurtarmaya çalışır. Yunus, İslâm'ı anlayan ve yaşayan hür fikirli bir şairdir. O, şiirlerini İslâm'ın ruhuna uygun bir şekilde dile getirmiştir (Aktüccar 1984, 213-228; Ergün 1997, 89). Yunus, İslâm inancında sadık bir müslüman'dır. O, öncelikle insanlara İslâm'ın esaslarına uymalarını tavsiye eder. Yunus, beyitlerinde sık sık beş vakit namaz kıldığından bahseder. Bu da onun İslâm'ın şartlarına uyduğunu göstermektedir. Yunus, beyitlerinde dini, derinliğine ele almış ve İslâm'ı mümkün olduğunca yüceltmeye çalışmıştır (Kabaklı 1983, 70-77; Yılmaz 1992, 111-118). "Yunus, bir İslâm velisidir. İslâm'a inanmayan ve İslâm'ı bilmeyen bir kişinin Yunus'u gerçekten anlayacağına inanmak güçtür" (Ergün 1997, 13). Yunus, İslâm dinine olan bağlılığını ve imanın İslâm'ın yoldaşı olduğunu belirttiği bir şiirinde;

"Evvel bize vacib budur hoş hulkıla¹⁴ amel gerek

İslâm adı okınacak yoldaşumuz iman gerek" (Emre 1997, II: 199) diyerek güzel amelde bulunmanın öneminden söz eder. İkinci dizede Yunus, İslâm dininin diğer bütün dinlerden üstün tutulduğunu ve İslâm'ın yeryüzünde hâkim din olduğunu belirtir. Buna benzer bir ifade Mehmet Âkif'in şiirinde görülmektedir;

"Beşerin bir gün olup yükselecek payesidir¹⁵

Mündemic¹⁶ sine-i safında¹⁷ bütün insanlık" (Ersoy 1987, 171).

Âkif burada, İslâm'ın bir gün olup en yüksek mertebelere kadar çıkacağını ve bütün insanlığı kucaklayıp bağrına basacak bir din olacağını belirtmektedir. Yunus, bir beytinde, İslâm dininin kurucusunun Hz. Muhammed olduğunu ve bu dine mensup kişilerin de Hz. Muhammed'in ümmeti olduğunu beyan eder. Ona göre Hz. Muhammed ümmeti ile ilgilenmiş, ümmetine en güzel ahlakı öğretmiştir. Yunus bu konuda;

"Ümmete ümmet diyen ümmet kaydını yiyen

Eger ümmeti isen di İslâm dinine bak" (Emre 1997, II: 193) diyerek Hz. Muhammed'e ümmet olan herkesin, İslâm dinini onun öğrettiği şekliyle yaşaması gerektiğini belirtir.

¹⁴Mısrada huy, tabiat anlamında kullanılmıştır (Develioğlu 1998, 380).

¹⁵Rütbe, derece gibi anlamlarda kullanılmıştır (Develioğlu 1998, 855).

¹⁶Beyitte içine yerleşen anlamındadır (Develioğlu 1998, 726).

¹⁷Temiz göğüs manasına gelmektedir (Develioğlu 1998, 954).

Yunus, şiirlerinde coşkulu bir söyleyişle İslâm inancını muhtaç gönüllere işlemeye çalışmıştır. Zira onun "Risale" adlı eseri İslâmiyet ile birlikte Türk ruhunda meydana gelen değişikliklere de bir örnektir. Şairimiz İslâm'ın kardeşlik anlayışını şiirlerinde sembolleştirerek "bir kez gönül yıkan"ın ibadetlerinin kabul edilmeyeceğini söylemiştir (Yaşar 1991, 17; Horata, 1994, 84; Gökalp 1998, 58).

Nihayet Yunus, İslâmiyet'i bir yandan insanlara sevdirmeye çalışmış bir yandan da onları düşünmeye sevk etmiştir. Çünkü Yunus, İslâm'ın dünya görüşünü, insanların gönüllerine yerleştirerek, onlardaki manevi boşluğu gidermeye çalışmıştır. O, İslâm'ın gerçeklerini dile getirirken hem insanlığın iman dünyasını kurmuş hem de islam'ın hoşgörüsünü ve evrenselliğini ortaya koymuştur.

2.6.1.2. Müslüman

"Bir insan için müslüman olmak aklın, kalbin ve vicdanın gereğidir. Yunus, dört başı mamur bir müslüman'dır. Kendi şartlarını çok iyi bilen, anlayarak seven bir müslüman'dır" (Yaşar 1991, 36; Bilginer 1991, 172). Yunus, bir şiirinde, "Ben müslüman'ım" diyen bir kişinin İslâm'ın şartlarını yerine getirmesi gerektiğini belirtir. Ona göre müslüman Allah'ın bütün emirlerini yerine getirmelidir;

"Müslümanam diyen kişi şartı nedür bilse gerek

Tanrı'nun buyruğun tutup beş vakit namaz kılsa gerek" (Emre 1997, II: 196).

"Her kim bu sözden olmadı biş vakit namazı kılmadı

Bilün müsülman olmadı ol Tamu'ya¹⁸ girse gerek" (Emre 1997, II: 197).

Bilindiği üzere beş vakit namaz, Hz. Muhammed'in İsra ve mi'rac hâdisesiyle Allah tarafından bütün müslümanlara farz kılınmıştır. Yunus, burada namazı dinin direği olarak görmüş ve müslümanları değerlendirmekte namazı ölçü olarak kabul etmiştir. Çünkü beş vakit namaz Allah'ın bir emridir. Yunus'a göre bu emri yerine getirmeyenin yeri Cehennem'dir. Bu emri yerine getirenler ise hem dünyada hem de ahirette huzur bulacaklardır. O, yine bir beytinde, bütün müslümanların Hz. Muhammed'in ümmeti olduklarını belirtir. Ona göre müslümanlar, Allah katında seçilmiş bir toplumdur. Yunus bu hususta;

"Biz müsülman Muhammed ümmetine

Hil'at¹⁹ virdün bize din ü imanı" (Emre 1997, II: 481) diyerek Allah'ın müslümanlara dinlerin en mükemmeli olan İslâm dinini bahşettiğini belirtir. Nitekim

¹⁸Tamu:Cehennem (Tatçı 1997, 576).

Yüce Allah bir âyette: "Allah katında din İslâm'dır" (Al-i İmran 3/19) buyurmaktadır. Bu yüzden müslümanlar Allah'ın seçkin kullarıdır. Müslümanların gönlüne İman elbisesini Allah giydirmiştir. Yunus, beyitlerinin birkaç tanesinde "yetmişiki millet" ter kibini kullanır. O yine "yetmişiki millet"ten bahsederken müslümanları "yetmişiki millet"ten üstün tutar,

"Yarattı yetmişiki dürlü dili

Arada üstün kodı müsülmanı" (Emre 1997, II: 482).

Yunus, daha önceki beyitlerinde yetmişiki millete bir gözle bakmayı eleştirirken bu beyitte müslüman milletini yetmişiki milletten üstün tutması çelişkili gibi gözükebilir. Ancak Yunus bu noktaya din açısından bakar. Müslüman milletin üstün olduğunu Kur'an'a dayanarak açıklar. Diğer taraftan o, yetmişiki milleti insani açıdan değerlendirir. Yunus, bir başka şiirinde müslümanların doğru olmasını, onların nefislerinin terbiye edilmesine bağlar;

"Nefsin müsülman iden Hakk yola togru giden

Yarın ana olısar Muhammed şefaati" (Emre 1997, II: 482).

Yunus, bu beyitte Hz. Muhammed'in nefis terbiyesine en güzel örnek olduğunu dikkat çekerek, ahirette Hz. Peygamber'in şefaatinde faydalanacak olanların da nefisini terbiye ederek doğru yol üzere bulunan müslümanların olacağını ifade eder. Şefkat duygusunun insanları merhamet sahibi yaptığını söyleyen Yunus, bu duygunun asıl müslümanlarda bulunması gerektiğini ifade eder:

"Kimde ki şefkat vardır rahmet dolu andadır

Şimdi bir gönli açık sünni müsülman kanı" (Emre 1997, II: 497).

Yunus, bu beytinde zamane müslümanlarını tenkit eder. Ona göre zamanımızda gerçek sünni müslüman kalmamıştır. Yunus'un bu beytinde geçen "sünni müslüman" kavramının anlamı "İslâm'ın özüne uygun olarak yaşaması gereken insan" demektir (Dalkılıç 2007, 130). Yunus'a göre müslümanlar mal mülk davasıyla uğraşırlarken bu yaşayıştan yoksun kalmışlardır. Ona benzer bir düşünceyi, Mehmed Âkif bir şiirinde şöyle dile getirir:

"Müslüman unsuru gayet mütedenni,²⁰ doğru,

Şu kadar var ki değıldir bu onun mahzuru²¹

Müslümanlık denilen ruh-i İlâhî, arasak,

¹⁹Hil'at: süslü bir elbise giydirmek manasında kullanılmıştır (Develioğlu 1998, 370).

²⁰Mısrada aşağıda kalmış, gerilemiş gibi manalardadır (Develioğlu 1998, 763).

²¹Mahzur kelimesi özür, engel anlamlarına gelmektedir (Parlatır ve ark. 1998, 1489).

Müslüman'ız diyen yığınının ne uzak!" (Ersoy 1987, 171)

Âkif burada müslümanların çok geri kaldığını ancak geri kalmışlığın İslâm'a yüklenemeyeceğini ifade eder. Ona göre müslümanlık denilen ilâhî ruhun nerede olduğu araştırılacak olursa bu ruh müslüman'ız diyen insan yığınlarından çok uzaklarda bulunmaktadır. Çağrıcı (1986,21). Müslüman toplumlarının gelişmemesinin nedenini, onların kalplerinin pörsümüş ve İslâm imanının zindeliğinden mahrum kalmış olmasına bağlar. Yunus, müslümanları eleştirdiği bir şiirinde;

"Müslümanlar zamane yatlı oldu

Helal yenmez haram kıymetli oldu" (Emre 1997, II: 489) diyerek zamanın müslümanlarının helali terk edip harama meylettiklerini dile getirir. Yunus'un muhtemelen böyle söylemesinin nedeni kendi çağında zulümlerin, haksızlıkların ve yağmaların çok olmasından kaynaklanmaktadır.

Buradan hareketle, Yunus bazı şiirlerinde müslümanlardan övgü ile söz etmekle beraber, bazı beyitlerinde onları yerer. O, dinde gösterişe şekle ve menfaate karşıdır. Yunus, bu çeşit müslümanlığı şiirlerinde şiddetli bir biçimde eleştirir. Ona göre gerçek müslüman başkalarının hakkını yemeyen, işlerinde doğru olan ve fazla mal- mülk peşinde olmayan kişidir. Yunus ise İslâm inancının öğelerini anlayıp, bunu samimi bir biçimde pratik hayata uygulayan bilinçli bir müslümandır.

2.6.1.3. Mü'min

"Allah'a, Hz. Peygamber'e ve O'nun haber verdiği şeylere yürekten inanıp onları kabul ve tasdik eden kimseye mü'min denir. Mü'minlerin ebedi cennetlik olacağına dair Kur'an'da pek çok âyet vardır (Algül ve ark. 2006, I: 77). Nitekim bir âyette Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "İman edip salih amel işleyenler ise cennetliklerdir. Onlar orada ebedi kalacaklardır" (Bakara 2/82).

Yunus, mü'minlerin ezelde Allah'a söz vermiş kişiler olduklarını söyler. Ona göre Allah, ezelde mü'minlere "elestü bi rabbiküm" (ben sizin rabbiniz değil miyim?) diye sormuş, mü'minler de "Kalu bela" (evet sen bizim rabbimizsin) diye cevap vermişlerdir;

"Elestü bi-Rabbiküm Hak'dan nida gelicek

Mü'minler "Beli" diyüp itdiler ikrarını" (Emre 1997, II: 499).

Yunus, bu beyitle, mü'minlerin ezelde olduğu gibi bu dünyada da rabbine iman ettiklerini ve verdikleri sözü yerine getirdiklerini söyler. O, mü'minlerle ilgili olarak, onların bu dünyada zindanda olduklarını belirtir. Nitekim o bu konuda;

"Şol senün mü'min kullarun dünya zindanı onlarun

Bu dünyada mü'min olan hurrem²² oluban şad degül²³" (Emre 1997, II: 216).

"İbadetler başıdır terk-i dünya

Eger mü'min isen ana inanasın" (Emre 1997, II: 363) diyerek mü'minlerin ruhi yapısından bahseder. Ona göre mü'minler bu dünyada sevinçli olamazlar. Çünkü mü'minler bu dünyadan el etek çekip ahirete yönelmişlerdir. Aslında Yunus'un bu beyitlerde asıl anlatmak istediği, mü'minlerin geçici olan bu dünyanın zevklerine fazla dalmamaları ve onların ibadete daha fazla önem vermeleridir.

Yunus yine bir şiirinde mü'min ile cahilin zıt unsurlar olduğunu, eğer bir insan mü'min ise onun cahil olamayacağını ifade eder;

"Yunus olma cahillerden irak olma ehillerden

Cahil ne var mü'min ise cahillikden kalur degül" (Emre 1997, II: 219).

Yunus buradaki cahilliği geniş açıdan ele alır. O körü körüne inananları cahil saydığı gibi tasavvuf ilmine vakıf olmayanları ve şuradan yoksun, kuru bilgiyle din adına yorum yapanları da cahil olarak kabul eder. O, her alanda ehil insanların yanında olmayı tavsiye eder. Kısacası, Yunus, mü'minlerin Allah'a gönülden iman etmiş kimseler olduklarını ve ezelde vermiş oldukları sözde durduklarını belirtir. O, beyitlerinde zaman zaman mü'minlere fani olan bu dünyaya aldanmamalarını ve asıl önemli olanın ahiret hayatı olduğu tavsiyesinde bulunur. Yunus, mü'minlerin dünyada sıkıntı çektiklerini kâfirlerin ise bu dünyada rahat olduklarını ifade eder. Ancak Yunus, ahirette bu durumun tam tersi olacağını söyler.

2.6.1.4. Ümmet

"Ümmet kelimesi "emm" kökünden bir isim olup asıl anlamı sınıf ve cemaat demektir. Kur'an'da tekil ve çoğul olarak 64 defa geçen "ümmet" kelimesi daha çok toplum ve cemaat anlamında kullanılmıştır. Kur'an'da kendilerine peygamber gönderilen toplumlara "ümmet" denilmiştir (Karaman ve ark. 2006, 671). Nitekim Yüce Allah, Kur'an'da mü'minlere şöyle hitap etmektedir: "Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten men eder ve Allah'a iman edersiniz" (Al-i İmran 3/110). Ümmet prensibi ferdiyetçiliğin zıddıdır. Ferdiyetçiliğe göre insan, her şeyin merkezidir. İslâm'ın ümmet anlayışında ise her bir fert, diğer bütün fertlerden şahsen sorumlu olmanın bilincini taşır" (Garaudy 1996, 15). İslâm tarihinin ilk

²²Hurrem: Sevinçli, neşeli gibi anlamlara gelmektedir (Develioğlu 1998, 384)

²³Bu kelime hayattan memnun değil anlamında kullanılmıştır (Develioğlu 1998, 974).

dönemlerinde İslâm ümmeti devletin hukuki ve mali işlerinden yararlanamıyordu. Çünkü ümmet kavramı Arap toplumunda tam gelişmemiştir (Humpreys 2004, 312). Yunus'a göre Allah Hz. Muhammed'i İslâm ümmetine bahşetmiştir. Yunus, onun hem fiilleriyle hem de sıfatlarıyla ümmetlerin gönüllerinde taht kurduğunu belirtir;

"Gönüllerde yir eylemek Muhammed'e gelmiş durur

Mustafa'ya ümmet olan Tamu'da karar eylemez" (Emre 1997, II: 167).

Yunus bu beyitte, Hz. Muhammed'in ümmeti tarafından sevilip sayıldığını ve ona ümmet olan toplulukların da Cehennem'e girmeyeceğini ifade eder. O, bu durumu "Tamu'da karar eylemez" terkihi ile açıklar. Yunus, böylece Hz. Muhammed ümmetine Cennet'i müjdelemiş bulunmaktadır. Yine o, bir şiirinde Hz. Muhammed'e ümmet olanların pişmanlık duymayacaklarını ve onların diğer ümmetlere göre daha şanslı olduklarını belirtir;

"Sen ana ümmet olıgör o seni mahrum komaz

Her kim onun ümmetidir sekiz Cennet yiridür" (Emre 1997, II: 138).

Yunus'un buradaki beytine göre şu değerlendirmeyi yapabiliriz: Hz. Muhammed âlemlere rahmet olarak gönderilmiş bir peygamberdir. O, aynı zamanda "hâtemü'l-enbiya" yani peygamberlerin sonuncusudur. Ondan sonra gelen ve ona inanan insanlar, onun ümmetidirler. Hz. Muhammed mahşer gününde ümmetine şefaet edecektir. Bundan dolayı onun ümmeti mahşer gününde mahrum bırakılmayacaktır. Cennet'in sekiz kapısı Muhammed ümmetine açılacaktır. Yunus, bir başka yerde Kur'an yoluna girmeyen ümmetlerin işlediği fiillerin bid'at olduğunu, İslâm ümmetinin ise bid'at işlemeyip Kur'an yolundan ayrılmadığını belirtir;

"Gönül tolu zulmetdür işlediği bid'atdır

Bu niçesi ümmetdür Kur'an yolına girmez" (Emre 1997, II: 170).

Bid'at uydurma, hurafe fiiller işlemeye denir. Yunus, gönlün kendisini Allah'a vermediği müddetçe zulmet içerisinde bulunacağını ve uydurma fiillerle oyalanıp duracağını söyler. Mehmed Âkif de bir şiirinde günümüzde ümmetin başı boş bırakıldığını ruh ve beden olarak İslâm ümmetinin çökmüş durumda olduğunu ifade eder;

"Harab iller, serilmiş hanümanlar, başsız ümmetler

Yıkılmış köprüler; çökmüş kanallar yolcusuz yollar" (Ersoy 1987, 413).

Âkif burada İslâm ümmetinin geri kalmışlığını ortaya koyarak, bu ümmetin ilerleyemediğini belirtir. Ona göre bu ümmetin uyanması için sağlam bir lidere ihtiyaç vardır.

Yunus, birçok şiirinde Hz. Peygamber'in sadece ümmetini düşündüğünü, ümmetini istediğini ve ümmetinin sorumluluğunu üstüne aldığını söyler. Ona göre miraçta Hz. Peygamber'e verilen hediyeler, ümmetine nimet olmuştur (Tatçı 1997, 285).

"Ümmete ümmet diyen ümmet kaydını yiyen

Eger ümmeti isen di İslâm dinine bak" (Emre 1997, II: 193).

Yunus, Hz. Muhammed'in sürekli ümmeti için çalıştığını, ümmetini çok sevdiğini ve ümmetine çok ilgi gösterdiğini belirtir. O, bu şiirinde insanlara seslenerek Hz. Muhammed'in ümmeti olan herkesi İslâm dininin hak din olduğuna inanmaya çağırır. Çünkü o, İslâm dininin Hz. Muhammed aracılığı ile Allah tarafından indirilmiş ilâhî bir din olduğuna gönülden inanmıştır. Âşıklar ümmetinin bütün ümmetlerden farklı olduğunu söyleyen Yunus, onların dininin hiçbir dine benzemediğini belirtir;

"Gayrıdur bu milletden bu bizim milletümüz

Hiç dinde bulunmadı din-ü diyanetümüz" (Emre 1997, II: 170).

Yunus, buradaki "millet" kelimesini "ümmet" anlamında kullanır. Yunus'un sahip olduğu ümmet, birlik esasına dayalı vahdet ehli bir ümmettir. O, ümmet anlayışını toplumda sosyal birlik ve düzen bağlamında ele alır. Ona göre toplum ve ümmet hayatında birlik ve düzen olmadıkça insanın huzura ermesi, ilerleyip yükselmesi ve nihayet "ilâhî birlik" çizgisine ulaşması mümkün değildir (Göçgün 1995, 35). Görüldüğü üzere Yunus, İslâm ümmetinin diğer ümmetlere nazaran Allah tarafından seçilmiş bir ümmet olduğunu vurgular. O, daha da ileri giderek Hz. Muhammed'e ümmet olanların Cennet'e gireceklerini söyler. Fakat Yunus, bazen zamane toplumundan yakınarak, onların bid'at ve hurafelerle meşgul olduklarını ve Kur'an'ın emirlerine uymadıklarını ifade eder.

2.6.2. Kur'an ve Sünnet Anlayışı

2.6.2.1 Kur'an Anlayışı

Kur'an, imana giden yoldaki engelleri ortadan kaldırmak için bütün insanlığa gönderilmiş bir hidayet rehberidir. Kur'an, insanlara önce bakmayı, sonra hayret etmeyi daha sonra da düşünmeyi öğretir. Nihayetinde bu duygu tecrübelerinden insanlığın ders almasını ister. Kur'an anlayışının yerleşmesinde bu tecrübe bütünlüğünün korunması

gerekmektedir (Çağrııcı 1986, 84-85). "Kur'an'ın insanı etkisi altına alıp kendisine çeken ve onu kuşatan bir özelliği vardır. Bu yüzden bazı âyetler insanı duygulandırarak aşka getirir. Fakat bazı âyetler ise insana korku verir ve onları hayrete düşürür" (Paçacı 2006, 103-104).

"Yunus Emre, 700 yıl önce Kur'an'ı en iyi anlayan, bir arı gibi onun özünü alan ve petek halindeki şiirlerine yerleştiren bir şairdir" (Gökalp 1998, 42). Dalkılıç (2004, 49), Yunus için; "Ona, Kur'an'ı terennüm eden bir İslâm bülbülü demek yerinde olur" demektedir. Yunus Emre, eserlerinde zaman zaman Kur'an'daki âyetlerden alıntılar yapar. Onun şiirlerini incelediğimizde Kur'an ve hadisleri yorumlayabilecek derecede iyi bir bilgiye sahip olduğunu görürüz;

"Taglar yirinden ırıla heybetinden gök yarıla

Yılduzlar bağı kırıla düşe yire Perran²⁴ ola" (Emre 1997, II: 53).

Yunus, bu beytinde Kur'an'ın 81. sûresi olan "Tekvir" sûresine atıflar yapar. Yüce Allah bu sûrede şöyle buyurur: "Güneş, dürüldüğü zaman; yıldızlar bulanıp söndüğü zaman; dağlar yürütüldüğü zaman" (Tekvir 81/1-3). Görüldüğü gibi Yunus, yukarıdaki beytini, Kur'an'daki "Tekvir" sûresinden almıştır. Demek ki o, Kur'an'a ve onun hükümlerine bağlı mutasavvıf bir şairimizdir. O, yine bir şiirinde, göklerde ve yerde bulunan bütün canlı ve cansız varlıkların özünün Kur'an'da olduğunu söyler. Yunus, Kur'an'a sınımsız sarıldığını belirterek, kendisinin güneşten, aydan ve dağlardan üstün olduğunu belirttiği bir şiirinde;

"Kaf tagı zerrem degül ay u güneş bana kul

Aslum Hak'dur şek degül mürşiddür Kur'an bana" (Emre 1997, II: 56) diyerek, yaşantısında Kur'an'ı rehber aldığını söyler. Ona göre Kur'an'ı temel almayan yaşantılar boşluklarla doludur. Nice kavimler de bu yüzden helak olmuşlardır. Âkif, Kur'an'a olan bağlılığını "Kur'an'a hitap" adını taşıyan bir manzumesinde dile getirir;

"Ey nüsha-i canı ehl-i dinin!

Ey nasih-i şanı münkirinin!

Ey meş'al-i hikmet-i ilâhî!

Ey mecma-i feyz-i bi-tenahi!" (Ersoy 1987, 496).

Ona göre Kur'an din ehlinin canıdır. Kur'an ayrıca inkârcılara bir nasihat, ilâhî hikmetin ise bir nurudur. Bu itibarla Kur'an, Âkif'in dünya ve ahirette dostu ve yoldaşdır.

Yunus, Kur'an'da dahil dört büyük kitaptan bahsettiği bir beytinde;

²⁴Burada uçmak, savrulmak gibi anlamlarda kullanılmıştır (Develioğlu 1998, 861).

"Dört kitabun ma'nisin okıdum tahsil kıldum

Işka gelicek gördüm bir ulu heceyimiş" (Emre 1997, II: 180).

"Dört kitabun ma'nisi bellidir bir elifde

Sen elif dirsün hoca ma'nisi ne dimekdür" (Emre 1997, II: 148) diyerek "ulu hece" terkinini kullanır. Yunus'un ulu heceden kasdı "elif" harfidir. Bu harf klasik dinî şiirimizde Allah, zat-ı uluhiyyet veya makam-ı marifet için kullanılır. Elif, Hakk'ı; mim, Muhammed'i; dal ise Nur-ı Muhammedî'yi temsil eder (Tatçı 1997, II: 545).

Yunus, Kur'an'ın Allah'ın bir eseri olduğunu ve Allah'ın kendi varlığını Kur'an'da açık bir şekilde belirttiğini savunur;

"İy kendözini bilmeyen söz ma'nisin anlamayan

Hak varlığın isterisen uş ilm ile Kur'an'dadır" (Emre 1997, II: 121).

Yunus bu beyitte, Kur'an'a Allah'ın bir ilmi olarak bakar. Ona göre Kur'an bütün ilimlerin merkezidir. İnsanlığın gerçek özü de Kur'an'da saklıdır.

Neticede Yunus, Hz. Muhammed'e indirilen Kur'an'a gerektiği gibi inanır. Onun gözünde Kur'an, doğru yolun anahtarı ve ışığıdır. O, beyitlerinde Kur'an'ı şu terkiplerle ifade eder: "Mürşiddir, Kur'an bana", "Okuna Kur'an ve Yasin", Kur'an benim". Yunus'un anlayışına göre Kur'an'ın hükümleri, yalnız bilinmek ve okunmak için değildir. Bilakis Kur'an hayata geçirilmeli ve uygulanmalıdır. Bu yüzden "Kur'an ahlakı" içinde gönül kırmamak önemli yer tutar. Yunus, Kur'an meâllerini şiirlerinde en güzel, en kolay şekilde dile getirmiş İslâmi esasları bildirirken de onları halka sevdirmesini başarmıştır (Demirci 1997, 127-128; Taneri 1997, 84).

2.6.2.2. Sünnet Anlayışı

Sünneti "Hz. Peygamber'in dini-normatif uygulamaları" veya "onun din olarak tuttuğu yol" şeklinde tanımlayabiliriz (Bedir 2006: 15-23). Bu konuda Hz. Muhammed bir hadisinde şöyle buyurmaktadır: "Kim bana itaat ederse, Allah'a itaat etmiştir. Kim de bana isyan ederse muhakkak ki Allah'a isyan etmiştir" (Canan 1993, XVI: 482).

Sünnet, Kur'an'dan sonra, İslâm kanununun ikinci kaynağıdır. Sünnet iki farklı açıdan ele alınabilir. Birincisi Allah'ın sünneti; bu Allah'ın peygamberler aracılığı ile insanların hayatına yaptığı müdahaledir. İkincisi ise Hz. Peygamber'in sünneti; Hz. Peygamber'in vahiy dışında söylemiş olduğu sözler, yaptığı işler ve davranışlardır" (Garaudy 1996, 78-79).

"Büyük Türk mutasavvıfı Yunus Emre, Hz. Peygamber'in hayatını, hadislerini ve fiili sünnetlerini bilen, O'nun yolunu istisnasız benimseyen ve takip eden bir kişiliğe sahiptir" (Tatçı 1991, 350). Nitekim bir şiirinde;

"Ben gelmedüm da'viyiçün benüm işüm seviyiçün

Dostun evi gönüllerdür gönüller yapmaya geldüm" (Emre 1997, II: 245) diyerek sevginin ve gönül almanın öneminden bahseder. Yunus, Kur'an ve sünnet esaslarından yola çıkarak, bütün insanlığı sevgiye, kardeşliğe ve aşka çağırır. O, sünnetin insanı olgunlaştırdığından söz eder. Ona göre olgunlaşan insan gönül kırmaz, insanları incitmez. Köprülü'ye (1991, 301), göre "Yunus'un neşrettiği tasavvufi ahlak evvela herkesi Kur'an ve hadise uymaya davet eder". Yunus, dininin farz ve sünnetlerine uyan bir Müslümandır. O, hayatında sapık hiçbir düşünce ve davranışa yer vermemiştir. O, sünnete sıkı bir şekilde bağlıdır. Şiirlerinde sünneti "suret evi" olarak nitelemekte ve ona "yağsız bal" demektedir (Yılmaz 1992, 117; Gökalp 1998, 32).

Sonuç olarak; Yunus, Hz. Muhammed'in hayatından etkilenmiş ve şiirlerinde onun hadislerine telmihlerde bulunmuştur. Yunus, ilhamını tamamen Kur'an ve hadislerden almıştır. O, insanları Allah'ın kitabına ve Hz. Muhammed'in sünnetine uymaya davet etmiş ve insanlığın ancak bu sayede kurtuluşa ereceğini belirtmiştir.

2.6.3. İbadet ile İlgili Kavramlar

2.6.3.1. İbadetin Anlamı

İbadet, gönülden isteyerek yönelmek, tapmak, boyun eğmek ve itaat etmek demektir. Türkçede kullanılan "kulluk" deyiimi de aynı anlamı karşılamaktadır. İbadet, yaratıcı kudret karşısında boyun bükmenin zirvesi ve O'na olan sevginin sonucu ve göstergesi olarak değerlendirilmiş, ibadetin Allah'ın rızası için yapılması ve sadece Allah'a tahsis edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Kur'an'da ibadete ilişkin emirler, büyük ölçüde ibadetin mahiyetine, ibadetin kime yapılacağına ve nasıl yapılacağına yöneliktir. Hz. Peygamber de söz ve fiilleriyle Kur'an'da adı geçen ibadetlerin ayrıntılı biçimlemesini yapmıştır. Din duygusu gibi belki de onun doğal bir gerçeği olarak ibadet ihtiyacı da fitrî ve doğaldır. Bu noktadan bakıldığında ibadetin, bireysel ve toplumsal motivasyonu sağlamak ve bazı sosyal yararları elde etmek gibi amaçları da bulunmaktadır (Algül ve ark. 2006, 217-218).

Yunus, ibadetin manevi açıdan insanın ruh dünyasını değiştirdiğini ve insanın hayatına renk kattığını ifade ettiği bir şiirinde;

"Kuşlarıyla turgıl bile kıl namazı imam ıla

Yalvar günâhun gel dile tanla seher vaktinde tur" (Emre 1997, II: 145).

"Okına Kur'an u Yâ-sîn kulak urup dinleyesin

Tagca²⁵ günâhun yuyasın tanla seher vaktinde tur" (Emre 1997, II: 145).

Yunus, insanları seher vaktinde ibadete çağırılmış ve onların her türlü endişe ve korkularından ancak ibadetle kurtulabileceklerini söylemiştir. O, bu şiirinde seher vaktinde yapılan ibadetin güzelliklerinden de söz eder. Ona göre bu vakitte kuşlar bile Allah'ı zikrederler. Yunus, seher vaktinde günahların bağışlanması için insanın Allah'a yalvarması gerektiğini ve seher vaktinde yapılan ibadetlerin kabul edileceğini savunur. Ona göre yiyecek nasıl bir yolcunun azığıysa, ibadet de bir mü'minin ahiret için azığıdır. Nitekim o bu konuda;

"İşütdün Mustafa'yı kim bu yir yüzinde kalmadı

Şunu şöyle bilüriken yaragun nişe kalmazsun" (Emre 1997, II: 318) diyerek, ahiretin bu dünyada kazanılacağını söyler. "İbadet ahirete kadar yerine getirilmesi gereken değişmez bir görevdir" (Karlsson 2000: 74). Yunus, mü'min kişinin Allah'a ibadette sürekli olması gerektiğini savunur. Nitekim bir hadiste Hz. Muhammed (s.a.v), şöyle buyurur: "Allah'a en hoş gelen amel, az da olsa devamlı olanıdır (Canan 1993, II: 356). İbadet, Allah'ın huzurunda kulun kendi kusurunu görüp Allah'ın ilâhî kudreti önünde hayret ve muhabbetle secde etmesidir. İbadet, insanı kemal ve olgunluğun zirvesine yükselterek kul ile Allah arasında en yüksek bağı sağlar (Senih 1996, 23).

"Gerek müsülman olam bin yıl ibadet kılam

Gerekse kafir olam küfrü imandan farıg²⁶" (Emre 1997, II: 181).

Yunus, burada tasavvuf yolcusunun sülûkü esnasında bazen hataya düşüp imandan elini eteğini çekecek derecede küfre girdiğini söyler. Bu da bize tasavvuf ehlinin ruhunun aynı anda iki hale girebileceğini gösterir. Yunus, ibadetin "riya"dan yani gösterişten uzak tutulması gerektiğini savunur. İslâm kaynakları da gösterişle yapılan ibadetlerin kabul edilmeyeceğini belirtir.

Yunus'un aşağıdaki şiirinde de görüleceği gibi O, ibadetle ilgili beyitlerinde "taat ve amel" kelimelerini çok sık kullanır. Bu iki kelime genel anlamda "ibadet", özel manada "namaz" karşılığında kullanılmaktadır. Buna örnek olarak, sabah namazı için "tanla taate durmak" deyimi verilebilir (Tatçı 1997, 205).

"Çün can agdı hazrete yarak it²⁷ ahirete

²⁵Tagca kelimesi bu beyitte dağ kadar anlamındadır (Tatçı 1997, 576)

²⁶Farıg: Vazgeçmek anlamındadır (Develioğlu 1998, 250).

Tanla turan ta'ate Tanrı evine ir gider" (Emre 1997, II: 83).

Bu beyitte Yunus, ruhların sonunda Allah'a varacağını, bu yüzden insanoğlunun ahiret yurdu için hazırlık yapması gerektiğini savunur. Yunus, ikinci dizede sabah namazının öneminden bahseder. Ona göre sabah namazını kılan kişinin yeri Allah'ın yanındır. O, Allah ile birlikte olacaktır. Yunus, ibadette şekilciliğe karşı çıktığı bir beytinde;

"Bir kez gönül yıktın ise bu kıldığın namaz değil

Yetmiş iki millet dahi elin yüzün yumaz değil" (Emre 1997, II: 228) diyerek insan denen varlığa yüce bir değer atfeder. Yunus'a göre bir insanın kalbini kırmak, bütün ibadetleri boşa çıkarabileceği gibi kul hakkına da girmektedir. Gerek Kur'an'da gerekse hadislerde kul hakları ibadetlerden önce gelir. Yunus'un aşağıdaki bir beytine göre dünyayı terk etmek ibadetlerin başıdır;

"İbadetler başıdır terk-i dünya

Eger müminsen ana inanasın" (Emre 1997, II: 363).

Yunus burada, dünyalık işlerle meşgul olan kişinin tam manasıyla kendini ibadete veremeyeceğini savunur. Ona göre nefis, dünyayı insana güzel göstererek kişiyi Allah'tan uzaklaştırır. Bu yüzden ibadetin birinci şartı kalbi dünyalık işlerden arındırmaktır. Görüldüğü gibi ibadetlerin bir hedefi de insanı ruhi ve bedeni hastalıklara karşı korumaktır. Mesela oruç, insanı hem bedenen hem de ruhen temizler, insanın hem beden sağlığını hem de ruh sağlığını korur. Yunus, ibadetlerin ahiret hayatı için birikim olduğunu düşünür. Ona göre ibadet sırf Allah'ın rızasını kazanmak için yapılmalıdır. O, ayrıca sabah yapılan ibadetlerin daha çok kabul göreceğini savunur. Fakat Yunus, bazı beyitlerinde gönül yapmanın öneminden söz ederek gönül kıranları şiddetli bir şekilde eleştirir ve onların yaptıkları ibadetlerin boşa çıkacağını savunur.

2.6.3.2. Kelime-i Şehadet

"Kelime-i Şehadet, imanın esasını oluşturur ve gerçek olanla gerçek olmayanın bilgisini birbirinden ayırır" (Garaudy 1996, 54). Kelime-i Şehadet müslüman olmanın birinci şartıdır. Bunun anlamı Allah'ın bir olduğuna ve Hz. Muhammed'in de Allah'ın kulu ve elçisi olduğuna şahitlik etmektir. Yunus, ezelden beri kendisinin Kelime-i Şehadet'i söyleyip durduğunu belirttiği bir beytinde;

"Ezeliden dilümde uş Tanrı birdür Hak'dur Resûl

²⁷Yarak etmek deyimini, şiiirde ahirete hazırlık anlamında kullanılmıştır (Tatçı 1997, 582).

Bunu böyle bilmeziken bir acib makamdayıdum" (Emre 1997, II: 229) diyerek ezelde ruhların Allah'ın birliğini kabul ettiklerini söyler. Nitekim bu hâdise Kur'an'da şöyle geçer: "Ezelde Allah kullarına "Elestü bi-rabbiküm" (Ben sizin Rabbiniz değil miyim?) sorusuna karşılık Allah'ın kulları; "Kalu bela" (Evet sen bizim Rabbimizsin) diye karşılık vermişlerdir (A'raf 7/172). Yunus, bu olayın farkına varmadan önce kendisinin başka bir ruh halinde bulunduğunu beyan eder.

2.6.3.3. Namaz İle İlgili Mefhumlar

"Namaz, kulun yaptığı ve efendisinin kendisinden yapmasını istediği harekettir. Günlük beş vakit namaz müslümanlara Hz. Peygamber'in Allah katına yükselişi (mirac) sırasında farz kılınmıştır. Hz. Muhammed ise mü'minin miracının namaz olduğunu ve onun namaz kılariken Allah katına yükseldiğini belirtmiştir. Kur'an, namazdan yüz kereden fazla bahseder ve onu değişik şekillerde şöyle adlandırır: Salat (eğilim, rağbet), dua (yakarış), zikir (anma), tesbih (övme), inabe (itaat), vb. Beş vakit namaz, yaradanımıza boyun eğdiğimizizin ve minnet duyduğumuzun bir delili olarak, her namaz için bütün maddi çıkarlarımızdan birkaç dakikalığına vazgeçmeyi gerektirir. Bu mecburiyet kadın erkek her yetişkini ilgilendirir" (Hamidullah 2005, 102-107). "Namaz ibadeti, her şey gibi insanın Allah karşısında, yaradan karşısında bağımlılığını idrak etmesidir" (Garaudy 1996, 26-57).

Namaz, kulluk borcunun ödenmesi yanında, insanı hem ruhen hem de kalben dinlendirmektedir. Namaz ayrıca kulu, Allah'ın yardım ve inayetine layık olacak bir gönül temizliğine ve ruh yüceliğine hazırlar (Çağrıcı 1986, 34; Senih 1996, 49). "İslâm dininde, Allah'a yaklaşmanın yolu, ona yükselmenin basamağı ve bu bakımdan en parlak ve en önemli ibadet, namaz ibadetidir. Namaz, belli eylemler ve özel rükunlar ile Yüce Allah'a kulluk etmektir. Namazın dış görünüşü birtakım şekiller ve zikirten ibaret ise de, içerisi ve gerçek mahiyeti, yüce yaratıcıya münacaat etmek, onunla konuşmak, ona yakınlaşmak ve onu müşahede etmektir. Yüce yaratıcı ile teklifsiz, aracısız konuşma anlamına gelişinden dolayı, namaz ilâhî bir lütuf olarak kabul edilmiştir" (Algül ve ark. 2006, 219-221). Yüce Allah, bir âyette namazın güçlülere karşı başa çıkmada bir fonksiyonunun bulunduğunu belirtir; "Ey iman edenler sabrederek ve namaz kılarak Allah'tan yardım dileyin. Şüphe yok ki Allah, sabredenlerle beraberdir " (Bakara 2/153). Namaz konusu Yunus'un birçok beytinde de işlenmiştir. Yunus, beyitlerinde namaz yerine çeşitli isimler kullanır. Örneğin; tertipler, salat, çalap

buyruğu, beş vakit tertip vb. (Tatçı 1997, 207-208). O, bir beytinde beş vakit namazı, Hz. Peygamber'in miraç olayında ümmet için Allah'tan azık olarak talep ettiğini söyler. Ona göre yemek nasıl ki bir bedenın sıhhati için gerekliyse, aynı şekilde namaz da ruhun bir gıdası olmaktadır. Zira o, bu hususta;

"Âlem fahri Muhammed Mirac'a agdugında

Çalap'dan diledüğü ümmetine azıkdur" (Emre 1997, II: 142).

Bilindiği gibi "miraç" olayı İslâm dininde mucizevî bir olaydır. Beş vakit namaz bu hâdisede müslümanlara farz kılınmıştır. Yunus, bu beyitte namazın İslâm ümmeti için bir azık olduğunu savunur. O, bir şiirinde namazı, kulun Allah'a yalvarışı veya duası şeklinde ele alır;

"Niyaz için buyurdı Hak namazı

Niyazdan vay sana gafil olasin" (Emre 1997, II: 363).

Yunus, bu beyitte namaz kılmayanların durumuna acıyarak onların büyük bir nimetten habersiz olduklarını ifade eder. Ona göre namazın bir özelliği de şükürdür. Yunus, namaz sırasında kulun Allah'a yönelerek O'nun verdiği nimetlere karşı şükran borcunu ödediğini belirtir. O, namaz kılan mü'minin boş insan olmadığını ve onun gönlünde Allah'ın birliğinin bulunduğunu belirttiği bir şiirinde;

"Namaz kılan âdemiler tehi²⁸ kalası degüldür

Ol padişah dergâhından kimseyi mahrum eylemez" (Emre 1997, II: 164) diyerek namaz kılan insanın Allah katında bir değerinin olacağını, bu yüzden de Allah'ın ona rahmet edeceğini savunur. Yunus'a göre beş vakit namaz Allah'ın bir emri olduğu için kadın-erkek her müslüman bu görevi yerine getirmelidir. O bu konuda;

"Her kim bu sözden almadı biş vakit namaz kılmadı

Bilün müsülman olmadı ol Tamu'ya girse gerek" (Emre 1997, II: 197) diyerek Allah'ın emrine uymayıp da beş vakit namazı terk eden kimsenin yerinin Cehennem olacağını söyler. Yunus, ayrıca beş vakit namazı kılmayan kimseyi müslüman olarak görmez. Ona göre namaz insanı kötülüklerden alıkor. Ziya Gökalp, namaz konusunda Yunus'tan etkilenmiştir. Ona göre namaz, "edeple, hürmetle bizi yoktan var eden Allah'ın huzuruna çıkararak, gönlümüzü açan, dünyanın çirkin iğrenç işlerinden bıkip, kurtularak bir an olsun göklere yükselmemizi sağlayan; kötülükten tiksindirip iyiliği sevdiren, sevgi gibi güzel duygular uyandıran; gönlümüze Cennet'ten saadet rüzgârı estiren bir "Cennet kılavuzu" olarak değerlendirilir (Göçgün 1991, 15).

²⁸Bu beyitte boş, boşuna gibi anlamlarda kullanılmıştır (Develioğlu 1998, 1062)

Yunus, kendisini namaz kılmaz diye eleştirenlere cevap vererek namaz ibadetini yerine getirdiğini ve buna da kimsenin karışmaya hakkının olmadığını ifade eder;

"Bana namaz kılmaz diyen ben kıluram namazımı

Kılurısam kılmazısam ol Hak bilür niyazımı" (Emre 1997, II: 441).

"Hak'dan artuk kimse bilmez kâfir müsülman kim durur

Ben kıluram namazımı Hak geçürürse nazumu" (Emre 1997, II: 441).

Yunus, bu şiirinde namaz ibadetinin Allah ile kul arasında bulunan bir ibadet şekli olduğunu, namazın Allah rızası için kılındığını ve onun kabul edilip edilmeyeceğinin de Allah'ın bildiğini savunur. Yunus, kimin müslüman, kimin kâfir olduğunu Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceğini ifade eder.

Yunus, bir şiirinde namaz yerine "salat" kelimesini kullanır. Ona göre tasavvuf ehli âşık sürekli namazdadır. O bu hususta;

"İşk imamdur bize gönül cemaat

Kiblemüz dost yüzi daimdür salat" (Emre 1997, II: 64) diyerek, aşkı imama, gönülü de imama uymuş cemaate benzetir. Demirci'ye (1997: 64-65), göre Yunus, sembolik bir "aşk namazı"ndan bahseder. Bu namazda mihrap, dostun huzuru, secde edende ruhtur. Aşk namazının sınırlı ve belirli bir vakti yoktur. Sürekli namaz hali vardır. Yunus, insanların kalbini kıranların namazlarının boşa çıktığını savunduğu bir şiirinde;

"Bir kez gönül yıktın ise, bu kıldığın namaz değil

Yetmiş iki millet dahi elin yüzün yumaz değil" (Emre 1997 II, 228) diyerek ibadeti gönül ile birlikte değerlendirir. Ona göre namaz ibadetini yerine getirmek, insanlara karşı hoşgörülü ve sevecen olmayı gerektirir. Yunus, bu şiirde bir kez gönül yıkmanın bütün ibadetleri yok edebileceğini ifade eder. "Bir müslüman namaz ibadetini titizlikle yerine getirdiği halde, insanlara karşı kırıcı davrandığında, onun bu davranış şekil dindarlığından ileri gitmez. Bu durum Yunus'un ifadesiyle "bir kuru emek'ten ibarettir" (Demirci 1997, 101).

Buradan bir sonuca gidersek, namaz ibadeti kulun Allah'a en yakın olduğu andır. Çünkü namazdaki hal ve hareketler kulun yaratıcıya boyun eğişinin ve O'nun huzurunda bulunuşunun bir göstergesidir. Bu itibarla kul, Allah'tan sakınarak kötü fiilleri işlemekten çekinir. Yunus, namazın insanı nefsinin kötülüklerinden ve isteklerinden koruduğuna işaret eder. Namaz bu yönüyle ruhi hastalıkların da bir ilacı olmaktadır. Yunus, ayrıca sabah namazının cemaatle kılınmasının faydalarından bahseder. O, namaz kılmayan kişiyi müslüman saymayarak, müslümanları değerlendirmede namazı ölçü olarak kabul etmiştir. Fakat Yunus, bir şiirinde ise gönül kıran veya insanları

incitenlerin namazlarının boşa çıktığını belirtir. Ona göre gönül kıranları yetmiş iki millet dahi kınar.

2.6.3.4. Oruç ile İlgili Mefhumlar

Oruç, Hz. Muhammed'in hicretinden bir buçuk sene sonra Şaban ayının onuncu günü farz kılınmış olup, İslâm'ın beş şartından birisidir. Toplumsal hayatta huzursuzluklara yol açan taşkınlıklar, büyük ölçüde insanın hayvanî yönünü tatmin eden maddi zevklere düşkünlükten kaynaklanır. Oruç, insanı maddi zevk ve şehvetler peşinde koşturan dolayısıyla da Allah'ın ve insanların haklarını çiğnediği için, onlara zulmetmesine sebep olan, nefs-i emmareyi teskin etmenin bir ilacı, aşırılıkları törpülemenin bir çaresidir (Algül ve ark. 2006, 381-383). Allah, oruç hakkında bir âyette şöyle buyurur: "Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakınmanız için oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi, size de farz kılındı" (Bakara 2/183).

Yunus, oruçla ilgili bir şiirinde;

"Benden öğüt isterisen eydiverem bildiğümden

Budur Çalab'un²⁹ buyruğu tutun oruç kılun namaz" (Emre 1997, II: 164) diyerek insanlara namaz ve oruç hususlarında nasihat vermek istemektedir. Ona göre bu tür ibadetler, Allah'ın emirleridir. Onları yerine getirenler ise hem bu dünyada hem de ahirette kurtuluşa ererler.

Yunus, tasavvuf ehli âşıkın, oruç ve namaz gibi ibadetleri içten gelen büyük bir coşku ve aşk ile yerine getirdiğini savunur;

"Ben oruç-namaz için süçi³⁰ içdüm esridüm

Tesbih-seccade için dinlerem şeşte-kopuz³¹" (Emre 1997, II: 161).

Yunus, bu beyite oruç ve namaz gibi ibadetleri yerine getirirken kendisini sarhoş gibi hissettiğini belirtir. Sazın sesi nasıl insana huzur veriyorsa tesbih çekmek de o derece Yunus'u mutlu etmektedir;

"Oruç-namaz gusl u hac hicabdur³²âşıklara

Âşık ondan münezzeh hassü'l havas³³ içinde" (Emre 1997, II: 393).

²⁹Çalab: Beyitte Tanrı, Hak gibi anlamlarda kullanılmıştır (Parlatır ve ark. 1998, 426).

³⁰Beyitte şarap anlamındadır (Tatçı 1997, 574).

³¹Telli tanbur (Develioğlu 1998, 993).

³²Burada örtü, perde anlamındadır (Develioğlu 1998, 366).

³³Vahdet-i vücuda inanan, Allah'ı mutlak bir varlık olarak kabul eden anlamındadır (Develioğlu 1998, 336).

Yunus, bu beyitle şunu ifade etmek istemiştir: Tasavvuf ehline göre oruç ve namaz gibi ibadetler Allah'a ulaşmak için yeterli değildir. Önemli olan gönlün Allah ile birlikte olmasıdır. Âşıklar için farz ve sünnet ibadetler bir örtüdür. Onlar bu tür ibadetleri çoktan aşmışlardır. Çünkü bu ibadetler zahirî yani dış görünüşlüdür. Onlar içe yani hakikatin özüne ulaşmış kişilerdir.

Sonuçta oruç, Allah tarafından insanlara farz kılınan bir ibadet şeklidir. Oruç, nefsin isteklerini kontrol ettiği için bir irade eğitimi, açlık ve susuzluğun verdiği sıkıntıya dayanma yönüyle de bir sabır eğitimidir. Oruç, insanın kendisine olan hakimiyetini öğrenmesi ve hayvani istekler sığınağından kendisini kurtarması için çabalamasıdır. Orucun heyecana, korkulara, sinir ve şuur bozukluklarına müspet yönden büyük tesirleri vardır (Garaudy 1996, 28; Senih 1996: 85). Oruç, sosyal açıdan milyonlarca fertten oluşan bir aile manzarasını andırır. Müslümanlar dünyanın her yerine dağılmış aile fertleri gibi aynı anda yemeğin başına otururlar. İslâm'ın evrenselliği bir ay böyle yaşanır. Yunus, şiirlerine oruç ibadetinin Allah'ın bir emri olduğunu bunun ise "Müslümanım" diyen herkesin yerine getirmesi gerektiğini belirtir. Yunus, âşıkların namaz, oruç gibi ibadetleri aşır hakikatin özüne ulaştıklarını beyan eder. Ona göre namaz ve oruç gibi ibadetler zahiri (dış) ibadetlerdir.

2.6.3.5. Hac ile İlgili Mefhumlar

"Hac, kelime olarak rabbe doğru yönelme hareketi hem de nefse ve benliğe egemen olma çabası anlamına gelir" (Hamidullah 2005, 116). Haccın bir başka boyutu da mahşeri andırmasıdır. Farklı ırk, dil, bölge ve farklı sosyal, ekonomik konuma sahip insanların eşit statüde ve aynı renk kıyafetler içinde toplanması ve topluca ibadet etmesi, bir bakıma ahirette yaratıcının huzurunda dirilişi ve toplanışı hatırlatır. Hac, mü'mini ahiretteki bu toplanmaya ve dirilişe hazırlar, bu bilincin kazanmasında ona yardımcı olur. Hac ibadetinde müslüman, İslâm'a gönül vermiş olmanın mutluluğunu ve hazzını daha yakından idrak eder, yeryüzündeki bütün müslümanlarla birlikteliğin ve kardeşliğin kolektif şuuruna erer (Yücel 2006, 511-514). İslâmiyetin beş esasından biri olan hac, hicretin IX. yılında farz kılınmıştır. Haccın farz olduğu hükmü Kur'an ve sünnet ile bildirilmiş ve bu hüküm konusunda müslümanların görüş birliği gerçekleşmiştir. Hac ibadetinin hem şahsımıza hem de ictimai hayatımıza bakan iki yönü vardır. Birincisi hac ibadeti bir kulluk görevidir. Onun ikinci yönü dünya çapında müslümanlar arası bir kongredir. Dünyanın dört bir yanından gelmiş müslümanların

toplucu Kâbe'ye yönelmeleri, İslâm toplumunun birliğinin ve bütünlüğünün açık bir ifadesidir (Senih 1996, 135-136).

Hac ibadeti de namaz ve oruç gibi şekli bir ibadettir. Yunus, hac ibadetinin âşıklar için cinayet işlemek gibi olduğunu söyler;

"Oruç-namaz, zekât-hac cürm ü cinayet durur

Fakir bundan azaddur hass-ı havas içinde" (Emre 1997, II: 394).

Yunus, âşıkların halk arasında seçkin insanlar olduğunu ve onların hakikat makamında bulduklarını savunur. Ona göre hakikat makamında olan âşık gönülden Allah'a bağlı olan kişidir. Bu yüzden âşıklar oruç-zekat, namaz-hac gibi ibadetleri aşmışlardır. Onlar için önemli olan hakikatin özüne inebilmektir. Yunus, âşıkların hac ibadetinin bir mürşide bağlanmak anlamına geldiğini söyler. Ona göre âşık, gönlünü kaptırdığı mürşidi ile hacceder;

"İlm ü amel ne assı bir gönül yıkdunısa

Ârif gönül yaptığı beraber hicaz ile" (Emre 1997, II: 428).

Yunus, birinci dizede bir gönül veya kalp kırmanın, kişinin yaptığı bütün ilim ve ameli yok edeceğini söyler. Onun düşünce sistemine göre bir gönül almak bin kez hac ibadeti yapmaktan daha değerlidir. Çünkü Yunus'un hayat anlayışında bütün yaratılmışları yaratandan ötürü sevmek vardır. O, bütün yaratılmışı sevdiği için gönül almanın önemi üzerinde çok durmuştur.

Yunus, aşağıdaki bir beytinde hac ibadetinin önemli ve kutsal bir ibadet olduğunu ifade eder ;

"Yıldı yetmiş bin hacı her biri niyet ider

Varur ziyaret ider nurını Muhammed'ün" (Emre 1997, II: 206).

Niyet haccın temel şartıdır. Yunus, bu niyetin kalben yapılması gerektiğini savunur. Ona göre haccın diğer bir önemi Hz. Muhammed'in kabrini ziyaret etmektir. Çünkü Hz. Muhammed nurdan yaratılmıştır. Yunus'a göre onun kabrini ziyaret etmek demek, onun nurundan faydalanmak demektir. O, yine bir şiirinde gönül ile Kâbe'nin karşılaştırmasını yaparak, gönlün Kâbe'den daha üstün olduğunu ifade eder;

"Gönül mü yig Ka'be mi yig eyit bana aklı iren

Gönül yigdür zira Hak gönülde tutar turagı" (Emre 1997, II: 465).

Yunus, ilk dizede gönül ile Kâbe'nin bir mukayesesini yapar. Nihayetinde ise gönlün Kâbe'den üstün olduğu sonucuna varır. Ona göre her şeyin durağı gönül olduğu gibi, Allah aşkının son durağı da gönlüdür. Yunus, Kâbe'ye ulaşmanın meşakkatli

olduğunu ve Kâbe'nin yollarında "mugaylan dikenleri"³⁴ nin bulunduğunu belirtir. Ona göre bu dikenler, âşıkların ayakları altında "harir" (ipek) olur. Bu beyitte anlatılmak istenen seyr ü sülûkün zorluğudur. Âşıklar bu manevi olan çetin yollardan aşip Kâbe'ye ulaşmışlardır (Tatçı 1997, 223).

"Yunus, teveccüh ideli Kâ'be-i ışka canilen

Oldı mugaylan dikenini ayığı altında harir" (Emre 1997, II: 107).

Yunus'a göre Kâbe nasıl mü'minlerin menziliyse, Allah'ın birliğine ulaşmakta âşıkların menzolidir. Bu beyitte Kâbe'ye ulaşmak ile Allah'a ulaşmak arasında bir benzetme yapılmıştır. Şöyle ki: Yunus'un yaşadığı dönemlerde mü'minler hacca giderlerken develeriyle veya atlarıyla giderlerdi. Bu yüzden hac yolculuğu çok yorucu ve zahmetli idi. Ama sonunda Kâbe'ye ulaşmak gibi büyük bir ödül mü'minleri bekliyordu. Aynı şekilde mürid de seyr i sülûku sırasında binbir çeşit sıkıntılarla karşılaşmaktadır. Ama sonunda o da Allah'ın birliğine ulaşmak gibi büyük bir ödüle kavuşacaktır.

Yunus, divanında sık sık gönül ve aşk üzerinde durur. Ona göre bir gönül almak bin sefer hacca gitmekten daha üstündür. O, bu konuda;

"Yunus Emre dir, hoca gerekse var bin hacca

Hepsinden eyüce, bir gönüle girmekdür" (Emre 1997, II: 148) diyerek şekilci ibadete karşıdır. Ona göre inancın manevi yaşantısı, dinsel ibadetlerden daha önemlidir. Yunus'un "estetik dindarlık" anlayışı, dini ibadetleri gönülde, samimi duyuş ve düşüncelerle birlikte anlama ve yerine getirme; doğruluğu prensip kabul ederek, bütün insanlığa sevgi ile yaklaşma, kendi benliğini aşarak herkese hoşgörülü olma; ibadetlerinden günlük hayatına kadar her işinde şekilci değil, gönülden yapıcı olma tarzında özetlenebilir (Göçgün 1991, 11).

Neticede hac ibadeti, dünyalık işleri unutup Allah'a yönelme ve O'nun rızasını kazanma hareketidir. Hac, toplumsal dayanışmayı arttırarak fertlere psikolojik bir dinamizm kazandırır. Hac aynı zamanda, dünyanın farklı yerlerinden insanların bir araya geldikleri bir mekândır. Bu itibarla hac, kardeşliğin ve barışın da sembolüdür.

Yunus'un anlayışına göre insana düşen, çalışıp kazanmak ve kazandıklarından başkalarına da ikramda bulunup gönül yapmaktır. O, bu durumu yüz hac ziyaretinden üstün görür. Onun nazarında gönül yıkan kişi bin kere hacca gitmiş olsa bile bir değer taşımaz. Yunus, bilinçsizce yapılan ibadetlere karşı çıkar. Dönemin hurafelerine,

³⁴Deve dikenini, çölde yetişen bir diken demektir (Develioğlu 1998, 663).

taassuplarına meydan okur. O, namaz ve hac gibi ibadetlerin samimi bir duygu ile yapılmasından yanadır.

2.6.3.6. Zekât İle İlgili Mefhumlar

Zekâtın kelime anlamı "artma, çoğalma ve berekettir". Kur'an ve sünnette zekât anlamında kullanılan sadaka, gönüllü mali ödemeler anlamına gelir. "Sadaka" kelimesi "sıdk" kökünden türemiştir. Sıdk ise doğru sözlü olmak demektir. Fıkıh terminolojisinde ise zekât, Allah'ın belirli yerlere sarf edilmek üzere dince zengin sayılan kişilerin mallarından belirli bir payın alınması işlemini ifade eder. Zekât, fıkıh dilinde sadece "farz" diye bilinen hükümlerden birisi olmayıp, aynı zamanda İslâm binasının üzerine inşa edildiği beş büyük sütundan biridir. Kur'an-ı Kerim zekâtın hedeflerini "tezkiye" (arıtma) kelimesiyle özetler. Zekâtın İslâm dinindeki önemi, Allah'a karşı bir vazife olmasının yanında, İslâm'ın toplumsal ekonomisinin temelini oluşturması ve insanı servet biriktirip saklama hırsından kurtaran, ahlaki bir muhteva taşımasıdır. Zira zekât, kişiyi cimrilikten temizler (Karaman ve ark. 1984, 186; Algül ve ark. 2006, 422-425).

Zekât ve sadaka vermekteki amaç şahsen bir menfaat sağlamak olmamalıdır. Buradaki amaç, Allah'ın emrini yerine getirmek olmalıdır. Zekât Allah'a saygımızın ve insanlara sevgimizin mâli fedakarlık şeklindeki bir tezahürüdür (Çağrıcı 1986, 38; Selahaddin 1989, 170).

"Yunus, verilen zekâtların ahirette insanın karşısına geleceğini ve insanı öbür dünyada azaptan kurtaracağını söyler" (Yılmaz 1992: 120). Yunus, zekâtını vermeyen, namazını kılmayan zenginlerin kazançlarının haram olduğunu ifade eder;

"Namaz kılmaz kişinin kazandığı hep haram

Bin kızılı var ise birisi gelmez işe" (Emre 1997, II: 434).

Yunus, burada zenginleri eleştirir. Ona göre zenginler kazançlarını doğru yerde kullanmalıdırlar. Aksi halde onların kazandıkları mal bir işe yaramayacaktır. Yunus, yine bir şiirinde zenginlerin yoksulları gözetmeleri gerektiğini bildirir. O bu hususta;

"Ele getürdüğünü miskinlere harceyle

Niçe çok yaşarsan sonucu ölüm vardır" (Emre 1997, II: 105) diyerek insanın ne kadar yaşarsa yaşasın mutlaka birgün öleceğini söyler. Ona göre insanın bu dünyadaki kazancı, maddi ve manevi olarak başkalarına yaptığı iyiliklerdir. Nitekim zekât sayesinde zenginle fakir arasında güven, sevgi ve saygı oluşmakta, insanlar arasında var

olan maddi dengesizlikler ortadan kalkmakta ve toplumda dirlik, düzenlik meydana gelmektedir.

Sonuç olarak zekâtın hem ibadet yönü, hem de iktisadî ve ictimâî yönü vardır. Ayrıca zekât, insanların toplum olarak yaşayışlarındaki düzeni sağlayan bir köprüdür. Zekâtın ferdin ruhi hayatındaki katkıları çoktur. Örneğin başkalarına yardım eden, iyilik yapan kimse bu iyilikle kendisinin yüceltiğini, ruhunun temizlendiğini, gönlünün genişlediğini hisseder. Zekât, başkalarına yardım etmeyi, onlarla dert ortağı olmayı öğretir. Yunus, zekâtla ilgili bütün şiirlerinde zekâtın ısrarla verilmesini vurgulamıştır. Ona göre kazanılan mallar insan için bir yükür. Bu yükün hafifletilmesi ise zekâtla mümkün olur.

III. BÖLÜM

YUNUS EMRE'DE TASAVVUFİ YAŞAM

3.1. Tasavvuf'un Menşei ve Tanımı

"Tasavvufun kaynağı Kur'an-ı Kerim ve sünnettir" (Yılmaz 1992, 129). Tasavvuf kelimesinin hangi kökten türediği konusunda kaynaklarda kesin bir bilgi yoktur. Kaynaklarda tasavvufun kökü konusunda çeşitli fikirler ileri sürülmüştür. Bu kelimeler sarf kaideleri yönünden farklı olsalar da, onların anlam yönünden yakınlıkları vardır.

İslâm büyükleri tasavvufun tanımını şu şekilde yaparlar: Bağdadi'ye göre tasavvuf "Allah'ın seni senden giderip, kendisi ile diri kılmasıdır". Tasavvuf, "Allah'tan başka her şeyle ilgiyi kesmen ve yalnız Allah ile olmandır." Kerhi'ye göre tasavvuf, "Hakikatlere sarılmak ve elindeki şeylerden ümidi kesmektir" Gazali ise tasavvufu "kalbin yalnız Allah'a bağlanıp mâsivadan ilginin kesilmesi" olarak tanımlar (Öztürk 1989, 22-25). Tasavvuf, kişiyi bilinçlendirerek Allah'ın varlığını her an hatırlatır ve insanın yeryüzündeki ilâhî düzen karşısında sorumluluğunu hissetmesini sağlar. Bu anlamda tasavvuf, imana devamlı bir çağrı, dünyada ilâhî adalet ve barışın korunması için her eylemde "Allah'ı hatırlatmaya" bir davettir. İslâmi maneviyat anlamına gelen tasavvuf, nefis mücadelesi demek olan büyük cihad ile küçük cihad arasındaki bir dengeden ibarettir (Garaudy 1996, 47-55).

Yunus, şiirlerinde tasavvufu yeniden yorumlamış ve ona farklı bir anlam yükleyerek onu bilgi ve kaide olmaktan çıkarmıştır. Yunus, tasavvufu, ilâhî aşk ateşinin ılıklığında eritip, kana karışan gıda gibi, kalplere lezzet olarak vermiştir. O tasavvufu, duygu ve düşüncelerimize hoş gelen tabîî yapımıza göre yeniden düzenlemiştir (Yaşar 1991, 45).

"Türk tarihinde tasavvufun menşei ise Yunus Emre ve Türkistan'da Ahmet Yesevî ile başlamış Anadolu'da Hacı Bektaş-i Veli, Mevlânâ gibi mutasavvıflarla devam etmiştir (Günay 1991, 40). Yunus Emre, tasavvufun oluşumuna şiirleriyle katkıda bulunan bir şair ve İslâm mutasavvıfıdır. İslâm tasavvufunu hiç bir şair Yunus kadar sade, derin ve heyecanlı bir şekilde terennüm etmemiştir (Aktüccar 1984, 284). Tasavvuf, Kur'an'da 'ledün ilmi' olarak geçer. Yüce Allah bu konuda şöyle buyurur. "Derken kullarımızdan bir kul buldular ki, biz ona katımızdan bir rahmet vermiş, kendisine tarafımızdan bir ilim öğretmiştik" (Kehf 18/65).

Sonuçta tasavvufun objektif bir tanımı yapılmamaktadır. Çünkü tanımlar, sūfînin mertebesinden, sosyal durumundan mizacından ve eğitiminden etkilenmektedir. Türk tasavvufunun oluşmasında mutasavvıf şairler önemli bir konuma sahiptir. Bu mutasavvıf şairlerden birisi de Yunus Emre'dir. Türk tasavvufu, şiir ve musiki kanalıyla yayılma imkânı bulabilmiştir.

3.2. Tasavvufun Gayesi

Öztürk (1989, 30), tasavvufun gayesini "peygamberlerden boşalan ruhi liderlik makamına namzet yetiştirmek" olarak ifade eder. Eraydın (1994, 56), ise tasavvufun gayesini "Hakk'ın rızasını kazanmak için nefisleri temizlemekten, güzel ahlak sahibi olmaktan, kısacası Allah ve resülünün ahlakıyla ahlaklanmaktan ibarettir diye açıklar". Tasavvuf yolu insanı Tanrı'ya, aşka, güce, huzura ve iç zenginliğine ulaştırmaya çalışır. Tasavvufun gayesi akıl ve bilimleri bir tarafa bırakıp, çileler çekmek suretiyle aşkın kazanılmasıdır. Bütün mutasavvıflar gibi Yunus'un da tasavvuftaki amacı yüce hakikat olan varlığın birliğini idrak edip kavramaktır (Carrel 1971, 166; Öztelli 2006, 13). Yaşar'a (1991, 31), göre "Yunus'un tasavvuftaki gayesi, kalbi harekete geçirip, insana hakiki insan olma hasletlerini kazandırmaktır".

Yunus, tasavvufun hedefinin Kur'an ve sünnete uygun olması ve şeriat hükümlerinin dışına çıkmaması gerektiğini savunur (Köprülü 1991, 301). Ona göre tasavvufun gayesi; şeriat, tarikat, marifet ve hakikat makamlarından geçerek irfana ulaşmış ârif olmaktır (Tatçı 1997, 295). O, bir beytinde tasavvuf ilminin nihai gayesinin insanın Allah'ı tanınması olduğunu söyler. Ona göre insanın Allah'ı tanınması onun mürşid-i kâmil olmasına bağlıdır. Bu ise insanın kendisini bilmesiyle mümkün olur. Nitekim Yunus, bu hususta;

"İlm okımak bilmeklik kendözini bilmekdür

Pes kendözün bilmezsen bir hayvandan betersin" (Emre 1997, II: 330) diyerek, okunan ilmin amacının insanın kendisini bilmesi olduğunu savunur. Eğer okunan ilmin, bizim kendimizi tanımamıza bir faydası yoksa o ilim boşuna okunmuştur. Yunus, tasavvufu ilâhî aşka ulaşmakta vasıta olarak görür. Tasavvufta "ol" emrinin verilmiş sebebi olarak Allah'ın kendi zatına duyduğu "aşk" gösterilir (Demirci 1997, 107). Yunus, tasavvufun bir gayesinin de nefisle mücadele olduğunu söyler (Tatçı 1997, 296).

Buradan hareketle; Yunus'un tasavvuftaki gayesi hakikatı bulmak, ilâhî aşka ulaşmaktır. Mutasavvıfların hareket noktası vücud-u mutlak yani Allah'tır. Yunus'a göre

insanların büyük çoğunluğu hakikatten çok uzaktır. Yunus ise onu kendi içinde bulur. Ama ona göre hakikate ulaşmak, tabiat içinde dağları ve çölleri aşmaktan daha zordur.

3.3. Tasavvufun Dereceleri

Bir manzumesinde; şeriat, tarikat, marifet ve hakikat gibi dört bilgi derecesinden söz eden Yunus, hakikat ahlakına varabilmek için çileli ve çetin bir irade eğitimine ihtiyaç olduğunu söyler (Kabaklı 1983, 79; Öztelli 2006, 50). Ona göre tasavvuftan faydalanmak için bu dört kapıdan geçmek gerekir. Şöyle ki: "Şeriat kapısından girmek çok zordur; tarikat kapısı ise dik bir yokuş gibidir; marifet kapısına ancak dik yokuşu tırmananlar ulaşabilir. Bu sefer de kişiyi marifet kapısının sarp ve uçurum yolu beklemektedir. İnsan ancak ondan sonra hakikat kapısına ulaşabilir (Yaşar 1991, 35).

Şeriat, lügatte açık yol, hayatın kaynağına giden yol, kanun, doğru yol manalarına gelir. İstilahta ise "Allah'ın emri; âyet, hadis, icma-ı ümmet, ve kıyas-ı fukaha esaslarına dayanan din kaideleridir" (Eraydın 1994: 308). Şeriat, Kur'an'ın bütünü tarafından açıklanmış, Allah'ın iradesiyle yönlendirilmiş eylemlerimizin her biridir (Garaudy 1996, 73).

Yunus'a göre şeriat emredileni yapmak, kötülüğü bildirilen şeylerden kaçmaktır. Bu yüzden şeriat kapısı bir kural kapısıdır (Eyüboğlu 1971, 58; Çubukçu 1992, 311). Yunus'a göre hakikat kapısına şeriat anahtarıyla girilir. Hakikat, ucu bucağı görünmeyen bir denizdir. Bu denizi seyretmek için şeriat gemisine binmek gerekir;

"Şer ile hakikatün vasfını eydem sana

Şeriat bir gemidir hakikat deryasudur" (Emre 1997, II: 76).

Yunus, bu beyitte "şeriat"ı bir gemi gibi tasavvur ederek o gemi ile hakikate ulaşmak istemektedir. O, şeriat kapısından geçemeyenlerin kapıda kaldıklarını söyler;

"Bular³⁵ geldi tapuya şeriat tutdı turur

İçer ü girübeni ne varın bilmediler" (Emre 1997, II: 86).

Yunus, şeriat kapısında bekleyenlerin içeride ne var ne yok bilmediklerini ve huzur-ı makama erişebilmenin yolunun ise sûret kapısını geçmek olduğunu ifade eder. Şeriat makamında kalıp hakikate ulaşamayan kişi dışarda kalır. Yunus, şeriatı bilmenin kendi başına bir anlam taşımadığını, aynı zamanda onun uygulanması gerektiğini de söyler. Zira o,

"Her kim şeriat bile hem okıya hem kıla

³⁵"Bular"Bu kişiler, bu şahıslar gibi anlamlar ifade eder (Tatçı 1997, 538).

Ol gerek kim er ola dün-gün ta'at³⁶ içinde" (Emre 1997, II: 380) diyerek şeriat ehlinin gece gündüz ibadetle meşgul olması gerektiğini belirtir. Ona göre tasavvuf ehlinin bu makamdan başka bir makama geçmesi onun çok ibadet etmesiyle mümkün olacaktır. Gökalp'ın (1998, 32), ifadesiyle "Yunus, İslâm şeriatına sıkı bir şekilde bağlıdır. O, şeriatı bir şirin veya sûret evi olarak vasıflandırır.

"Şeriat sûret evi ta'ata girer kavi³⁷

Âleme çıkdı çavı³⁸ ubudiyet içinde" (Emre 1997, II: 379).

Yunus, burada şeriatın şekilden ibaret olduğunu, asıl önemli olanın ise Allah'a kulluk vazifesinin yapılmasının gerektiğini ifade eder. Yunus'a göre bu yerine getirilirse şeriatın değeri yükselecektir.

Tasavvuf ıstılahında tarikat, Allah Teâla'ya ulaşan yoldur. Şeriat umumi, tarikat ise şeriata nispetle hususidir (Eraydın 1994, 312). Yunus Emre'ye göre Allah'a ulaşan yolun ikinci kapısı tarikattır. Tarikat, şeriattan daha özel bir yoldur. Yunus, tarikata hak yolu demektedir. Ayrıca tarikat, doğru yola gitmek, yola gelmek gibi terkiplerle de ifade edilir. Yunus, bir şiirinde tarikatı "kazan"a benzetir. Ona göre hakikat yolcusu olan derviş bu kazanda pişip olgunlaşacaktır (Tatçı 1997, 422-423). Yunus, kendisinin bir tarikat şeyhine bağlandığını belirttiği şiirinde;

"N'itdi bu Yunus n'itdi bir doğru yola gitdi

Pirler etegin tutdı Allah görelüm neyer" (Emre 1997, II: 129) diyerek kendisinin bir tarikata girdiğini ve doğru yolu bulduğunu ifade eder. Yunus, pirlerin eteğini tutmakla bir tarikat dervişine bağlandığını anlatmak istemiştir. Onun bu şiirinden anlaşılacağı gibi kendisinin tarikata girmesi ona büyük mutluluk vermektedir. Yunus , âşık olan kişinin sadece kendi ma'sukundan faydalanması gerektiğini, ma'sukun ona hem mürşid, hem de rehber olduğunu belirttiği bir beytinde;

"Kimse bağına girmegil gülünü dirmegil

Var kendü ma'sukınıla bağçede al-alış yürü" (Emre 1997, II: 505) diyerek mürşidi bahçe gibi tasavvur etmiştir. Ona göre insan başkasının bahçesine girip dolaştığında nasıl yabancılık çekiyorsa, kendi mürşidi varken de başka bir mürşide daha bağlanmak insana o derece garip gelir. Yunus'a göre kişi gerçeği bulmak istiyorsa kâmil bir mürşidden ders almalı, ona intisap etmelidir. O bu konuda;

"Alun evliyanun elin togrı varun Hakk'un yolın

³⁶Şiirde bütün gün ibadetle meşgul olmak demektir (Develioğlu 1998, 1009).

³⁷Beyitte güç, kuvvet anlamında kullanılmıştır (Develioğlu 1998, 497).

³⁸Çavı: Ün, şöhret anlamındadır (Parlatır ve ark. 1998, 446).

Ma'ni budur bellü bilün bildüm diyen bilmeyiser" (Emre 1997, II: 119) diyerek kâmil bir mürşide intisap etmeyen kişinin, bir şey bildiğini zannetse de gerçekte onun hiçbir şey bilmediğini savunur. Yunus, mürşidden ders almayı Allah'ın huzuruna doğru varmak olarak değerlendirir. Onun bu beyitte anlatmak istediği, mürşide bağlanmanın Allah'a ulaşmada bir köprü görevi gördüğüdür. Yunus, tarikat yolcusunun kötülüğe kötülükle değil, kötülüğe iyilikle cevap vermesi gerektiğini ifade ettiği bir beytinde;

"Her kim bize taş atarsa güller nisar³⁹ olsun ana

Çıraguma kasd idenün Hak yandursun çıragını" (Emre 1997, II: 479) diyerek doğru ve gerçek yola erişmenin tek şartının her türlü kötülükten vazgeçmek ve sadece Allah için çalışmak olduğunu savunur. Kibirli olan insan dervişlik yolunda ilerleyemez;

"Egriligün koyasın togrı yola gelesin

Kibr ü kini çıkargıl erden nasib alasın" (Emre 1997, II: 332).

Yunus, bu beyitte şunu ifade etmek istemiştir: Kibir, insanın en büyük düşmanıdır. Aynı şekilde kinin de İslâm'da yeri yoktur. Kibirli insanlar, benliklerini aşamadıkları için yalnızlığa mahkumdurlar (Kaplan 1994, 251). Yunus'a göre kin insanı düşmanlığa sürüklediği gibi, kalpteki iyi duyguları söndürüp insanı kötü düşüncelere sürükler. Yunus, tarikat yoluna girenin malı mülkü düşünmemesi gerektiğini ifade ettiği bir beytinde;

"Her kim tarikata gire gerek mal terkin ura

Yola togrı can vire bu tarikat içinde" (Emre 1997, II: 380) diyerek tarikat yolunun, Allah'ın yolu olduğunu ve bu yolun katedilmesinin ise kolay olmadığını belirtir. Hatta Yunus, biraz daha ileri giderek bu yolda canın bile feda edilmesi gerektiğini söyler. Yine o, tarikat yolunun çok uzak olduğunu ve bu yolda aşılması gereken birçok sıkıntıların olduğunu belirttiği bir şirinde;

"Menzili irak bu yolun bu yola kim varası

Müşkili çok bu halün bunu kim başarası" (Emre 1997, II: 477) diyerek bu yolda sıkıntılara karşı sabırlı olunması gerektiğini ve bu yolun aşılması için iradeli olunmasını tavsiye eder. Yunus, bu şiiriyle tarikat yolcusuna bu yolun artısını ve eksisini söylemiş olmaktadır.

Marifet, Allah'ı bilmek ve kalbin Allah ile canlanması demektir. Marifet aynı zamanda Allah'ı tanımaya engel olacak şeylerden yüz çevirmektir. Tasavvuf ehli kişiler, marifet makamını "zevki" bir makam olarak tarif etmişler ve bu makamın kalpte ortaya

³⁹Nisar: döküp-saçma gibi manalara gelmektedir (Develioğlu 1998, 840).

çıktığını belirtmişlerdir (Tatçı 1997, 424). Yunus, marifeti kıymetli bir inciye veya cevhere benzettiği bir beytinde;

"Bu ummanda delim dürlü güher vardur ele girmez

Bahasuz inci bulunmaz cana başa kıyan gelsün" (Emre 1997, II: 312) diyerek tarikat yolunu büyük bir denize benzetir. Marifet ise o büyük denizin içinde bulunan çok çeşitli incilerdir. Denizdeki bu inciler canla başla elde edilir. O, burada marifet ilminin sıkıntı ve meşakatlere katlanarak elde edileceğini savunur. Yunus, marifet ilmini kalpte bulunan bir mücevher gibi düşünür;

"Şahun senün ıskun odı düşdi gönül deryasına

Aceblemen kaynayuban marifetler bitdüğünü" (Emre 1997, II: 502).

Ona göre gönül, ucu bucağı bulunmayan bir deryadır. Âşk ateşi, gönlün deryasına düşer ve orada gelişir. Marifetin varlığını gönül deryasına düşen aşkla anlarız. Yunus, kendisinin söylemiş olduğu sözleri, marifet makamından söylediğini iddia eder;

"Turmuş marifet söyler erene Yunus Emre'nin

Yol eriyle yoldadır yolsuza yoldaş degül" (Emre 1997, II: 224).

Ona göre marifeti ancak içinde Allah aşkını taşıyan kişiler anlar. Dervişler, gönlünde Allah aşkını taşıyan kişiler olduklarından ötürü Yunus, erenlerle sohbet ederken onlarla marifet makamından konuşur. Yunus'a göre kişi marifet ilmini artırmak istiyorsa erenlerin sohbetine devam etmelidir;

"Erenlerün sohbeti arturur marifeti

Bi-derdleri sohbetden her-dem süresüm gelür" (Emre 1997, II: 97).

Ona göre dervişlerin bütün işi Allah'ı zikretmek olduğundan onlarla sohbet etmek, kişiyi Allah'a yakınlaştırır. Yunus, derdi kederi olmayanın bu sohbette yerinin olmadığını belirtir. Buradaki dertten kasıt Allah aşkıdır. Ona göre erenlerin sohbeti bir anlamda âşıkların sohbetidir.

Yunus'a göre marifeti dil ile söylemek, kişinin marifet ehli olduğu anlamına gelmez. O, bu konuda;

"Sûfiyem halk içinde tesbih elümden gitmez

Dilüm marifet söyler gönlüm hiç kabul itmez" (Emre 1997, II: 171) diyerek marifetin bir gönül işi olduğunu ve halk içinde sûfi olarak dolaşan ve elinden tesbihi düşürmeyen kişileri marifet ehli saymanın doğru olmayacağını anlatmak istemektedir. Ona göre marifet Allah bilgisidir ve bu bilgi direk kalpte tecelli eder.

Hakikat kelimesi, "bir şeyin aslı ve esası", "mahiyeti", "doğruluk", "sadakat", gibi manalara gelir (Eraydın 1994, 314). Yunus'un hakikat konusunda ortaya koyduğu

düşünce tarzı; şeriat, hakikatın zahiri; hakikat, şeriatın batını olduğudur. Onun şiirlerinde hakikat makamı mücevhere benzetilir. Yunus'a göre marifet, nasıl uçsuz bucaksız cevherse, hakikat makamı da ucu bucağı görünmeyen cevherlerle doludur. Hakikat ehline göre her şeyin iki yönü vardır. Meseleye şeriat yönünden bakan kişi, düşmanı dışarıda arar. Hakikat yönüyle bakılınca gerçek düşman içerdedir (Tatçı 1997, 425-426);

"Hakikatde bakarısan nefsün sana düşman yiter

Var imdi ol nefsünile vuruş-tokuş savaş yüri" (Emre 1997, II: 504).

Beyte göre; kişi bir suç işlediğinde kendince bazı bahaneler uydurarak, suçun sebebini dışarıya yükler. Bu, meseleye şeriat yönünden bakmaktır. Hakikatte, kişi suçu kendi nefsi ile işlemiştir. Bir şiirinde, hakikat makamında bulunan kişilerin nefsin isteklerine uymayıp sabretmeleri gerektiğini söyleyen Yunus;

"Kana'ati yar idin uyma nefis dileğine

İresin hakikate yirün buldun tur indi" (Emre 1997, II: 485) diyerek hakikate ermenin yolunun sabır ve kanaatten geçtiğini ve sabrın kişiyi iyiliğe sevk ettiğini savunur. Yunus, hakikate ermenin bir yolunun da nefsin isteklerini kontrol altına almak olduğunu söyler. Ona göre nefis ile hakikat makamı birbirinin zıddıdır. Yunus, insanın geçek makamının hakikat makamı olduğunu ifade eder. Hakikat, onun bir şiirinde de yedi kapılı bir şehre benzetilmektedir. Yunus'un bu yedi kapıdan kasettiği ise nefsin yedi derecesidir;

"Hakiktdür Hak şarı yidüdür kapuları

Dergâhında yüz dürlü gerek kudret göresin" (Emre 1997, II: 323).

Yunus, bu beyitte gerçek şehrin hakikat şehri olduğunu ve bu şehirde nefsin yedi mertebesinin bulunduğunu ifade eder. Ona göre nefsin yedinci mertebesi en üst mertebedir. Burada hakikat dergâhı bulunur. Hakikat dergâhında Allah'ın yüz çeşit kudreti vardır. Yunus, hakikatı bulanların şanslı kişiler olduğunu şu şiiriyle ortaya koyar:

"Hakikate irenler hakikatı bulanlar

Ne bahtlıdur canları hep muhabbet içinde" (Emre 1997, II: 380).

Yunus'a göre hakikate eren kişi gerçekten büyük nimete kavuşmuştur. Bu sebeple hakikat ehli kişiler talihlidirler. Hakikat ehli kişilerin kalbini Allah sevgisi sardığından, onlar birbirlerini tanır ve severler.

Yunus yine hakikat mertebesi ile ilgili bir şiirinde dört ilâhî kitabın yorumunu yapan kişilerin hakikatın manasını bilemeyeceklerini, hakikatın Allah vergisi olup içte tecrübe edilen manevi bir hâdise olduğunu ifade eder. O bu hususta;

"Dört kitabı şerh iden asidür hakikatde

Zira tefsir okuyup ma'nisin bilmediler" (Emre 1997, II: 86) diyerek dört ilâhî kitabı yorumlayanları iki yüzlülükle suçlar. Nitekim Yunus'a göre onlar bu yorumları gösteriş için yapmışlardır.

Buradan bir sonuca gidersek, tasavvuf yolcusu olan âşıkın hedefi şeriat, tarikat, marifet makamlarından geçip son olarak hakikate yani öze ulaşmak olmalıdır. Yunus, beyitlerinde bu makamları tek tek geçmenin zorluklarından bahsederek bu yolda sabırlı olmak ve nefisle mücadele etmenin gerektiğini söyler. O, beyitlerinde bu makamlardan geçen âşıkların psikolojik durumlarına da değinerek her bir makamın ruhi yönden mücevherler gibi kıymetli olduğunu ve insan ruhunda büyük değişimlere neden olduğunu savunur.

3.4. Yunus ve Dervişlik

Derviş Farsça'da "yoksul" anlamında kullanılır. Terim olarak ise bir tarikata mensup olan kimseye denir (Tatçı 1997, 502). Yunus, dervişlerin maddi zenginliklerinin bulunmadığını ve onların sermayesinin fenafillâh olduğunu belirtir. O, şiirlerinde kendisine veli, Miskin Yunus, Derviş Yunus ve Abdal Yunus diye hitap eder (Ayverdi 1991, 38).

"Derviş olan kişilerin miskinliktür ser-mayesi

Miskinlikten özge bize mal u mülk şar gerekmez" (Emre 1997, II: 166).

Yunus, bu beyitte dervişlerin benliklerini Hakk'a teslim ettiklerini ve bu sebeple onların en büyük mirasa kavuştuklarını savunur. Dervişlerin gözünde malın ve mülkün bir değeri yoktur. Beyitte miskinlik ile fenafillâh arasında bir ilişkinin kurulmasının sebebi ikisinin de yokluğu ifade etmesinden dolayıdır. Yunus'a göre derviş hırsla, mal biriktirmeye karşıdır. Hırs yerine iç huzuru, zulüm yerine şefkat ve mal biriktirme yerine düşkünlere yardım etme, dervişin gözeteceği hususlardır (Çubukçu 1992, 312).

Yunus, dervişlerin samimi ve temiz kalpli kimseler olmaları gerektiğini ifade ettiği bir beytinde;

"Dervişlerün yolına sıdkıla gelen gelsün

Hak'dan özge nesneyi gönünden süren gelsün" (Emre 1997, II: 320) diyerek derviş yoluna girecek kimselerde doğruluk sıfatının bulunması gerektiğini savunur. Yunus'a göre derviş yoluna girecek kimselerin kalplerinde Allah'tan başka hiçbir nesnenin bulunmaması gerekir. Ona göre derviş, gönlündeki kötü melekeleri çıkarıp atmadıkça Hakk'ın sevgisini gönlüne yerleştiremez. Yunus, yine bir beytinde derviş olmanın zorluklarından bahseder. Ona göre derviş olabilmek için bazı şeylerden feragat etmek gerekir;

"Derviş gönülsüz gerekdür sögene dilsüz gerekdür

"Dögene elsüz gerekdür halka beraber gerekmez" (Emre 1997, II: 166).

Yunus, bu beyitte şunları anlatmak istemiştir: Dervişte öfke, kin ve haset gibi kötü sıfatlar bulunmamalıdır. Ayrıca derviş, kötülüğe iyilikle karşılık verip, mütevazi bir kişiliğe sahip olmalıdır. (Kurnaz 1994, 348-349). O, gönlünden her şeyi çıkarıp gönlünü sadece Allah'a vermelidir. Yunus, dervişlik iddiasında bulunan kimsenin her türlü sahte ve yapmacık tavırlardan uzaklaşıp gümüş gibi saf ve temiz bir ruh hayatına sahip olması gerektiğini savunur. "Ona göre derviş, insanlara öylesine iyiliksever olmalıdır ki, onun nefesi bile misk ve amber kokuyormuşçasına etrafına faydalı olmalıdır" (Demirci 1997, 94). Yunus, bazı beyitlerinde derviş olduğunu iddia etmekle birlikte kendisini öz eleştiriye tâbi tutar;

"Hoş dervişem sabrum yok dilimde inkarum çok

Kulağumdan gireni hergiz içüm işitmez" (Emre 1997, II: 172).

"Derviş adın idindüm derviş tonın tonandum

Yola bakdum utandum hep işüm yanlış benüm" (Emre 1997, II: 307).

Yunus, bu beyitlerde mütevazi bir şekilde kendisini eleştirerek dervişliğin yüce bir makam olduğunu belirtir. Fakat o burada böbürlenip kibirlenmekten kaçınır. Çünkü dervişlerde kibir denen bir sıfat olmamalıdır. Yunus, ayrıca bu beyitlerde, kendisinin çok günahkâr bir kul olduğunu ve yaptığı hal ve hareketlerden dolayı pişmanlık duyduğunu dile getirmiştir. (Kurnaz 1994, 348). Yunus, yine bir şiirinde şeyhi Tapduk'tan söz ederken kendisine " dervişler kulu" demektedir;

"Şeyh ü danişmend ü⁴⁰ veli cümlesi birdür er yolu

Yunus'dur dervişler kulu Tapduk gibi serveri⁴¹ var" (Emre 1997, II: 74).

Yunus, bu şiirde kendisini dervişlerin hizmetçisi olarak görmekte ve Tapduk Emre'ye olan minnetini dile getirmektedir. Ona göre Tapduk en büyük hazinedir.

⁴⁰Bilgili anlamındadır (Develioğlu 1998, 164).

⁴¹Şiirde ulu kimse anlamındadır (Develioğlu 1998, 944).

Tapduk, aynı zamanda Yunus'un mürididir. Çünkü Yunus, hakikatin anahtarını ondan almıştır. Yunus, dervişler hakkında "huma kuşu" benzetmesini yapar. Zira ona göre dervişler, hak yoluna durmuş, birbirlerini iyi tanıyan, birer gönül erleridir (Göçgün 1995: 12). Yunus, bir beytinde dervişlik makamının çok kutsal olduğunu, kâinattaki bütün varlıkların dervişlerin sohbetine hasret duyduğunu ifade eder;

"Ay u güneş müştak⁴² durur dervişlerün sohbetine

Ferişterler tesbih okur zikir ider dervişleri" (Emre 1997, II: 476).

Yunus'a göre melekler sürekli dervişleri zikrederler. Dervişliğin yüce bir makam olmasından dolayı, melekler dervişlere selam verirler. Yunus, bir insanın dervişlik mertebesine sahip olabilmesi için şu üç aşamadan geçmesi gerektiğini belirtir:

1. Arınma evresi: Mürid, her türlü haz ve tutkularından soyunup, sabır ve teslimiyetle bir müride bağlanır.
2. Nurlanma evresi: Mürid, Tanrısal inayeti kazanmak için Tanrı'sına zikir ve duada bulunur.
3. Birleşme evresi: Mürid, Cennet'i, Cehennem'i, bütün varlıkları ve nihayet Tanrı'yı kendi içinde ve kendi nefsiyle özdeşmiş gibi algılar (Öztelli 2006, 49).

Yunus'ta dervişlik, ayakları yere basan, yobazlar ve sahte peygamberlerle savaştan bir bilgeliktir. Bir köşeye çekilip de hiç kimseye karışmamak onun dervişlik anlayışı ile bağdaşmaz (Eyüboğlu 1971, 59). Yunus, dünyanın her tarafında sahtekârlığın hüküm sürdüğünü ve sözde dervişlerin arttığını söyler. O, kendilerini derviş olarak gösterip de, gerçek derviş olmayanları eleştirdiği bir şiirinde;

"Bize girçek derviş gerek cihan toldı da'va ile

Yalan da'va iderisen ış neylesün senün ile" (Emre 1997, II: 439).

"Ben dervişin diyenler yalan da'va kılanlar

Yarın Hak didarını görmeyiser göz ile" (Emre 1997, II: 428) diyerek dini ve sosyal bazı yapılarda olduğu gibi, dervişlikte de, dejenere (bozulmuş) bir grubun olduğunu söyler. Ona göre bu grup esasında dervişleri temsil etmez. Yunus, dejenere olmuş dervişlerden ve taklitçi mutasavvıflardan söz ederken bir hayli öfkelidir (Tatçı 1997, 509).

Sonuç olarak Yunus, dervişliği ideal bir hayat olarak görür. Ona göre derviş, kötülüğe iyilikle karşılık vermeli, kimseye düşman olmamalı ve cümle âlemle barışık olmalıdır. Yunus, bundan başka dervişliği, miskinlik olarak vasıflandırır. Ona göre derviş, dünya işlerini bir yana bırakıp sabır ve kanaat etmelidir. Derviş, Allah'ın

⁴²Buradaki anlamı özlem çekmek demektir (Develioğlu 1998, 756).

emirlerine uymalı, övgü ve yergiyi ise sadece Allah'tan beklemelidir. Yunus'un dervişliği doğruluk üzerine kurulmuştur. O, yalancı ve sahte dervişlere meydan okur.

3.5. Önemli Tasavvufi Kavramlar

Bu kısımda tasavvufun konusu ile ilgili olarak sabır, tevbe, hikmet ve himmet kavramları incelenecektir. Özellikle burada, Yunus Emre'nin bu kavramlar hakkındaki görüşleri üzerinde durulacak ve bu çerçevede onun şiirleri ile bu kavramlar arasında bağlantı kurulmaya çalışılacaktır.

3.5.1. Sabır

Sabır, Allah'ın yardımına güvenerek sıkıntılara metanetle karşı koyma iradesi ve giderilmesi, elimizde olmayan güçlükler karşısında, yeis bunalımına düşmeden Allah'a sığınıp teslim olmanın verdiği moral gücüdür. Sabrı, nefse haz veren şeylerden uzaklaşmak şeklinde de tarif edebiliriz (Eraydın 1994, 165).

Yunus, bu dünyanın zorluklarına karşı sabrettiğini şu beytiyle dile getirir:

"Miskin Yunus sabr eylegil bu dünyanın zahmetine

Dürlü cefaya katlanur sen sultana eren kişi" (Emre 1997, II: 475).

Yunus, bu beyitte kendisini miskin ve fakir olarak tanıtarak bu dünyanın çilesini çektiğini ifade etmektedir. Ona göre insan, evrenin dört ana maddesi olan "ateş, su, hava, toprak" ve "can"ın birleşmesinden oluşmuş bir varlıktır. Toprak, sabrın, iyi huyun ve Tanrı'ya güvenmenin sembolüdür (Öztelli 2006, 56). Yunus'a göre peygamberler ve Allah dostları yüce makama sabrederek erişmişlerdir;

"Nebidür ger veli yol sabra ugrar

Eger sen de varursan sabrıla var" (Emre 1997, II: 105).

Yunus, bu beyitte sabrın insanları en yüksek derecelere kadar çıkardığını ve onları olgunlaştırdığını ifade eder. O, yine sabrın insanları kurtuluşa kavuşturduğuna örnek olarak Yusuf peygamberin kuyudaki sabırlı bekleyişini gösterir (Kaplan 1994, 256);

"Eyyüb'layın sabr eyle Ya'kub'layın çok ağla

Yusuf-sıfat sen dahı Ken'an'a irişince" (Emre 1997, II: 400).

"Göre sabrıla Yusuf niye irdi

Ki sabrun acısı helvaya irdi" (Emre 1997, II: 104).

Yunus, bu beyitlerde hem Eyüp peygamberi, hem de Yusuf peygamberi örnek göstererek onların sabrına işaret etmiştir. Eyüp peygamber hastalığı için yıllarca

sabretmiş, Yakup peygamber ise oğlu Yusuf peygamberin kayboluşunda onun bulunması için çok ağlayarak Allah'a yalvarmış ve sabretmiştir. Ayrıca Yusuf peygamberin zindandaki güzel sabrı ona helva gibi tatlı gelmiştir. Yunus, sabrın en güzelini şeyhi Tapduk Emre'ye sırtında kırk yıl odun çekerek göstermiştir. Bu süre zarfında bile Yunus, şeyhine bir tane de olsa eğri odun getirmemiştir (Öztelli 2006, 26).

Yunus, insanlar için sabırda ulvi bir makam görür;

"Sabır kimdeyise ol "Arş"a süzer

Ki sabr içre bulunur dürlü hüner" (Emre 1997, II: 104) diyerek sabırlı kimselerin arş-ı âlâya ulaştıklarını ve sabrın içinde de çeşit çeşit maharetlerin olduğunu söyler. Yunus'a göre sabırlı olanlar ömürlerinin sonuna kadar huzurlu olurlar. İnsan bu dünyada türlü musibetlerle karşılaşır. Sabır ise kişiye dayanma gücü verir. Yunus, aciz bir varlık olan insanoğlunun musibetlerle baş edemeyeceğini bildiği için manevi bir güç olarak sabrı insanlara tavsiye etmektedir. Yunus, bir beytinde sabırsız kişileri konu edinir:

"Sabırsız kişilerin dirliği ham

Kim sabrıyla eyü olur ser-encam⁴³" (Emre 1997, II: 106) diyerek sabırsız kişilerin yaşamlarının olgunlaşmamış olduğunu savunur. Yaşamı olgunlaşmamış insanların kişiliği oturmadığından sabır bir yönüyle insanın kişilik kazanmasında önemli rol oynar.

Yüce Allah, bir âyetinde: "Ey iman edenler! Sabrederek ve namaz kılarak Allah'tan yardım dileyin. Şüphe yok ki, Allah sabredenlerle beraberdir" buyurur (Bakara 2/153). Yunus, bu âyete işaret ederek bir beytinde;

"Sa'adet istersen sabrı güzin⁴⁴ gör

Ki "va'llâhu mu'înu's-sâbirin gör" (Emre 1997, III: 107) diyerek mutluluğa ve huzura giden yolun sabırdan geçtiğini, sabrın kişiye manevi güç sağladığını savunur. Yunus'a göre sabır, insanı Allah'a yaklaştırarak o kulun Allah dostu olmasını sağlar. Çünkü Allah sabredenlerle beraberdir.

Kısacası Yunus, şiirlerinde sabır konusunu uzun uzun ele alır. Ona göre, sabır, ruhun gıdasıdır. Sabırlı olan pişman olmaz. Yunus, sabır konusunda Yusuf peygamberi örnek verir. Yusuf peygamber kuyuda iken büyük bir sabır göstermiş ve büyük bir devlete erişmiştir. Yunus, ayrıca sabrın bütün işleri kolaylaştırdığını ve kişiliği olgunlaştırdığını savunur.

⁴³ Mısırda bir işin sonu anlamındadır (Develioğlu 1998, 941).

⁴⁴Şiirde seçilmiş, seçkin gibi anlamlara gelmektedir (Develioğlu 1998, 301).

3.5.2. Tevbe

"İslâm inancına göre tevbe, mü'minin işlediği günahlardan vazgeçmesi ve Allah'tan bağış dilemesidir. Tevbe, hataları bırakıp Allah'a yönelmektir" (Çağrıcı 1986, 30). Yunus, manevi yolda ilerlemek için tevbe edilmesi gerektiğini savunur. O, nefsi ata, tevbeyi ise dizgine benzetir. Ona göre "nefis atı" ancak "tevbe dizgini" ile durdurulabilir;

"Yunus var imdi tevbe kıl can sen deyiken it amel

Aşıkısan kuşanı gör dervişlerin palhengini⁴⁵" (Emre 1997, II: 443).

Yunus, burada can bedendeyken insanın tevbe etmesi gerektiğini, can çıktıktan sonra bu tevbenin imkânsız olacağını belirtir. Amellerin de yine can bedendeyken yapılması gerektiğini söyler. O, dervişlerin nefislerini nasıl dizginlediğini, âşık olan kimselerin görmesini ister. Ona göre dervişler, nefislerini dizginlemeyi tevbe ile yapmaktadırlar. Yunus, tevbe kılmayı istiğfar etmek olarak görür. O, nefsi bir kaleye, doğruluğu mancınığa, istiğfarı da kaleye atılan taşla benzetir;

"Togruluk mancınığı istiğfar taşıyla

Togru vardı atıldı yıkıldı nefis kal'ası" (Emre 1997, II: 477).

Yunus, nefsin insanı her zaman dürterek onu heva ve heveslere sürüklediğini ve Allah'tan uzaklaştırdığını belirtir. O, bunun için nefsi terbiye etmenin zor olduğunu ve onu yola getirmenin de ancak istiğfarla mümkün olacağını söyler. O, bu beyitte istiğfarı taşla benzeterek nefis denilen kalenin de ancak bu taşla yıkılabileceğini savunur. Yunus yine tevbe ile ilgili bir beytinde;

"Miskin gönlün "ışk elinden büküldi vücudu

Tevbe kapusundan sundum ana iman tayagını" (Emre 1997, II: 479) diyerek, ilâhî aşkın azametinden dolayı vücudunun ikiye katlandığını belirtir. İlâhî aşk evine girebilmeyi de iman esasına dayanıp tevbe kapısından geçmeye bağlar (Tatçı 1997, 483). Yunus bir başka beytinde tevbenin gerekliliğini vurgulayarak, insanları tevbeye çağırır;

"Bu dünya kahr evidür hem baki degül fanidür

Aldanuban kalma buna tiz tevbeye gelmek gerek" (Emre 1997, II: 198).

Yunus bu beyitte, zorluklarla ve sıkıntılarla dolu olan bu geçici dünyaya insanoğlunun aldanmaması gerektiğini, asıl önemli olanın öbür dünyaya hazırlık olduğunu söyler. Yunus, ahirete hazırlık yapmanın tevbe ile mümkün olacağını savunur.

⁴⁵Palhengini: Dizgin, yular anlamında kullanılmıştır (Develioğlu 1998, 852).

O yine bir şiirinde, kibirli insanların durumlarına acıyarak onların boş düşüncelerle oyalanıp durduklarını ve derhal tevbe etmeleri gerektiğini savunur. O bu konuda;

"Niçe turmak bu ham endişelerde

Olursın tevbesüz bu pişelerde⁴⁶" (Emre 1997, II: 68) diyerek kişinin kötü alışkanlıklar ile Allah'ın huzuruna varamayacağını, bundan dolayı da onun derhal tevbe edip bu alışkanlıkları bırakması gerektiğini ifade eder.

Sonuçta tevbe, insanların kendi hataları üzerinde düşünerek, o hataları bir daha yapmamaya gayret sarf etmektir. Yunus, bazı beyitlerinde tevbe etmenin gerekliliği üzerinde önemle durur. O, nefsin insanı sürekli kötülük yapmaya sevk ettiğini bunu engellemenin yolunun da çok tevbe etmekten geçtiğini savunur. O, bu dünyanın geçici olduğunu insanlara hatırlatarak bir an evvel tevbe edilmesi gerektiğini ifade eder. Yunus'un tevbesi ve af dilemesi sadece kendisi için değil, bütün günahkâr kullar içindir. Ona göre tevbe etmek ahiret için bir hazırlıktır.

3.5.3. Hikmet

"Hikmet, Arapçada "bilgelik, doğruluk, bilim ve ince marifet" anlamlarına gelir. Hikmetin bir anlamı da insanın gerçeği ve doğruyu bulmasıdır" (Çağırıcı, 1992, 40). Yunus, beyitlerinde hikmet kavramını iki farklı anlamda ele alır. Bunlardan birincisi onun beyitlerinde hikmetin dünya ilimleri anlamına gelmesi, ikincisi ise hikmetin ledünni yani Allah'ın bilgisi manasına gelmesidir. Yunus bunlardan ilkinin eleştirirken ikincisini manevi bilgi anlamında kullanılır. Hikmet, Yunanlılar açısından kesinlikle dini iman değil, felsefe anlamını ifade ediyordu. Felsefenin hikmet diye isimlendirdiği hikmet, gerçekte hikmet değildir. Çünkü felsefedeki hikmet kesbi fikri ifade eder. Kesbi fikir ise akılla kazanıldığı için zannidir (Köprülü 1991, 281; Barrett 2003, 97). Yunus, ilm-i hikmet okuyanların aşktan mahrum olduklarını, aşkın ise uzunca bir hece olduğunu söyler. Ona göre mutlak birliğe ulaşmak için din ve dünya bilimlerine değil aşk bilgisine ihtiyaç vardır;

"İlm-i Hikmet okuyanlar ışıktan fakir durur bunlar

Mansur oldum asun beni hep dillerde söyleneyin" (Emre 1997, II: 353).

Yunus, bu beyitte hikmeti dünya ilimleri olarak anlamakta ve bu bilgi ile meşgul olanların tasavvufi aşktan habersiz olduklarını vurgulamaktadır. Yunus, burada Hallac-ı

⁴⁶İşler, eylemler gibi anlamlar ihtiva etmektedir (Develioğlu 1998, 497).

Mansur'u örnek göstererek bu davasında onun kadar haklı olduğunu savunmaktadır. O yine bir beytinde;

"İlmile hikmet ile kimse irmez bu sırra

Bu bir acayib sırdur ilme kitaba sığmaz" (Emre 1997, II: 165) diyerek hikmete felsefi bir bilgi olarak bakar. Yunus, burada varoluşun sırrının kitaplardan öğrenilemeyeceğini bu sırrın ancak ilham yoluyla kalpte hissedilebilecek bir duygu olduğunu ifade eder.

Hikmet kavramı Yunus'un şiirlerinde dünya ilimlerinden başka ledün ilmi anlamında da zikredilmiştir;

"Bir dem cehaletde kalur hiç nesneyi bilmez olur

Bir dem talar hikmetlere calinus u Lokman olur" (Emre 1997, II: 102).

"Ol dost bana benden yakın hikmet bilen bulur Hakk'ın

Okuyup hikmet ilmini Lokman olayın bir zaman" (Emre 1997, II: 335).

Yunus, bu beyitlerde, gönlündeki iniş-çıkışlardan bahsederek gönlünün bir an olup cehalette kaldığını, başka bir an ise Lokman peygamber gibi hikmetlere daldığını ifade eder. O, ikinci beytinde hikmeti bilen Allah'ı bileceğini ve O'nun dostu olacağını söyler. Hikmet, Yunus'un bir şiirinde sonsuz ve sayısız nimet anlamında kullanılmıştır;

"Yirde gökde ol dostun hikmetleri bi-payan⁴⁷"

Hikmetine talaldan uş beni kalden kodı" (Emre 1997, II: 468).

Yunus'a göre âşık olan kişi Allah'ın sonsuz hikmetleri karşısında şaşırıp kalır. Âşık, Allah'ın hikmetlerine daldığından dolayı sözü terk edip hâle dönmüştür. Yunus, kendisini hikmet çocuğu olarak gördüğü ve müridinden kudret sütünü içtiğini belirttiği bir şiirinde;

"Et ü deri sünük⁴⁸ çatan cism eyleyüp diri tutan

Hikmet beşiğinde yatan kudret südin emen benem" (Emre 1997, II: 269) diyerek kendisinin deri ile kemikten oluşan bir vücut olduğunu ve hikmet beşiğinde yattığını ifade etmektedir. Ona göre çocuk nasıl büyümek için anne beşiğine ihtiyaç duyarsa, âşık da aynı şekilde müridinden hikmet sırrını öğrenmek için hikmet beşiğine ihtiyaç duyar. Hikmet kavramı Kur'an'ın birçok yerinde zikredilir. Nitekim Yüce Allah bir âyette: "Nitekim kendi aranızdan, size âyetlerimizi okuyan, sizi her türlü kötülükten arındıran, size kitap ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderdik" (Bakara 2/151). Bu âyette

⁴⁷Mısrada sonsuz tükenmez anlamında kullanılmıştır (Develioğlu 1998, 108).

⁴⁸Burada kemik anlamındadır (Tatçı 1997, 174).

Allah, insanları düşünmeye ve hikmete çağırır. Yunus, Allah'ın hikmetini "Risâle" adlı eserinde şöyle dile getirir;

"Padişahın hikmeti gör neyledi

Od u su toprak u yile söyledi" (Emre 1997, II: 45).

Yunus, burada Allah'ın hikmeti karşısında hayretini dile getirerek yaratılış olayını anlatmaktadır. Buna göre, evrendeki tüm canlı ve cansız varlıklar "anasır-ı erbaa" dediğimiz ateş, su, hava ve topraktan meydana gelmiştir. Allah, bu dört ana maddenin her birine emir vererek kâinatı meydana getirmiştir (Kaplan 1994, 240-241).

Demek ki Yunus'a göre hikmet kavramının manevi ve dünya ilimleri olmak üzere iki anlamı vardır. Fakat o, daha çok hikmetin manevi anlamı üzerinde durmaktadır. O, hikmeti bilen Hakk'ı bulacağına inanır. Ona göre hikmet aşkı, Yunus'u tabiattaki yaratılmışlara ve onların yaratıcısına yöneltmiştir. O, şiirlerinde ruhunun iniş-çıkışlarından da söz ederek kendisinin zaman zaman hikmetlere daldığını belirtir.

3.5.4. Himmet

Himmet, gayret etmek, çabalamak gibi anlamlara gelir. Ancak tasavvufta himmet, şeyhten alınacak feyz demektir. Diğer bir ifade ile himmet, müridin müridine yaptığı manevi bir yardımdır (Bolay 1991, 76; Tatçı 1997, 460). Yunus, şiirinde müridinden söz ederken ona "himmet eri" lakabını verir. Nitekim O, bu konuda;

"Kazdı kahır kazmasıyla canda cefa ocağını

Çaldı nefsumün boynına himmet eri bıçagını" (Emre 1997, II: 478).

Yunus, burada müridinin kendisine yapmış olduğu manevi yardımdan ötürü, nefsinin arzu ve isteklerine gem vurulduğunu söyler. Ona göre nefsin arzu ve istekleri Yunus'u Hak'tan uzaklaştırmaktadır. Bir beytinde erenlerin himmetinin yerden göğe kadar uzanan bir direk gibi sağlam ve büyük olduğunu ve nihayetinde de bunun Allah'a dayandığını belirten Yunus;

"Hak ere benüm didi varlığın erde kodı

Erenlerin himmeti yerden göğe direkdür" (Emre 1997, II: 141) diyerek himmetin değerini vurgular. Yunus, âşıkların nefislerini kötülükten korumanın yolunun ise müridlere bağlanmaktan geçtiğini söyler;

"Bu murdarı divşürenler bu su ile yunur sanur

Erden himmet olmayınca ömür geçer yunmayısar" (Emre 1997, II: 70).

Nefis burada murdar kelimesi ile ifade edilmiştir. Âşık nefsin kirlerinden arınmak istiyorsa erenlerin himmetinden faydalanması gerekir. Erenlerin himmetinden faydalanmayan âşıkın ömrü gelip geçer ve âşık nefsinin temizlendiğini zanneder. Yunus, erenler himmetini âşıkın hayat arkadaşı olarak görür. O bu hususta;

"Erenlerün himmetini ben bana yoldaş eyleyem

Her kancaru varurısam cümle işüm hoş eyleyem" (Emre 1997, II: 273) diyerek erenlerin himmetine o kadar önem vermektedir ki, himmet onun için bulunmaz bir yoldaştır. Yunus, himmet yoldaşıyla her nereye varırsa bütün işlerinin hoş ve güzel olacağını söyler. Yunus'un bir mısrasında "himmət leşkeri"⁴⁹ terkibi kullanılmıştır. Mürşidin müridine manevi yardım sağlaması yönüyle bu terkipte himmet, askere benzetilmiştir (Tatçı 1997, 461);

"Çagram himmet leşkerine dirile dost işigine

Arş önünde aklumıla hıdmet kılup turan benem" (Emre 1997, II: 296).

Bu beyitte Yunus, himmet askerinin kendisinin yardımcısı olduğunu savunur. O, himmetin yardımı sayesinde de kendisini âlem için hizmetçi olarak görür. Yunus, şu şiirinde himmeti, gayret ve çaba anlamında kullanmıştır;

"Huda'dan mühr uruldı himmetine

Gelüp kim dinlene anun katına" (Emre 1997, II: 124).

Yunus burada cimri insanlara atıfta bulunarak onların gayretlerinin Allah tarafından engellendiğini savunur. Çünkü cimri insanlar, maddiyata önem verdiklerinden maneviyatı unutup, himmetlerini bu dünyaya yöneltirler.

Sonuç olarak Yunus, himmetin önemini kavrayıp şeyhi Tapduk'tan himmet almak için ona kırk sene hizmet eder. O, bu kırk sene zarfında manevi olgunluğa yükselerek şeyhinin feyzinden faydalanır. Yunus gibi himmet ehlinde olanlar, insanları manevi zenginliğe, sevgiye ve şefkate doğru götürmüşlerdir. Himmet ehli olanlar ilmin ve faziletin peşinden koşarlar (Bolay 1994, 76).

3.6. Aşk

"Aşk, sarmaşık anlamına gelen "ışk" kelimesinden alınmıştır. Sarmaşık, nasıl sarıldığı yeri kaplarsa, aşk da girdiği kalbi öyle sarar. Aşk, muhabbetin seveni kavraması, bütün vücuduna yayılması, adeta onu sarmaşık dalları gibi kucaklamasıdır" (Eraydın 1994, 203). Aşk, insanı dinsel deneyime götüren ve onun spiritüel yaşamını

⁴⁹"Himmət leşkeri" terkibi bu beyitte asker anlamında kullanılmıştır (Develioğlu 1998, 548).

disipline eden bir etken ve insanı soyut yüceliklere ileten içsel bir dinamiktir. Bu sebeple aşk, ruhun bir heyecanıdır. Bu heyecanı ruhların hareketi doğurur (Descartes 1972, 62-64; Yasa 2001: 20). Allah'ın bilinmeyi istemesi aşktır. Aşk özün özüdür. Aşkla kendini beğenen Allah, yokluk aynasında kendi güzelliğini temaşa eder. Aşk, Plotinus'ta tek taraflıdır. İnsan Tanrı'ya muhabbet duyarken Tanrı'nın insana muhabbeti hakkında herhangi bir işarete rastlanmaz. Tasavvufta ise insan hem arayan hem de aranılandır (Ayvazoğlu, 1989, 47; Güngör 1989, 153). Yunus, aşkı mecazî ve ilâhî olmak üzere ikiye ayırır: Ona göre ilâhî aşk ebedidir ve sonsuza kadar devam eder. Bu yüzden ilâhî aşkta fanilik yoktur. Meczâî aşk ise geçicidir ve fanidir. Meczâî aşkta kişi bir insana veya eşyaya aşık olabilir. İlâhî aşk, cefa ile azalıp nimetle çoğalmaz. Çünkü âşık zaten dert ve çilenin dostu olmakla yücelmiştir (Öztürk 1989, 388-389).

Günay (1994, 19), Yunus'un şiirleri üzerinde yaptığı araştırmalarda, aşkın ve sevginin Tanrı'nın bir lütfu olduğunu, insanın insana duyduğu aşkla, insanın aşk kavramını öğrendiğini ve gerçek aşka bu yoldan geçilerek ulaşıldığını ortaya koyar. Benzer bir ifadeyle Duru (2004, 66-67), bu konuda şunları ifade eder: "İlâhî aşka giden yolda mecazî aşkın, yani insanî aşkın da önemi vardır. İnsanî aşk, ilâhî aşk yolunda çabucak geçilmesi gereken bir köprüdür. O köprü geçilince yolcunun gözleri açılır. İlâhî aşkın ışığında gerçeğe ulaşılır.

"Yunus'un düşünce sisteminde Allah ve aşk en büyük yeri tutar. Şiirimizde ilâhî aşkın en orijinal terennümlerini Yunus Emre dile getirmiştir. Yunus, tasavvufun aşk tarafına alabildiğine genişletmekte ve derinleştirmektedir" (Kabaklı 1983, 86). "İlâhî aşk, Allah ve peygamber sevgisi Yunus'un gönlünde taht kurmuş, bekaya ermek ve Allah'ın visaline kavuşmak için fani dünyaya ve onun aldaticı süslerine değer verilmemelidir" (Gökalp 1998, 23).

Yunus bir şiirinde ilâhî aşk için "sevü" kelimesini kullanır. O bu konuda;

"Ben gelmedüm da'vi için benüm işüm sevüyiçün

Dostun evi gönüllerdür gönüller yapmaga geldüm" (Emre 1997, II: 245) diyerek bu dünyaya, mücadele ve kavga etmek için gelmediğini, tam tersine ilâhî aşkı ve sevgiyi bulmak için geldiğini söyler. Ona göre ilâhî aşkı gönüllerde oluşturan insan, Allah'a ulaşan insandır. Çünkü Yunus'a göre ilâhî aşk gönüllerde oluşur. O, ezeli ve ebedi olan gönülleri fetheden ilâhî aşkın aynı zamanda benliği de yok edeceğini savunur. O bu hususta;

"İlâhî bir 'ışk vir bana ben benligüm bilmeyeyin

Yavu kılayın ben beni isteyüben bulmayayın" (Emre 1997, II: 353) diyerek ısrarla Allah'tan ilâhî bir aşk talep eder. Yunus, ayrıca benliğini Tanrı'yla birleştirmek istemektedir. O, burada bir bakıma fenafillâh⁵⁰ makamına ulaşmayı hedeflemektedir. Gökâlp'ın (1998, 44), ifadesiyle "Yunus'taki ilâhî aşk, o kadar çoşkun ve büyüktür ki o kendini kaybetmiş ve şaşkın bir derviş olmuştur". "İnsan ile kainat ve Tanrı arasında varlığın özünden hareketle derin bir münasebet kuran Yunus, kendi içine dönünce iki "ben" keşfeder: "Dış ben" ki vücuttur, maddeye bağlıdır. İç ben ise ruhdur, yani gönül. Batı düşüncesinde "mistik tecrübenin, derinlik yahut şuur altı psikolojisinin ortaya koyduğu gerçeklerden biri de budur. Yunus, içben e yani ruha değer verir. Vücut dünya ihtiraslarıyla doludur" (Emil 1994, 94).

Yunus, bazı şiirlerinde, ilâhî aşkın kendi ruhunda meydana getirdiği tesirlerden söz eder. O yoğun aşk halinde kendini kaybettiğini ve bu nedenle de ağzından bilinçsizce söylenen sözler çıktığını ifade eder. Yunus, bu durumun bazı kimseler tarafından yanlış anlaşılabilceğinden aşk halinin ehil olmayanlara anlatılmaması gerektiğini ifade eder (Dalkılıç 2007, 107).

Yunus, özünün mutlak varlık olan Tanrı'da gizli olduğunu ve ondaki sevgilerin sayısız olduğunu söyler. Nitekim o bu konuda;

"Çalab'un⁵¹ dünyasında yüz bin dürlü sevgü var

Kabul it kendözüne gör kangısı layıkdur" (Emre 1997, II: 142) diyerek bu sevgilerin derece derece farklılıklar gösterdiğini ifade eder. Yunus bu beyitte insanlara hitaben, onların ruh dünyalarına uygun sevgiyle yaratıldığını söyler.

Yunus tasavvuf yoluna aşkın öncülüğünde girdiği için eserinin büyük bir kısmı aşk feryadlarıyla yüklüdür. Mevlânâ'da aşk nasıl önemli bir yer tutuyorsa Yunus'ta da öyledir. Nitekim o, aşk sayesinde nefsini yenerek yüksek makamlara erişmiştir (Köprülü 1991, 314). Ona göre "Allah aşkı gönülleri yakarak yumuşatır, muma döndürür, rikkat, incelik ve hassasiyet kazandırır. Bundan nasipsiz gönüller ise kararmıştır, kaya gibi kaskatı, sert ve kış gibi soğuktur" (Demirci 1997, 63).

Yunus, aşksız bir hayatın boş olduğunu ve hiçbir anlam ifade etmediğini söyler. O, bir şiirinde aşktan habersiz yaşayanlara "hayvan" tabirini kullanır. Nitekim Yunus, bu hususta;

"İşksuzlara virme öğüt öğüdünden alur degül

⁵⁰Fenafillah: Bir cüzün kül içinde karışması gibi tarif edilir ve damla nasıl denize karışır veya gölge güneşte kaybolursa tasavvuf ehli de öylece Allah içinde veya kül içinde kaybolmak ister (Aktüccar 1984, 134).

⁵¹Mısrada Tanrı anlamında kullanılmıştır (Tatçı 1997, 140).

"İşksüz adem hayvan olur hayvan öğüt bilür degül" (Emre 1997, II: 218) diyerek aşksızların nasihatten anlamadıklarını ifade eder. Yunus'un burada aşksızlara hayvan demesinin sebebi hayvanların içgüdüleri ile hareket edip duygu ve düşünceden yoksun oluşlarından dolayıdır. Ona göre aşksızlar da duygu ve düşünceden yoksunlardır.

Yunus, divanında aşk ile ilgili birtakım benzetmeler yapar. Bu benzetmelerin bazıları şunlardır: Aşk-hazine, Aşk-ateş, Aşk-deniz, Aşk-güneş.

1.Aşk-hazine: Yunus, aşkı değerli olması yönüyle hazineye benzetir. Aşk, bu kıymeti yanında aynı zamanda gizli bir hazinedir. Yunus'a göre onun bu gizlilik sebebinin ancak âşık olanlar bilir (Tatçı 1997, 348);

"Âşıkların halini âşık olanlar bilür

İşk bir gizlü haznedür gizlü gerekdür esrar" (Emre 1997, II: 72).

2.Aşk-ateş: Yunus, aşkı sıcak olması yönüyle ateşe benzetir. Ona göre aşk ateşi gönül deryasına düşer ve orada kaynar (Tatçı 1997, 350);

"Şahum senün işkun odı düşdi gönül deryasına

Aceblemen kaynayuban ma'rifetler bitdüğine" (Emre 1997, II: 502).

3.Aşk-deniz: Yunus, aşkı derin, geniş ve sonsuz olması yönüyle denize benzetir. Ayrıca denizin içinde mücevherler bulunduğu gibi aşkta da mücevherler vardır (Tatçı 1997, 351);

"Bir kişi âşık olsa işk deryasına talsa

O deryanın içinde gevher bulagan olur" (Emre 1997, II: 152).

Yunus, burada aşk denizinin derinliğinden ve onun içindeki kıymetli cevherlerin varlığından söz eder. O, bu beyitte bir nevi ilâhî aşkın insan psikolojisinde yaptığı etkilere dikkat çeker. Ona göre aşk denizine dalan insan orada birtakım ruhsal zenginliklerle karşılaşır.

4.Aşk-güneş: Yunus'a göre aşk bir güneş gibi etrafına aydınlık saçar. Yunus bu yönüyle aşkı, güneşe benzetir (Tatçı 1997, 358). Zira o bu konuda;

"İşidün iy yarenler işk bir güneşe benzer

İşkî olmayan gönül meseli taşa benzer" (Emre 1997, II: 122) diyerek aşkın yerinin gönüllerde olduğunu ve aşktan yoksun gönüllerin de sıradan bir taş gibi olduğunu ifade eder. Demek ki Yunus burada iki çeşit gönülden söz ediyor. Bunlardan birincisi içinde aşk olan gönül ki bu güneş gibi parlaktır. İkincisi de aşktan yoksun gönül, bu da bir taş misali sönük ve kurudur.

Buradan hareketle Yunus'un aşk ile ilgili benzetmeleri onun bir bakıma hayat anlayışını da ortaya koyar. Onun bu benzetmeleri aynı zamanda kendisinin bir aşk

ahlakçısı olduğunu da göstermektedir. Nitekim Aktaş'a (2002, 47), göre "aşk eğitsel bir fonksiyona sahiptir, aşk ocaklarında yanmayan kişinin eğitilmesi mümkün değildir. Kararan gönlün aşk ateşiyle aydınlatılması gerekir".

Yunus, bir şiirinde aşk tuzağından bahseder. Ona göre aşk, içinden çıkılması zor olan bir tuzaktır. Yunus, şiirinde aşkı bir tuzak gibi tasavvur eder. O bu konuda;

"Tuzaga düşen gülmez âşıklar rahat olmaz

Söylerem dilüm bilmez bir aceb ile geldüm" (Emre 1997, II: 271) diyerek aşk tuzağına düşenlerin rahat yaşamadıklarını savunur. Yunus burada aşkın yaşanılmasının zorluklarını ve insan psikolojisi üzerindeki etkilerini anlatmak istemiştir. O, ikinci mısradaki aşk tuzağına aniden düştüğünü ve onu anlatmanın imkânsız olduğunu belirtir.

"Yunus, aşkın kendisini yaktığını, aşksız yapamayacağını, aşk olunca ölümsüzleşeceğini, aşktan gayri bir şey bilmediğini ve bir kere aşka bulandığını belirtir" (Dalkılıç 2004, 76).

Sonuç olarak aşk, Yunus için hayatın özünü oluşturur. Ona göre aşksız bir dünya düşünülemeyeceği gibi aşksız bir insan da dünyada yaşamıyor demektir. Yunus, hayatın aşkla değer kazanacağını ve aşkla canlanacağını savunur. O, bütün benliğini ilâhî aşk potasında eritmiş bir mutasavvıftır. İlâhî aşk, Yunus'ta hayatın gayesi olmuş ve o, ruhunu ilâhî aşk duygusuna terk etmiştir.

3.7. Sevgi

Bu kısımda Yunus Emre'de sevgi konusu ele alınacaktır. Sevgi ile ilgili olarak onun Allah sevgisi, peygamber sevgisi ve insan sevgisi hakkındaki düşüncelerine yer verilecektir. Bilindiği üzere daha önceki bölümde Yunus Emre'de ilâhî aşk konusunu işledik. Bu kısımda ise Allah sevgisi (muhabbetullah) konusunu işleyeceğiz. Bu iki kavramın karışıklığa meydan vermemesi için aşk ile sevgi arasında kısa bir bilgi vermek istiyoruz. Bilindiği gibi aşk, sevgiye göre daha derin ve özel duygusal durumlardır. Aşk, bir nevi bütün benliğin karşı tarafa teslim edilmesi ve ona bağlanmasıdır. Sevgi ise daha genel ve yüzeysel, duygusal durumlardır. Sevgide tam teslimiyet söz konusu değildir.

3.7.1. Allah Sevgisi

"İnsanın Allah'ı sevmesi, Allah'ın emir ve yasaklarına, kaza ve kaderine razı olması, ona itaat etmesi ve dini görevleri yerine getirmeye itina göstermesi ile belli olur.

İnsanın en çok Allah'ı sevmesi gerekir. Çünkü insanı yaratan, yaşatan ve ona rızık veren Allah'tır" (Karagöz 2006, 30). Nitekim Yüce Allah bir âyette "Mü'minlerin Allah'a olan sevgisi daha güçlü bir sevgidir" buyurmaktadır (Bakara, 2/165).

Ergün (1997, 111), Allah sevgisini şu şekilde tanımlar: "Evrendeki bütün sevgilerin temelinde Allah sevgisi vardır. Allah'ı seven onun kullarını, yarattıklarını ve yaptıklarını da sever". Allah sevgisi, Yunus'un şiirlerinde işlenen temel konulardan birisidir. Bu itibarla o, hayat felsefesini Allah sevgisi üzerine kurmuştur. Zira Demirci'ye (1997, 109-110), göre "Yunus'ta ilâhî sevgi ateşinin alevleri altında bütün olumsuzluklar adeta yanmakta, kinler, nefretler, küçük hesaplar bir tarafa bırakılmaktadır. Ölüp yeniden dirilmişçesine bu defa, aynı sevginin bereketli yağmurlarıyla filizlenen yeni bir "kişilik" ortaya çıkmaktadır. Bu olgun kişilik, sadece insanlara değil, hayvanlara ve eşyaya bile sevgi ve şefkatle yaklaşan, yumuşak ve geniş ufuklu bir mahiyet arz eder". Huxley (2003, 93), ise "duygular itici güç olarak Allah sevgisine hizmet edebilir; fakat Allah sevgisinin başlangıcı iradedir" demektedir.

Yunus'a göre Allah'ı gerçek sevenler için bütün yaratılmışlar sanki bir kardeş gibidir. O bu hususta;

"Erenler buna kalmadı vardı yolına turmadı

Hakk'ı gerçek sevenlere cümle âlem kardaş gelür" (Emre 1997, II: 149) diyerek Allah sevgisinin yüce bir sevgi olduğunu ifade eder. Yunus, burada Allah sevgisinin bütün kötü duyguları (kin, nefret, haset) ortadan kaldırarak insan ruhunu adeta berrak bir hale getirdiğini ifade eder.

Yunus, Allah sevgisinin bütün dertlere derman olduğunu ve Allah'ın gerçekten sevilmesi halinde ruhun huzura ve sükûna kavuşacağını savunur;

"Âşık oldur Hakk'ı seve Hak derdine kıla deva

Bizüm için hayır-du'a kılanlara selam olsun" (Emre 1997, II: 313).

"Yunus, Tanrı'yı (Hakk'ı) yaratılmışta (halkta) seven ve sayan adamdır. Tanrı sevgisi mücerret ve mistik bir inanç değildir onda. Tanrı seviyorsa, onun yarattığı her şeyi, itirazsız, şeksiz-şüphesiz sevme zorunluluğu bir doğal oluşum, bir zorunluluktur artık" (Araz 1991, 27). "Yunus'a göre insan, gerçekte Tanrı'lık bir varlıktır. Yaratma onu asıl yurdundan uzak düşürmüştür. İnsan dünyadaki sınırlı özgürlüğünü iyi kullanarak Tanrı sevgisinde eriyebilir. Böylece de sevgiyle dolu olarak sonsuz nitelikte özgürlüğe kavuşur" (Çubukçu 1992, 39).

Yunus, hayatında gönlünü sadece Allah sevgisine bağlamak istemiştir. O, bu sevgiye bütün ruhu ile yönelmiştir. O, bu sevgiyi elde etmek için dünyasını terk etmiş,

nefsine düşman olmuştur. O, nihayet kendisini Allah'a kavuşturacak yolu aramaya başlamıştır (Yaşar 1991, 27). Yunus'a göre Allah'ı sevmeyenler, cansız birer şekilden ibarettirler. O bu konuda;

"Hakdur seni sevmezlere cansuz suretdür dirisem

Anuniçün canlılara senün gibi ma'şuk gerek" (Emre 1997, II: 205) diyerek Allah sevgisinin kişiye canlılık kattığını savunur. Yunus'un buradaki canlılıktan maksadı, kalbi canlılıktır. Ona göre Allah sevgisi kalplerde yeşerir.

Kısacası Yunus, hayatın gerçek özünü Allah sevgisinde bulur. O aynı zamanda yaratılmış bütün canlıları da yaratandan ötürü sever. Çünkü o, Allah sevgisinin her şeyi kuşattığını düşünür. Yunus, bu sevgiyle insanın huzura kavuşacağını, yine ruhun bu sevgiyle canlılık kazanacağını ifade eder.

3.7.2. Peygamber Sevgisi

Peygamber sevgisi, Allah sevgisinin bir sonucudur. Allah, gelmiş geçmiş bütün peygamberleri insanlara bir uyarıcı ve müjdeleyici olarak göndermiştir. Bu sebeple onları tasdik etmek ve sevmek mü'min olmanın gereklerinden birisidir. Allah sevgisinde olduğu gibi peygamber sevgisi de söz ile olmamalıdır. Bilakis peygamberleri sevmek demek; onları kendine örnek alıp, yaşayışımızı onların Allah'tan almış oldukları emirlere göre düzenlemekle olur (Karagöz 2006, 37-38). Akseki (1980, 64-65), peygamber sevgisi hakkında şöyle demektedir: "Her gün yüzbinlerce insan onun adını anıyorlar, onun hak peygamber olduğuna şehadet ediyorlar; ona salâtü selam getiriyorlar. Acaba neden? Çünkü Allah onu sevmiş; onu sevdiği için bütün cihana sevdirmiş, adını adıyla yazdırmıştır". Nitekim Allah katında Hz. Muhammed'in yüceliğini gösteren bir âyette Allah şöyle buyrmaktadır: "Şüphesiz Allah ve melekleri peygambere salat ediyorlar. Ey iman edenler! Siz de ona salât ve selam edin" (Ahzab 33/56).

Yunus, şiirlerinde bütün peygamberlere olan sevgi ve hayranlığını dile getirmiştir. O, bazı beyitlerinde Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. İbrahim peygamberlere atıfta bulunmuştur. O, Hz. Muhammed'i ise Allah'ın sevgilisi, iki cihan serveri ve Fahr-i Âlem gibi terkiplerle övmüş ve ona olan sevgisini dile getirmiştir (Gökalp 1998, 55).

Yunus'a göre Hak Teâlâ, Hz. Peygamber'e olan sevgisinden dolayı dünyayı yaratmıştır. O bu hususta;

"Yaratdı Hak dünyayı Peygamber dostlığına

Dünyaya gelen gider baki kalası degül" (Emre 1997, II: 220) diyerek Allah'ın Hz. Muhammed'e gösterdiği sevgiden söz eder. Bu beyte göre Hz. Muhammed, Allah'ın en sevgili kuludur.

Yunus, yine bir şiirinde, bütün âşıkların Hz. Muhammed'e imrendiğini ve onların Hz. Muhammed'e büyük bir sevgi ile bağlandıklarını ifade eder. O bu hususta;

"İşkun ile aşuklar yansun ya Resülallah

İçüp işkun şarabın kansun ya Resülallah" (Emre 1997, II: 436) diyerek, Allah dostlarının Hz. Muhammed'e olan aşklarından dolayı, aşk şarabını içip sarhoş olduklarını söyler. Yunus'a göre peygamberler Allah'ın en sevgili ve en seçkin kullarıdır. Bu yüzden âşıklar, Allah'ın sevdiğini de severler.

Yunus Emre, eserlerinde Hz. Peygamber sevgisini derin bir ruh hali içerisinde dile getirmiştir. Çünkü o, Hz. Peygamber'in hadislerini ve fiili sünnetlerini çok iyi bilen bir şairdir. Yunus, özellikle "Divan"ında peygamber sevgisini çok geniş alanda ele alır. O, Allah sevgisini elde edebilmenin yolunun peygamber sevgisinden geçtiğine inanır. O, birçok beytinde peygamberlerden söz eder. Bu da bir bakıma Yunus'un tam bir peygamber aşığı olduğunu gösterir (Tatçı 1991, 340-345; Demirci 1997: 145).

Yunus, Hz. Muhammed'e olan sevgisini dile getirirken, onu peygamberlerin serveri (baş tacı) olarak görür;

"Peygamberler serveri din direği Muhammed

Gör ne gevherler kodı bu bizüm kanumuza" (Emre 1997, II: 402).

Hız. Muhammed peygamberlerin sonuncusu olduğu için Yunus, onu dinin tamamlayıcısı olarak görmekte ve ona dinin direği demektedir. Yunus'a göre Hz. Muhammed hem sözleriyle hem de davranışlarıyla insanlara örnek bir peygamber olmuştur. Onun bütün sözleri ve davranışları birer cevherdir.

Sonuç olarak Yunus, beyitlerinde peygamberlere ve Hz. Muhammed'e çeşitli methiyelerde bulunur. O, Hz. Muhammed'i Allah için sever. Ona göre Hz. Muhammed İslâm dininin kurucusu ve Allah'ın yeryüzündeki en değerli kuludur. Zaten Kur'an'ın birçok âyetinde Allah, Hz. Muhammed için "habibim" kelimesini kullanır. Yunus, şiirlerinde peygamber sevgisini işlerken Kur'an ve hadislerin sınırını aşmamış tam tersine Kur'an ve hadisleri destekleyen şiirler ortaya koymuştur. Yunus'un beyitlerinden hareketle onun tam bir peygamber aşığı olduğunu söyleyebiliriz.

3.7.3. İnsan Sevgisi

"İnsana saygı Allah'a saygı; insana hizmet Allah'a hizmet ve ibadettir. İnsan hangi niteliğe sahip olursa olsun insan olması hasebiyle sevgiye layıktır. Bir insanın sevgisini kazanabilmek için, o insana iyilik etmenin yanında menfaatine dokunmamak ve gönlünü kırmamak gerekir" (Karagöz 2006, 57-59). Kabaklı'ya (1983, 90), göre "Yunus'taki insanlık sevgisi, umumi sevgi felsefesinin bir parçası ve sonucudur. İnsanlar sevilmelidir; çünkü soy, din, millet, mezhep, renk, mevki, refah, sınıf farkı olmaksızın bütün insanlar, hatta bütün canlı ve cansızlar Allah'ın tecelli ettiği "mazhar"lardır.

Yunus'taki insanlık sevgisinin kaynağı Allah sevgisinden gelmektedir. Ona göre yaratılmışların hepsi Hak'tan gelmiştir. Bu sebeple insanlar ister itaatkâr, ister asi ve isterse günahkâr olsun hiçbir ayırım yapmadan hepsini sevmek gerekir. Çünkü neticede onların hepsi Allah'ın yaratmış olduğu en yüce varlıklardır (Demirci 1997, 92-93).

Yunus, bir beytinde insanın değerli bir varlık olduğuna atıfta bulunarak gönül yıkmanın zararlarından bahseder. O bu konuda;

"Bir kez gönül yıkdunısa bu kıldığın namaz degül

Yitmiş iki millet dahi elin yüzün yumaz degül" (Emre 1997, II: 228) diyerek insanları gönül kırmaya değil gönül yapmaya davet eder. Her ne kadar namaz İslâm dininin en önemli ibadeti de olsa gönül kırmamakta, İslâm dininin ahlaki bir davranışıdır. "Bir kerecik de olsa gönül kıranın kıldığı namaz, namaz olmaktan çıkacaktır. Abdesti el yüz yıkamaktan öteye varmayacaktır" (Hayber 1994, 198). Namazın telafisi mümkün olabilir ama kırılan kalbin düzeltilmesi zordur.

Yunus, yine insan sevgisi üzerine söylediği bir şiirinde bütün insanları sevgiye ve kardeşliğe davet eder. O bu hususta;

"Gelün taşuk idelüm işi kolay tutalım

Sevelüm sevilelüm dünya kimseye kalmaz" (Emre 1997, II: 158) diyerek sevginin değerini vurgular. Yunus, fani olan bu dünyanın bir gün yok olup gideceğini bundan dolayı da insanların, birbirlerine olan küskünlüklerinden ve dargınlıklarından vazgeçmeleri gerektiğini savunur. Ona göre barışın yolu insanları sevip onlarla tanışmaktan geçer. Nitekim Mehmet Aydın'a (1991, 73), göre "Yunus'un işlediği en canlı konulardan birisi de sevgidir. İnsanların birbirini severek kardeş olması, o dönemin en aktüel konularından birisidir".

Yunus'un hayat anlayışında kinin yeri yoktur. O, cümle âlemi kendisine yar edinmiştir. Nitekim bir beytinde;

"Adumuz miskindir bizüm düşmanumuz kindir bizüm

Biz kimseye kin tutmazuz kamu âlem yardur bize" (Emre 1997, II: 426) diyerek gönlündeki bütün kötü duyguları bir kenara atıp, bütün insanlığı engin hoşgörüsü ile kucaklamayı bilmiştir. O, hiçbir insana düşmanlık beslememiştir. O, düşmanlığını kötü duygulara karşı beslemiştir. Nitekim Göçgün'e (1995, 1), göre "Yunus'un asıl yaşayan tarafı, insan için sevmeyi ve sevilmeyi baş tacı etmiş ve bunu şiirlerinde oya gibi ince ince işlemiş olmasıdır. Yunus'un gözünde seven, sevilen; sevmeyi ve sevilmeyi bilen kimseler için, ölüm bile korkulacak bir şey olmaktan çıkar. Çünkü onlar sonsuza kadar yaşayacaklardır". Demek ki sevgi duygusu Yunus'ta hayatın kaynağı olmuş ve bu duygu ona psikolojik bir güç vermiştir.

Buradan bir sonuca gidersek, Yunus'un insan sevgisinin temelinde Allah sevgisi yatmaktadır. O, Allah için insanları sever. Çünkü bütün insanlar Allah'ın kuludur ve bütün insanları O yaratmıştır. Yunus, şiirlerinde bu dünyanın geçici olduğunu ifade ederek insanları kine, hasede, kendini beğenmişliğe değil; sevgiye, hoşgörüye, kardeşliğe ve barışa çağırır. O, insanları ırk, renk, dil, din gibi hiçbir ayrıma tabi tutmadan sever. Ondaki sevginin bu derece büyük olması psikolojik anlamda tüm benliğiyle ilahî aşka yönelmiş olmasından kaynaklanmaktadır.

3.8. Ölüm-Ölümsüzlük

"Din, ölüme, bilimin verdiği anlamdan daha çok anlam katıyor. Din için ölüm, hayatın sonu değil, yeni bir hayatın başlangıcıdır. Ruh vücutla birlikte yok olmayıp, yükselmeye devam etmekte, şahsiyetini yitirmeden Allah'ı düşünmekte ve ona ulaşmaya çalışmaktadır" (Carrel 1997, 120).

İslâmiyete göre ise ölüm, son değildir. Bilakis, yeni ve asıl hayatın başlangıcı, gerçek sevgili olan Allah'a kavuşmanın en büyük vesilesini teşkil eder. Onun için Hz. Mevlânâ ölümü, "vuslat" yani "ilâhî olana kavuşma" ve "Şeb-i Arus" (düğün gecesi) sayması bundandır" (Göçgün 1995, 38).

Öztürk'e (1997, 296-297), göre ölüm, bir yokluğa ve hiçliğe gitmek değil, bir boyut değiştirmekten ibarettir. Ölüm, bedenini terk edilerek birtakım bağların çözülmesidir. Allah, bu çözülme sayesinde insan benliğini kendine çeker. Barrett (2003, 228), ölüm hakkında: "Ölümü benimsemek korkutucu gelse de aslında özgürleştiricidir" demektedir.

Yunus, gençliğinin ilk yıllarında ölüm üzerine düşüncelere daldığı için, bu dönemde onun ruhunda ölümden korkma ve bunalım gibi bazı psikolojik hâdiseler meydana gelir. Ama daha sonraları o, hayat ve ölümü iki temel gerçek kabul ederek, ölümün bu dünyada yaşanan tek gerçek olduğunu anlar. Ölüm, Yunus'u ruhsal yönden olgunlaştıran bir hâdisedir. Çünkü ölüm, önceleri onda bir korku kaynağı iken sonraları ruhun özgürlüğe kavuşması veya Hakk'a ulaşma olarak görülür (Ergün 1997, 45). Nitekim Yunus, ölüm konusuyla ilgili bir beytinde şöyle demektedir:

"Gelün bugün yanalum yarın yanmamagiçün

Ölelüm ölmez iken yine ölmemeğiçün" (Emre 1997, II: 332).

Yunus, ölüm hâdisesini, dünya hayatının faniliğiyle bitişik olarak açıklar. Ona göre dünyaya bağlanıp ölümü unutan insanlar gerçekten aldanmışlardır. Bu insanlar hakikatten uzaktırlar. Yunus, insanları bu dünyadan soğutmak için şiirlerinde söylenmesi gereken sözleri söylemiş, ama âşıklar için ölümsüzlüğü vurgulamıştır. Ona göre âşıkların bedeni terk edişleri bir an önce sevgiliye kavuşmayı istemelerindedir (Öztelli 2006, 58-60).

Yunus, Hakk'ı gerçek sevenlerin ruhlarının ölümsüz olduğunu ve Allah sevgisinin canlara müjde getirdiğini savunur. O bu hususta;

"Yunus seni seveliden beşaret oldı canına

Her dem yeni dirlikdedür hergiz ömrin eskitmeye" (Emre 1997, II: 46) diyerek Allah sevgisinden dolayı ruhunun sürekli dirildiğini ve ölümsüzlüğe doğru gittiğini, buna karşılık aşksızların ise sürekli ömürlerini eksilttiklerini ifade eder. Yunus, ölümlü olan bu dünyayı kendisi için ölümsüzleştirerek sonluda sonsuzluğu bulmuştur.

Yunus, âşıkların ölüm endişesinden kurtulmalarını tavsiye ederek, onların sonsuza kadar baki kalacaklarını söyler. O bu hususta;

"Ko ölmek endişesin âşık ölmez bakidür

Ölmek senün nen ola çün canun ilâhîdür" (Emre 1997, II: 80) diyerek ölüm için korkup, tasa çekmenin gereksizliğini vurgular. Ona göre bütün ruhlar Allah'tan gelmiştir ve tekrar ona dönecektir. Âşıkların ruhu da Hakk'a ulaşacak ve Hak ile beraber olacaktır. O bu yüzden âşıkların ölüm için üzülmelerine gerek olmadığını savunur.

Yunus, bir beytinde ölümü daha geniş alanda ele alarak ölümün bitki ve ağaçlar da dâhil bütün canlılar için geçerli olduğunu savunur. Yunus, öldükten sonraki dirilme hâdisesini, kış ve bahar aylarında bitki ve ağaçların önce solup sonra çiçek açmalarını örnek vererek açıklar (Tatçı 1997, 243).

"Ölmüşidi ot u şecer dirilüben girü biter

Müşriklere nükte yiter var eyledi nesli yine" (Emre 1997, II: 403).

Yunus, bu beyitte müşriklere atıflar yaparak onların Allah'a inanmadıkları gibi ölümden sonra yeniden dirilmeye de inanmadıklarını ifade eder. O, müşriklerin bu iddiasını çürütmek için bitki ve ağaçların yeniden yeşermesini örnek vererek ölümden sonra tekrar dirilmenin gerçek olduğunu savunur.

Yunus, ölümsüzlüğü savunan mutasavvıf bir şairdir. Bundan dolayı onun hayat anlayışında yok olup gitmek gibi bir durumdan söz edilemez. Şiirlerinden anladığımız kadarıyla o bir insanda üç türlü doğumdan bahsetmektedir. Ona göre birinci doğum, ruhun ana rahmine düşmesidir. İkinci doğum, ruh ve beden birleşerek insanoğlunun dünyaya gelmesidir. Üçüncü doğum ise manevi doğum olan ruhun vücudu terk ederek ilâhî âleme kavuşmasıdır. Nitekim o bu konuda;

"Bilmezem aslum nedür ata hod⁵² bahanedür

Ezel ana karnında kan yiyüp dirilmişem" (Emre 1997, II: 309) diyerek insanoğlunun ilk olarak ana rahmine düşüp onun birinci doğumunu anlatır. Yunus, diğer bir beyitte;

"Kan degül benim aşum hırs u heva yoldaşum

Hazrete uçar kuşum meger tene girmişem" (Emre 1997, II: 309) diyerek insanoğlunun ikinci doğumunu anlatır. İkinci dizedeki "meger tene girmişem" ifadesi ruhun artık bedenle birleşip bir vücut halinde ortaya çıkması anlamına gelmektedir. Yunus, insanoğlunun son doğumu olan üçüncü doğum hakkında;

"Yunus ölürse ne gam 'ışk içinde kardaşlar

Işk yolına uyagan ma'suk burcında biter" (Emre 1997, II: 73) diyerek bizim gerçekte ölüm olarak vasıflandırdığımız hâdiseyi bir nevi ölümsüzleştirmiştir.

Sonuçta bu beyitlerde Yunus, ölümden korkulmaması gerektiğini ve ölümün sonsuzluk âlemine açılan bir kapı olduğunu belirtir. Ona göre ölüm, âşıklar için ilâhî sevgiliye ulaşmadır.

Yunus, bir beytinde aşk şarabından bahseder. Ona göre aşk şarabından içenlere ölüm yoktur. Onlar bu şaraptan içerek ölümsüzlüğü yakalamışlardır;

"Ol dost bana gelsün dimiş sundum kadeh alsun dimiş

Aldum kadeh içdüm şarab ayruk gönlüm ölmez benim" (Emre 1997, II: 239).

Yunus, dünyada iken ilâhî aşk şarabını içmiş, bir bakıma sonlu olan dünyada sonsuzluğu bulmuştur. Zaten İslâm tasavvufunda da gaye Allah'a ulaşmaktır.

⁵² Mısradaki "hod" kelimesi "kendi" anlamına gelmektedir (Develioğlu 1998, 375).

Netice olarak, Yunus ilk başta ölümün korkunçluğunu anlatarak ölümün genç-ihtiyar, zengin-fakir demeden herkesi alıp götürdüğünden ve toprağa gömülen bedenlerin acizliğinden söz eder (Karakoç 1994, 314). Ona göre dünya ve ölüm birbiriyle bağlantılıdır. Yani dünyaya her gelen insan bir gün ölecektir. Bundan dolayı Yunus, şiirlerinde dünyanın bir imtihan yeri olduğunu ve dünyaya fazla meyledilmemesi gerektiğini ifade ederek insanları gafletten uyandırmak istemiştir. Ona göre insan, ölümlü olandan ölümsüz olana doğru yolculuk yapan bir yolcudur. Zira Yunus aşıklar için ölüm olmadığını savunur. Âşıklara göre ölüm, ilâhî sevgiliye kavuşmadır. Yunus, bir nevi ölüm korkusunu ilâhî aşk ve dost sevgisinde eritir. Yunus'a göre ölüm, ruhun beden denilen esaretten kurtularak onun asıl vatanına kavuşmasıdır. "Yunus, hayatı bir Tanrı nimeti olarak bütün sevinçli ve güzel yönlerinden yakalar. " "Her nefis ölümü tadıcıdır" İlahi kaidesinin ışığında ölüme geçişin trajjini çizer ve bütün İslam mistisizmi açısından ölüm ötesine ışık tutar" (Karakoç 1994, 317).

3.9.Vahdet-i Vücut

"Vücutun birliği anlamına gelen "vahdet-i vücud" tasavvufi bir terim olarak, bütün varlıkları Cenab-ı Hakk'ın isim ve sıfatlarını zuhur mahalli kabul edip gerçek vücut olarak Allah'ı bilme ve tanıma esasına dayanan bir düşünce sisteminin adıdır. Vahdet-i vücud, bu âlemde gerçek varlık olarak sadece Hakk'ı kabul eder. Bu anlayışa göre diğer varlıklar, Hakk'a nisbetle gölgelerden ve hayallerden oluşmuştur" (Karaman ve ark. 2006, 677).

Bazı mutasavvıflara göre tek ve gerçek varlık Allah'tır. Kâinattaki her şey onun isim ve sıfatlarının tecellisi mahiyetindedir. Yani âlemde var olan yalnızca vücut-u mutlaktır. Ezeli ve ebedi kudret onundur. Hiçbir şey gerçek ve bağımsız olarak varlık sahibi olamazlar (Kırkkılıç 1996, 174). Yunus'un vahdet-i vücudu benimsemiş bir mutasavvıf olduğunu onun bu konuda söylemiş olduğu şiirlerinden anlamaktayız. Nitekim o, bir şiirinde; gören gözün, konuşan dilin kendisine ait olmadığını bu uzuvların bizzat Tanrı'ya ait olduğunu ifade ederek şöyle demektedir:

"Sensin bu gözümde gören sensin dilümde söyleyen

Sensin beni var eyleyen sensin hemin öndin sona" (Emre 1997, II: 58).

Yunus, bu beyitte canlı ve cansız bütün varlıkların Allah'tan zuhur ettiğini ve bu varlıkların öncesinin ve sonrasının Allah'a ait olduğunu beyan etmektedir. Esasen onun bu beyti, ilâhî varlığın tekliğini ve kendisinin de vahdet-i vücud ehli olduğunu ortaya

koyar. " Bu tabiatın ve bu sonsuz kainatın önümüze serdiği çokluk resmi sadece bir oyundur; kendini çoklukla gizleyen birliğin oyunu. Her şeyin arkasında gizlenen bir'i bulmak vahdet sırrına ermektir" (Topçu 1994, 434).

Yunus, vahdet-i vücud ile ilgili bir beytinde bütün varlıkların ezelde ruhlar âleminde bulduklarını ifade eder. O bu konuda;

"Ne oğul vardı ne kız vahididük anda biz

Konşuyduk cümlemüz nur tagın yaylar iken" (Emre 1997, II: 326) diyerek ruhlar âlemini nur dağına benzetir. Ona göre bu nur dağı tektir ve Hakk'ın tecellisidir. Orada bulunan bütün ruhlar birbirine kaynaşmış vaziyette Allah'la birliktedirler.

Yunus, ilâhî aşk ve vahdet-i vücud ile ilgili düşüncelerini şiirlerinde coşkulu bir biçimde işleyerek onları duygu potasında eritmeyi başarmıştır. Fakat o, bunu yaparken İslâmî ölçülerin dışına çıkmamış, aksine tasavvufa ve vahdet-i vücuda dair şiirlerini Kur'an ve sünnet ışığı altında söylemiştir (Horata 1994, 53; Demirci 1997, 7).

Yunus, yine vahdet düşüncesini dile getirdiği bir beytinde;

"Birisen birliğe bak ikiyi elden bırak

Bütün ma'ni bulasın sıdk u iman içinde" (Emre 1997, II: 392) diyerek birlik fikrinin önemini vurgular. Yunus'a göre kâinattaki bütün varlıkların özü ve anlamı bu birlikte saklıdır. O, ayrıca doğru bir imanın yolunun da birlikten geçtiğini söyler. Yunus, aşağıdaki bir beytinde "onsekiz bin âlem" terkiibini kullanır. Ona göre bu on sekiz bin âlem çokluğu ifade eder. Bu çokluğun aslı esası "bir"dir. Bu çokluk "bir"den zuhur etmiştir;

"On sekiz bin âlem halkı cümlesi bir içinde

Kimse yok birden artuk söylenür dil içinde" (Emre 1997, II: 395).

Yunus, dillerin sürekli "bir'i konuşup durduğunu ve nihayetinde de bütün mahlûkatın "bir'e döneceğini belirtir. Nitekim Yüce Allah Kur'an'da "Onlar; başlarına bir musibet gelince, biz şüphesiz her şeyimizle Allah'a aidiz ve şüphesiz O'na döneceğiz derler" (Bakara 2/156).

Vahdet konusuyla ilgili olarak Yüce Allah, Kur'an'da şöyle buyurmaktadır: "Allah, ancak birtek ilahtır. O, çocuk sahibi olmaktan uzaktır. Göklerdeki her şey, yerdeki her şey O'nundur. Vekil olarak Allah yeter" (Nisa 4/171).

Sonuç olarak, Yunus'un şiirlerine baktığımızda onun vahdet-i vücud düşüncesini benimsemiş bir şair olduğunu görürüz. O, bütün yaratılmışların Allah'tan sudur ettiğini ve ona döneceğini savunur. O, vahdet fikrini imanın bir gereği olarak kabul eder. Ona göre ikiliği kabul etmek Allah'a ortak koşmak demektir. O, Allah'ın zatı ile beraber

başka bir şeyin mevcut olmadığını söyler. Yunus, ruhların Allah'tan bir parça olduğunu ve bu nedenle de mutlak ve hakiki varlık olan Allah'ın insanın kendisinde gizli olduğunu söyler.

3.10. Fenafillâh-Bekabillah

Fena, "yokluk" manasına gelmekte, istilahta ise eşyanın nazardan silinmesi anlamında kullanılmaktadır. Tasavvufta fenafillâh ise bütün varlıkların Allah'tan geldiğini ve yine ona döneceğini, onda fani olup ebediyen onda yaşayacağı anlamına gelmektedir. Bu, bir nevi kulun zat ve sıfatının Allah'ın zat ve sıfatında yok olması demektir (Aktüccar 1984, 132-135). İnsanda biri beşeri diğeri ilâhî olmak üzere iki yön bulunmaktadır. İnsanın beşeri yönü dediğimiz vücut yönü ilâhî olana ulaşmayı engellemektedir. Bu yüzden insanın vazifesi bu vücut unsurunu mümkün olduğunca yok etmeye çalışmaktır. İşte fenafillâh mertebesi bu beşeri sıfatın yok edilişi demektir (Köprülü 1991, 310). Yunus, ölüm ve yokluk meselesini Allah'a ulaşmada bir aşama olarak görür. Ona göre Allah'a ulaşmak için öncelikle bunları aşmak gerekir. Çünkü yokluk aslında insanı varlığa ulaştırır. İnsanın ölmeden önce ölmesi fenafillâhı ifade etmektedir (Kaplan 1991, 256).

Yunus, bir beytinde fena olmayan ve dünyalık işleri unutmayan bir benliğin Allah'a ulaşmasının mümkün olamayacağını dile getirir;

"Yunus canını berk⁵³ it bildüklerini terk it

Fena olmayan suret şahına vasil omaz" (Emre 1997, II: 165).

Yunus, bu beyitte bir nevi ölmeden önce ölmeyi bir başka deyişle Hak'tan gayri bütün şeylerle ilginin kesilmesini ve benliğin Hakk'a karışıp, kaynaşmasını anlatmaktadır. Yunus'un Hak'ta fena olması aslında onun yok oluşu değil, ebedi olarak Hak ile birlikte olması anlamına gelmektedir. Yunus, fenafillâh makamından bahsederken varlığı yoklukla değiştirir;

"Nefsünün varlığını akl-ı külle ulaştır

Varlığın yoga deşür cevher ol olma muhas⁵⁴" (Emre 1997, II: 174).

Yunus, ruhun ilâhî makama ulaşabilmesi için nefsin yok edilmesi gerektiğini savunur. Bunun için nefsinin yok edip de varlığı yoklukla değiştirenler ilâhî makama ulaşmışlardır. O, bu beyitte fenafillâh makamının değerini belirtmek için yok olmayı

⁵³Berk etmek deyimi şimşek gibi olmak anlamındadır (Develioğlu 1998, 88).

⁵⁴Muhas: bakir anlamında kullanılmıştır (Tatçı 1997, 564).

cevhere benzetmiştir. Yunus, kendisinin fenafillâha ulaştığını ve benliğini Hak'ta yok ettiğini, bu yüzden de halinden çok memnun olduğunu şu beyti ile dile getirir:

"Yunus eydür hiç şek degül ol benven ü ben olvanun

Ben ne dirisem dost tutar dost didügin ben tutaram" (Emre 1997, II: 247).

Yunus, bir Allah dostudur. Bu yüzden şiirinde Allah'a olan samimiyetinden bahseder. Bu beyit, Yunus'un Allah'a tam manasıyla güvendiğini ve O'na teslim olduğunu da gösterir. O, bir bakıma kendisini Tanrı'da eritmiştir. Yunus, bir beytinde fenafillâh ile ilgili olarak ilginç bir benzetme yaparak âşıkların elem verici davranışlar sergilediğini belirtir. O bu hususta;

"Âşık ol ışk odına pervane gibi yana gör

Oda yanan kimseler pes canıdur aşıklarun" (Emre 1997, II: 212) diyerek sineklerin bir ateş etrafında bir pervane gibi dönüp dolaşıp yandıkları gibi âşıkların da aşk ateşi erafında dönüp yandıklarını ve yok olduklarını ifade eder. Bir başka ifadeyle burada Yunus, âşıkların fenafillâh hâdisesini anlatmaktadır.

"Sûfîlere göre "fena" dini tecrübenin olumsuz yönüdür; onun olumlu yönü ise tecrübe sahibinin Allah ile var olmasıdır (Bekâbi' llâh). Beka, İslâm'ın vazedilmiş dinsel emirleri (şeriat) ile uzlaşabilmek ve müslüman olarak kabul edilebilmek için sûfîlerce keyfi olarak icad edilmiştir" (Rahman 2000, 159-160). "Beşeri varlığından ilâhî varlığa yolculuk eden Sâlik, terk makamlarını yaşayarak fenada beka bulur. Kendinden ve dünyadan geçmek, fiziki varlığı inkâr etmek değildir. Bu makamda beşeri vücut, bir katrenin deryaya karıştığı gibi ilâhî vücuda karışır. Sâlik, becabillah olabilmek için şu makamlardan geçmek zorundadır:

Fenafi'-Şeyh

Fenafi'r-Resül

Fenafi'llah" (Tatçı 1997, 436).

Yunus, bir şiirinde becabillah makamını şöyle ifade eder:

"Bu şarun sultanı var cümleye ihsanı var

Sultanıla bilişen yogiken vara benzer" (Emre 1997, II: 126).

Yunus ebedî var olmanın şartının fenada yani Hak'ta yok olup O'nda var olmaktan geçtiğine inanır.

"Bekâbillah, tasavvuf yolcusunun yolculuğunda fenafillahtan sonra varacağı en son mertebedir. Bu meretebede Sâlik, Allah'tan başka, mevcudatın hiç birini göremez, maddenin ne kendisini ne de eserini müşahede edemez, kendini ve gönlünü bunlarla oyalamaz. Her şeyiyle Allah'a bağlanır" (Aktüccar 1984, 137).

Kısacası Yunus, fenafillâh derecesine yükselmek için ilâhî aşk içerisinde olmanın gerekliliği üzerinde durur. Ona göre insan bu aşk sayesinde nefsî isteklerden ve dünya meşakkatlerinden el etek çekerek Hakk'a ulaşır. Hakk'a ulaşan insan, benliğini ona teslim ederek onda fani olur. Hakk'a ulaşan ruh Hak'tan başka hiçbir varlık görmez. Bekabillah ise fenafillâh makamından sonra gelen bir mertebedir. Hak'ta fani olan ruh yine Hak'la beraber var olur.

SONUÇ

Bu çalışmada Türk tasavvufunun oluşmasında ve şekillenmesinde çok önemli katkıları bulunan Yunus Emre'nin dinî hayatını psikolojik yönden incelemeye çalıştık. Onun şiirlerinden anlaşılacağı gibi o, dinî hayat hakkında orjinal fikirler ileri sürmüştür.

Ona göre din, insanlığı mutluluğa, barışa ve huzura kavuşturan bir yaşam biçimidir. Onun inandığı din, insanlığın ihtiyaç duyduğu ilahi hayat görüşüdür. Fakat O, şekilci dindarlığa, gösteriş için yapılan ibadetlere, dine körü körüne bağlanan sözde müslüman geçinen kimselerin dinine karşı çıkar. Zira Yunus, dinini sevgi ve aşk üzerine inşa ederek bütün insanlığa kucak açmayı bilmiştir. O, dini dar kalıplardan çıkararak, olabildiğince genişletmeye çalışmış, bunun yanı sıra Kur'an ve sünnet'ten de ödün vermemiştir.

Din ile imanın birbirinin tamamlayıcısı olduğunu savunan Yunus'a göre din olmadan iman olmayacağı gibi, iman olmadan da dinin olması mümkün değildir. Ona göre iman, kişide birlik fikrinin oluşmasını sağlar. Yunus, ilahî aşkı halis imanın tamamlayıcısı olarak görür.

Allah'a iman etmenin, Allah'ın bir oluşunu idrak etmek olduğunu söyleyen Yunus, evrendeki bütün yaratılmışları Allah'ın varlığının delili olarak gösterir. Yunus dört büyük ilahî kitabı imanın bir gereği olarak düşünmekte ve bu kitapların hepsini "vahdet" anlayışı çerçevesinde değerlendirmektedir. O, ayrıca bu kitapların Allah'ın bizzat kendisine işaret ettiğini beyan eder. Yunus'a göre peygamberler, Allah'ın emirlerini insanlara ulaştırmakla görevlendirilen elçilerdir. O, Hz. Muhammed'i ise peygamberlerin baş tacı olarak görür. Yunus, şiirlerinde bütün peygamberlerden övgüyle söz eder. Bu övgüyle birlikte ruhunda cereyan eden psikolojik olayların neticesinde halden hale geçen Yunus, kendisini peygamberlerin yerine koyarak onların yaşamış oldukları olaylardan etkilenir.

Yunus, kendi din anlayışı çerçevesinde bazı tiplerden söz ederek bu tipler hakkında eleştirilerde bulunur. O, müşrikliği "ikilik" olarak görür. Ona göre bu ikilik düşüncesi "birlik" anlayışına zıttır. O, şirklik'ten bir an önce vaz geçilip, vahdete ulaşılması gerektiğini ifade eder. Yunus, münafıkların zararlarından bahsederek, onların çevrelerini rahatsız ettiklerini, doğruyu çarpıttıklarını belirtir. Ona göre münafıkların ahretteki hesabı çetin olacaktır.

Her türlü mezhep ayrımcılığına karşı olan Yunus, din, mezhep, sınıf farkı gözetmeksizin bütün insanları sever. O, yetmiş iki millete bir gözle bakmayı bilen bir mutasavvıftır. Ona göre bütün yaratılmışlar Allah'a aittir ve sonunda ona döneceklerdir.

Eserlerinde İslam'ın özüne uygun şiirler ortaya koyarak özellikle İslam'ın sevgi ve kardeşlik gibi evrensel değerlerini halka benimseten Yunus, kendilerini müslüman olarak tanıtanların müslümanlığın şartlarını yerine getirmeleri gerektiğini belirtir. O, müslüman diye geçinen kimselerin vicdanlı olmaları gerektiğini ve onlarda şefkat, merhamet gibi duyguların bulunması gerektiğini savunur. Yunus, mü'minleri Allah'a iman etmiş kimseler olarak değerlendirir. Yunus'a göre onlar, Allah'a iman konusunda ezelde verdikleri sözde durmaktadırlar. O, mü'minleri uyararak, onlara maddi çıkarlar peşinde koşmamalarını tavsiye eder. Nitekim Yunus, şiirlerinde bu dünyanın kalıcı olmadığını ve ebedî yurdun ahiret yurdu olduğunu sık sık vurgulamıştır.

Yunus'un eserlerine baktığımızda beyitlerinin çoğunda Kur'an-ı Kerim'den ve hadislerden alıntılar yaptığını görürüz. Ona göre Kur'an bütün ilimlerin ana kaynağıdır. O, aradığı birçok şeyi Kur'an ve sünnette bulmuştur. Kur'an ve sünnet, Yunus için bir rehber olmuştur. O, sünnetin insan kişiliğinin oluşmasına katkıda bulunduğunu belirtir. O, bu sebeple eserlerinde çokça hadislerden yararlanmaya çalışmıştır.

Yunus'un dini yaşayışında ibadetler çok önemli bir konuma sahiptir. O, ibadetlerin insanı ruhi ve bedeni hastalıklara karşı koruduğunu belirterek, özellikle namaz ibadetinin insanda kötü duyguları silip attığını, yerine barış ve iç huzuru getirdiğini savunur. Yunus, şiirinde namazı farklı bir yönden değerlendirerek, sembolik bir "aşk namazı"ndan bahseder. Ona göre aşk namazının ne belirli bir vakti ne de belirli bir süresi vardır. Bu namazda süreklilik hâkimdir. Yunus, oruç ibadetinin, nefsin arzularına engel olarak insanı ruhen olgunlaştırdığını belirtir. Bazı beyitlerinde gönül kırmanın öneminden söz eden Yunus, birkez gönül yıkanın bütün ibadetleri boşa çıkaracağını savunur. Hatta ona göre bir gönül almak bin kez hac ibadetini yapmaktan daha değerlidir.

Esasen tasavvuf ilmini özümsemiş mutasavvıf bir şair olan Yunus'un tasavvuftaki nihai hedefi, ilahi aşka ulaşmaktır. O, ilahi aşka ulaşmak için Tapduk Emre'ye kırk yıl hizmet etmiş, birçok sıkıntılara sabretmiş ve nihayetinde de ruhi olgunluğa erişmiştir. Yunus, bu ruhi olgunluk neticesinde ilahi aşkı gönlüne yerleştirmiştir.

İlahi öze ulaşmak için bazı mertebelerden geçilmesi gerektiğini savunan Yunus, bu mertebelerin sırasıyla; şeriat, tarikat, marifet ve hakikat olduğunu ifade eder. Ona göre ilk kapı şeriat kapısıdır. Bu kapıdan geçebilmek için bazı emirlerin yerine

getirilmesi gerekmektedir. Yunus, bu kapıdan geçemeyenlerin hakikate ulaşamayacaklarını belirtir. O, tarikat makamının şeriat makamına göre daha özel olduğunu ifade eder. O, gerçeğin tarikat makamına girmekle anlaşılabilceğini belirterek kişinin kâmil bir mürşide bağlanması gerektiğini söyler. Yunus, marifet makamını bir ilim olarak görür. Ona göre biz bu ilim sayesinde Allah bilgisine sahip oluruz. O, bu ilmi manevi bir ilim olarak değerlendirmekte ve onun kalplerde gizli olduğunu savunmaktadır. Yunus'a göre hakikate ulaşmak öze ulaşmaktır. O, hakikate ulaşan bir insanın manevi ve içsel zenginliği elde edeceğini beyan eder. O, bu içsel zenginliği kazanan kişinin dervişlik makamına ulaşabileceğini söyler.

Ona göre derviş, maddiyata önem vermemeli, dünyalık işlerle meşgul olmamalıdır. O, dervişin kalbinin Allah aşkı ile dolu olması gerektiğini savunur. Ona göre derviş mütevazî bir kişiliğe sahip olmalı ve onda şefkat ve merhamet duyguları hâkim olmalıdır.

Yunus, "Risaletü'n-Nushiyye" adlı eserinde sabır, tevbe, hikmet ve himmet gibi bazı tasavvufî kavramlar üzerinde durarak bunlara psikolojik açıdan yaklaşmaya çalışır. O, sabrın insanları olgunlaştırdığını ve zorluklara karşı insan ruhuna dayanma gücü verdiğini ifade eder. Ona göre sabır, güvenin ve iyi huyun işaretidir. O, kişiliğin oluşmasında ve gelişmesinde sabrın önemli bir fonksiyona sahip olduğunu savunur. Yunus, hikmet ve himmete manevi bir anlam vererek Allah'ın sayısız hikmetlerinin bulunduğunu belirtir. O, kimi zaman Lokman peygamber gibi olup Allah'ın hikmetlerine daldığını ifade eder.

Tasavvufun aşk tarafını derinlemesine ele alan Yunus, aşkı hissetmiş, düşünmüş ve topluma da anlatmaya çalışmıştır. Nitekim Yunus'un beyitlerini incelediğimizde onun bir "aşk ahlakçısı" olduğunu görürüz. O, yoğun aşk halinde kendinden geçerek ağzından bilinçsizce sözler çıktığını da itiraf etmektedir. Onun bu dünyadan bir beklentisinin olmadığı gibi cenneti elde etmek gibi bir amacı da bulunmamaktadır. O, ilahi aşk ateşiyle yanan bir mutasavvıftır. Zaten Yunus'un beyitlerinin büyük bir çoğunluğu da ilahî aşk ve sevgi üzerine söylenmiş şiirlerden oluşmaktadır.

Ona göre Allah sevgisi insan ruhuna canlılık kazandırmakta ve bu sevgi insandaki bütün iyi duyguların kaynağı olmaktadır. Yunus, Hz. Muhammed'in gönülden sevilmesi gerektiğini çünkü onun hem son peygamber hem de Allah'ın en seçkin kulu olduğunu ifade eder. Ona göre insanoğlu Allah'ın yeryüzündeki halifesi olduğu için bütün insanlar sevilmelidir. O, ayrıca Allah, peygamber ve insan sevgisini birbirinin tamamlayıcısı olarak görmektedir.

Ölüm, Yunus için ilk başta bir korku kaynağı olurken, yaşamının ileri safhalarında ona psikolojik bir güç kaynağı olmaktadır. Çünkü ona göre ölüm yokluğa atılan bir adım değil aksine yeni bir hayatın başlangıcı ve ilahi sevgiliye kavuşma hadisesidir. Bu bağlamda o, fenafillah mertebesine yükselerek Tanrı'da yok olmayı istemiştir. Ona göre yok olmak bir anlamda var olmak demektir. O, fena olan bir insanın Tanrı'da eridiğini, onunla birlikte yeniden dirildiğini savunur. Aslında Yunus, ölümsüzlüğü yani sonsuzluğu yakalamak istemiştir. Sonuçta o, tasavvuftaki eğitimin üzerinde durarak, bu eğitimin kişilik psikolojisi üzerinde olumlu etkiler meydana getirdiğini savunur.

KAYNAKLAR

- Aıberg, H. V., (1990), *Arz'dan Arş'a Mi'rac*, İstanbul: Kitsan Yayınları.
- Aktaş, H., (2002), *Yeni Türk Şiirinde Yunus Emre Okulu ve Misyonu*, Edirne: Yort Savul Yayınları.
- Aktüccar, H., (1984), *Yunus Emre Hayatı, Sanatı ve Eserleri*, Gökşin Yayınları.
- Akseki, A.H., (1980), *Askere Din Kitabı*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Algül, H., Apaydın, Y., Erkal, M., Klavuz, A.S., (2006), *İlmihal: İman İbadetler*, cilt 1, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Allport, G., (2004), *Birey ve Dini*, (çev: B. Sambur), Ankara: Elis Yayınları.
- Araz, N., (1991), "Ballar Balını Bulan Şair", *Yunus Emre İle İlgili Makalelerden Seçmeler*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları sayı: 1275.
- Aydın, M., (1991), "Yunus'tan Mesajlar", *Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, sayı: 69.
- Ayverdi, S., (1991), "Derviş Yunus", *Yunus Emre İle İlgili Makalelerden Seçmeler*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, sayı: 1275.
- Barrett, W., (2003), *İrrasyonel İnsan*, (çev: S. Özer), Ankara: Hece Yayınları.
- Bedir, M., (2006), *Sünnet: Hz. Peygamber'in Evrensel Mesajı*, İstanbul: İsam Yayınları.
- Bilginer, M., (1991), "Çağdaşımız Yunus Emre", *Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, sayı: 69.
- Bolay, S. H., (1991), "Himmet, Zimmet ve Yunus", *Yunus Emre İle İlgili Makalelerden Seçmeler*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları sayı: 1275.
- _____ (1994), "Himmet, Zimmet ve Yunus", *Yunus Emre İle İlgili Makalelerden Seçmeler*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları,
- _____ (2000), *Kur'an'da İman*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Canan, İ., (1993), *Kütüb-i Sitte*, cilt: 1-18, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Carrel, A., (1971), *İnsan Bu Meçhul*, (çev: M. Tuncer), İstanbul: Anten Yayınları.
- _____ (1997), *Başarının Sırları*, İstanbul: Hayat Yayınları.

- Çağrııcı, M., (1986), *İslam Üzerine Düşünceler*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çubukçu, İ. A., (1992), *Yunus Emre ve Felsefesi*, Ankara.
- Dalkılıç, B., (2004), *Yunus Emre'de Allah-Âlem-İnsan Münasebeti*, Konya: Kendözü Yayınları.
- _____ (2007), "Yunus Emre'nin İslam'ı Anlayış ve Anlatış Biçimi", *Uluslararası Türk Dünyasının İslamiyete Katkıları Sempozyumu*, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
- Demirci, M., (1997), *Yunus Emre'de İlahî Aşk ve İnsan Sevgisi*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- Descartes, (1972), *Ruhun İhtirasları*, (çev: M. Karasan), Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Develioğlu, F., (1998), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Duru, A.T., (2004), *Belgelerle Yunus Emre*, Konya: Altınarı Ofset.
- Emil, B., (1994), "Yunus'un Ulu Nazarı", *Yunus Emre İle İlgili Makalelerden Seçmeler*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Emre, Y., (1997), *Yunus Emre Divanı*, (hızl. M. Tatçı), cilt I-IV, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Eraydın, S., (1994), *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Ergün M., (1997), *Yunus Emre'de Tasavvuf ve Eğitim*, Ankara: Ocak Yayınları.
- Ersoy, M.A., (1987), *Safahat*, (hızl. M. E. Düzdağ), İstanbul: Gonca Yayınevi.
- Eyüboğlu, S., (1971), *Yunus Emre*, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Fromm, E., (1982), *Psikanaliz ve Din*, (çev: A. Arıtan), İstanbul: Arıtan Yayınevi.
- Fowler, J. W., (2000), "İman Bilincinin Evreleri", (çev: A. U. Mehmedoğlu), *İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 19.
- Garaudy, R., (1996), *İslam ve İnsanlığın Geleceği*, (çev: C. Aydın), İstanbul: Pınar Yayınları.
- Gellner, E., (1994), *Postmodernizm İslam ve Us*, (çev: B. Peker), Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Göçgün, Ö., (1995), "Dünden Bugüne Yunus Emre", Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, sayı: 92.

- Gökalp, Z., (1998), *Yunus Emre ve İslam*, İstanbul: Asır Ajans Yayınları.
- Gülcan, A., (1992), *Yunus Emre'nin Kökeni ve Yöresi*, Karaman: Karaman Valiliği.
- Günay, U., (1991), "Türk Kültürü Açısından Yunus Emre", *Türk Halk Kültürü Araştırmaları*, Ankara: Yunus Emre Özel Sayısı: 1.
- _____ (1994), *Yunus Emre Risaletü'n-Nushiyye*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- _____ (1994), "Yunus Emre'ye Dair", *Yunus Emre İle İlgili Makalelerden Seçmeler*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Güngör, E., (1989), *İslam Tasvvufunun Meseleleri*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- _____ (1990), *İslam'ın Bugünkü Meseleleri*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Halman, T. S., (1991), "Yunus Emre'nin Hümanizması", *Yunus Emre ile İlgili Makalelerden Seçmeler*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, sayı: 1275.
- Hamidullah, M., (2005), *İslam'a Giriş*, (çev: C. Aydın), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Hatemi, H., (1994), "İnsan Hakları Öğretisi Açısından Yunus Emre'nin Dünya Görüşünün Değerlendirilmesi", *Yunus Emre İle İlgili Makalelerden Seçmeler*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Hayber, A., (1994), "Yunus Emre'de Dünya Görüşü ve İnsan Sevgisi", *Yunus Emre İle İlgili Makalelerden Seçmeler*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Holm, N.G., (2004), *Din Psikolojisine Giriş*, (çev: A.Bahadır), İstanbul: İnsan Yayınları.
- Horata, O., (1994), *Yunus Emre: Risaletü'n-Nushiyye*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Hökelekli, H., (1998), *Din Psikolojisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Humphreys, S.R., (2004), *İslam Tarihi Metodolojisi: Bir Sosyal Tarih Uygulaması*, (çev: M. Bedir, F. Aydın), İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Huxley, A., (2003), *Kalıcı Felsefe*, (çev: L. Boyacı), İstanbul: İnsan Yayınları.
- Kabaklı, A., (1983), *Yunus Emre*, İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- Kaplan, M., (1991), "Yunus Emre'nin İnsan ve Ahlak Görüşü", *Yunus Emre ile İlgili Makalelerden Seçmeler*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları sayı: 1275.

- _____ (1994), "Yunus Emre'nin İnsan Ve Ahlak Görüşü", *Yunus Emre İle İlgili Makalelerden Seçmeler*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Karagöz, İ., (2006), *Âyet ve Hadislerin Işığında Sevgi Dostluk*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Karakoç, S., (1994), "Şiir (Yunus Emre'den) ", *Yunus Emre İle İlgili Makalelerden Seçmeler*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Karaman, H., Özek, A., (1984), *İbadet ve Müessesese Olarak Zekât*, İstanbul: İslamî İlimler Araştırma Vakfı Yayınları.
- Karaman, F., Karagöz, İ., Paçacı, İ., Canbulat, M., Gelişgen, A., Ural, İ., (2006), *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Karlsson, I., (2000), *İslam ve Avrupa: İnanç Ayrılığı-Yaşam Birliği*, (çev: G. Ergün), İstanbul: Cem Yayınevi.
- Kayıklık, H., (2003), *Orta Yaş ve Yaşlılıkta Dinsel Eğilimler*, Adana: Baki Kitabevi.
- _____ (2005), "Psikolojik Açıdan İnanç İman ve Şüphe", Ankara: *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: 46, sayı: 1, yıl: 2005.
- Kırkılıç, A., (1996), *Başlangıçtan Günümüze Tasavvuf*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Köprülü, F., (1991), *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kur'an-ı Kerim Meâli, (2006), (hızl. H. Altuntaş, M. Şahin), Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kurnaz, C., (1994), "Yunus Emre'de Tenkit", *Yunus Emre İle İlgili Makalelerden Seçmeler*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Özafşar, M. E., (2006), *İslam'a Giriş*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Öztelli, C., (2006), *Yunus Emre Yaşamı ve Bütün Şiirleri*, İstanbul: Özgür Yayınları.
- Öztürk, Y. N., (1989), *Kur'an-ı Kerim ve Sünnete Göre Tasavvuf*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- _____ (1997), *Din ve Fitrat: Yaratılış*, İstanbul: Yeni Boyut Yayınları.

- Paçacı, M., (2006), *Kur'an'a Giriş*, İstanbul: İsam Yayınları.
- Parlatır, İ., Gözüaydın, N., Zülfikâr, H., Aksu, T., Türkmen, S., Yılmaz, Y.,(1998), *Türk Dil Kurumu: Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Peker, H., (2000), *Din Psikolojisi*, Samsun: Aksiseda Matbaası.
- Rahman, F., (2000), *İslamî Yenilenme Makaleler II*, (çev: A. Çiftçi), Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Selahaddin, M., (1989), *Özgürlük Anlayışı ve İslam*, (çev: A. Asrar), İstanbul: Pınar Yayınları.
- Senih, S., (1996), *İbadetin Getirdikleri*, İzmir: Nil Yayınları.
- Taneri, A., (1997), *Yunus Emre'de Türk ve İslam Değerleri*, Ankara: Ocak Yayınları.
- Tatçı, M., (2005), *Yunus Emre Divan ve Risaletü'n-Nushiyye*, İstanbul: Sahafılar Kitap Sarayı Divanlar Serisi: 3.
- Topçu, N., (1994), "Yunus Emre'de Vahdet-i Vücut", *Yunus Emre İle İlgili Makalelerden Seçmeler*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Ünal, T., (2001), *Büyük Türk Düşünürü Yunus Emre: Hayatı, Çevresi, Düşünceleri*, Ankara: Berikan Yayınları.
- Yasa, M., (2001), *Din Felsefesi Açısından Yunus Emre'de Aşk-Yaratılış-Kendi Olma*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Yaşar, S., (1991), *Hayatı, Sanatı ve Tefekkürü: Yunus Emre*, İstanbul: Yeni Asya Yayınları.
- Yavuz, K., (1979), *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi: 7-12 Yaş*, *Yayınlanmamış Doçentlik Tezi*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi İslamî İlimler Fakültesi.
- _____ (1986), "Dinî İnancın Gelişmesinde Nativizm ve Tecrübecilik Problemi", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 7, Erzurum:Atatürk Üniversitesi Basımevi.
- _____ (1986), "Din Psikolojisinde Metod Meselesi ve Yeni Gelişmeler", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 5, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi.
- Yıldız, V., (1990), *İlham Kaynakları*, İzmir: Nil Yayınları.
- Yılmaz, F., (1992), *Yunus Emre Hayatı-Düşüncesi-Etkisi*, İstanbul: Marifet Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : İlyas PÜR
Doğum Yeri ve Yılı : Gülnar, 15 10 1975
Medeni Durumu : Evli
Telefon : 0324 327 78 43, 0535 308 83 96
Adres : Güvenerler Mah. 1903 Sk. No: 8 Bilal Apt. MERSİN
e-mail Adresi : ilyaspur@hotmail.com

EĞİTİM DURUMU

2005-2008 : Yüksek Lisans, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, ADANA.
1995-2001 : Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İZMİR.
1987-1994 : İmam Hatip Lisesi, MERSİN.
1982-1987 : Cumhuriyet İlkokulu, MERSİN
Yabancı Dil : Arapça-İngilizce

İŞ DURUMU

2003..... : İl Müftülüğü, KARAMAN